

**MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KURALLAR
ÖZELİNDE ENVÂRÜ'L-BURÛK'UN KÜLLÎ
KÂİDELER LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ**

Şükrü BORA

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ
2025
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Şükrü BORA

**MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KURALLAR ÖZELİNDE ENVÂRÜ'L-
BURÛK'UN KÜLLÎ KÂİDELER LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ

ERZURUM-2025

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KURALLAR ÖZELİNDE ENVÂRÜ'L-BURÛK'UN KÜLLÎ KÂİDELER LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

31.01.2025

Şükrü BORA

Aslı ıslak imzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ danışmanlığında, Şükrü BORA tarafından hazırlanan bu çalışma 31 / 01 / 2025 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ali İhsan PALA

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU	1
II. ÇALIŞMANIN AMACI	1
III. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	1
IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2
V. ŞEHÂBEDDÎN AHMED BİN İDRÎS EL-KARÂFÎ'NİN HAYATI.....	3
A. Doğumu, İsmi ve Soy.....	3
B. Eğitim Hayatı.....	4
1. Hocaları	6
2. Öğrencileri	8
C. Eserleri.....	10
1. Akaid (Kelam) ile İlgili Eserler.....	10
2. Fıkıh (İslâm Hukuku) ile İlgili Eserler	11
3. Fıkıh Usûlu ile İlgili Eserleri.....	11
4. Arap Dili.....	12
Ç. Şehâbeddîn el-Karâfî'nin Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmi Durumu	12
D. Bağlı Olduğu Mezhep	14
E. Ölümü	15

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLLÎ KÂİDELER

1.1. KÜLLÎ KÂİDE'NİN SÖZLÜK ANLAMI.....	17
1.2. KÜLLÎ KÂİDE'NİN TERİM ANLAMI.....	19
1.3. KÜLLÎ KÂİDE İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR.....	20
1.3.1. Dâbıt.....	20
1.3.2. Eşbâh ve Nezâir.....	21
1.3.3. Furûk	22

1.3.4. Fıkıh Usûlu Kâidesi.....	23
1.3.5. Külliyyât.....	24
1.4. KÜLLÎ KÂİDELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	24
1.5. KÜLLÎ KÂİDELERİN ÖZELLİKLERİ.....	31
1.5.1. Soyut Nitelikte Olmaları	31
1.5.2. Ağlebi Nitelikte Olmaları.....	31
1.5.3. Müsellemat Olmaları.....	32
1.5.4. Tümevarım (İstikrâ') Yöntemiyle Elde Edilmesi.....	32
1.6. KÂİDELERİN SINIFLANDIRILMASI.....	33
1.6.1. Kaynakları Bakımından Kâideler.....	33
1.6.1.1. Mansûs Kâideler	33
1.6.1.2. Müstenbat Kâideler	33
1.6.2. Kapsam Bakımından Kâideler.....	34
1.6.2.1. Temel Fıkıh Kâideleri.....	34
1.6.2.2. Genel Fıkıh Kâideleri	34
1.6.2.3. Özel Fıkıh Kâideleri	35
1.6.3. Bağımsız Olmaları Bakımından Kâideler	35
1.6.3.1. Bağımsız Kâideler	35
1.6.3.2. Bağımsız Olmayan Kâideler.....	35
1.7. KÜLLÎ KÂİDE LİTERATÜRÜ	36
1.7.1. Hanefî Mezhebi	37
1.7.2. Mâlikî Mezhebi	38
1.7.3. Şâfiî Mezhebi	38
1.7.4. Hanbelî Mezhebi	39
1.7.5. Şi'â	40
1.7.6. Günümüzde Yapılan Çalışmalar	40
1.8. KÜLLÎ KÂİDE'NİN ÖNEMİ	42

İKİNCİ BÖLÜM

ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂİ'L-FURÛK

2.1. ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂİ'L-FURÛK ADLI ESERİN GENEL TANITIMI	44
--	-----------

2.2. ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂÎ'L-FURÛK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	45
2.2.1. Envarü'l-Burûk Üzerine Yapılan Çalışmalar	45
2.2.2. Türkiye'de Envârü'l-Burûk Üzerine Yapılan Bazı Akademik Çalışmalar	46
2.3. MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KÜLLÎ KÂİDELERİ.....	47
2.3.1. Cehâlet ve Garar	47
2.3.2. İntifâ ve Menfaat	50
2.3.3. Mülk ve Tasarruflar.....	52
2.3.4. Nakil ve İskât	56
2.3.5. Tazmin.....	57
2.3.6. Vekâlet	63
2.3.7. Akidler.....	64
2.3.7.1. Lâzım (Bağlayıcı) Akidler.....	64
2.3.7.2. İcâb	65
2.3.7.3. Akidlerde Bedel.....	66
2.3.7.4. Temlik ve Muhayyerlik.....	67
2.3.7.6. Selem	79
2.3.7.7. Karz	81
2.3.7.8. İcâre	81
2.3.7.9. Kırâz (Mudârabe)	85
2.3.7.10. Arazilerin İhyâsı	87
2.3.7.11. Sulh.....	88
2.3.8. Faiz	89
2.3.9. Evlenme Engelleri	93
2.3.10. Kadınların İbzâ'da ve Malda Kısıtlanmaları	96
2.3.11. Nikâh	97
2.3.12. Eşlerin Nafakasının Ödenmemesi	101
2.3.13. Eşlerin Birbirlerinden Davacı Olmaları	101
2.3.14. Talâk.....	102

SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	107
İNTERNET KAYNAKLARI	122
EKLER.....	123
EK 1. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabında Mahtût Baskının Kapak Fotoğrafi	123
EK 2. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabında Mahtût Nüshanın İlk Sayfasının Fotoğrafi	124
EK 3. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabının İlk Sayfası.....	125
EK 4. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabının Son Sayfası	126
ÖZ GEÇMİŞ.....	127

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KURALLAR ÖZELİNDE ENVÂRÜ'L-BURÛK'UN
KÜLLÎ KÂİDELER LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

Şükrü BORA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ

2025, 127 sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ (Danışman)

Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Ali İhsan PALA

Bu çalışma, Mâlikî fıkhnın önde gelen âlimlerinden İmâm Karâfî'nin *el-Furûk* adlı eserinde yer alan muâmelât ile ilgili kâideleri tespit etmek amacıyla hazırlandı. Çalışmamız literatür taraması eksenli bir çalışma olup, öznel yargı ve değerlendirmelere oldukça az yer verilerek kaleme alındı.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan ibarettir. Çalışmanın giriş kısmında araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, araştırmanın yöntemi ve Şehâbeddîn el-Karâfî'nin hayatı ele alındı.

Birinci bölümde kâide kavramının kelime anlamı âyetlerdeki kullanım biçimleri de dikkate alınarak özet bir şekilde açıklandı. Ardından âlimlerin kâide kavramının terim anlamına ilişkin yaptıkları tanımlara yer verildi. Terim anlamından hemen sonra kâide ile ilgili kavramlar kısaca açıklandı. Kâidelerin tarihsel gelişimi ilk oluşum döneminden günümüze kadar olan gelişimi yy. bağlamında incelendi ve bu dönemlerde yazılan eserlere yer verildi. Kâidelerin özellikleri, kâidelerin sınıflandırılması ve kâidelerin önemi kısaca açıklandı. Küllî kâideler literatürü mezheblere göre incelendi.

İkinci bölümde ise bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan “*el-Furûk*” adlı eserin genel tanıtımı yapıldı. Bununla birlikte bu eser üzerinde yapılan çalışmalar açıklandı. Eserin tanıtımından sonra muâmelâtla (akidler ve münâkehât) ilgili kâideler tek tek ele alınıp gerek Karâfî'nin görüşleri gerek eserdeki atıf yapılan kişilerin görüşleri incelendi.

Anahtar Kelimeler: Akid, el-Furûk, Karâfî, Kâide, Küllî Kâide, Muâmelât.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE PLACE OF ENVÂRÜ'L-BURÛK'S IN GENERAL RULES LITERATÛRE
IN CONTEXT RELATED TO MUÂMELÂT

Şükrü BORA

Advisor: Assist. Prof. Dr. İsmetullah SAMİ

2025, 127 Pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. İsmetullah SAMİ (Advisor)

Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Ali İhsan PALA

This research was prepared to identify the bases about the procedures placed in *El-Furûk*, Imâm Karâfî's work, who was a pre-eminent scholar of Mâlikî law. Our research is mainly based on litterateur and it has a little subjective opinion and evaluation.

This research consists of two sections and a conclusion. The subject of the study, aim of the study, way of the study and the life of Şehâbeddin el-Karâfî was reviewed in the entering part.

In first part, the term rule (kâide) was explained in summary paying attention to form of utilisation. Then, what scholars did related to the meaning of the term was given a place. Right after the term meaning, the notions about the rule was explained in a brief way. Historical developments of the rules and its developments from the first time till these days, was approached with the concept of century and the Works written at that time was evaluated. Total rules (küllî kâide) litterateur was examined according to religious sects.

In second part, a general introduction was made about the work "*el- Furûk*" which is essentially the real subject of the study.

With in this, some studies made on that work was explained. After the introduction of the work, rules about family law was examined one by one, using both opinions of Karâfî and the thoughts of persons mentioned in the work.

Keywords: Contract, el-Furûk, Karâfî, Rules, Total Rules, Muâmelât.

KISALTMALAR DİZİNİ

as	: Aleyhisselâm
b.	: Bin/ Oğul
b.y.	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle Celâluh
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H/ h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
md.	: Madde
ö.	: Ölüm
sav	: Sallallahü aleyhi vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarih yok
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayınevi yok

ÖNSÖZ

İslâm hukuku ibadât, muâmelât, nikâh, mirâs, ceza gibi dinin pratik hayata ilişkin hükümlerini kapsamasından dolayı tarih boyunca Müslümanların hayatına yön veren ilimlerin başında gelmektedir. İslâm hukuku tedvin yönüyle gelişimini sağladıktan sonra bu ilmin özü ve ruhu olan kavâid türü eserler kaleme alınmıştır. Kavâid edebiyatına dair ilk eser h. IV. asırda yazılmıştır. Bu türe dair ilk eserler Hanefî fukahası tarafından kaleme alınmıştır. İlerleyen zamanda diğer mezheb âlimleri de bu alana yönelmiş ve kavâid ilmine dair eserler kaleme almışlardır.

Mâlikî mezhebinin yedinci asrın önde gelen fakîhlerinden biri olan İmâm Karâfî de kavâid edebiyatına dair günümüzde “*el-Furûk*” ismi ile şöhret bulmuş eseri yazmıştır. Bu eserde sadece fıkıh ilmine ait kâideler yer almamakta aynı zamanda tasavvuf ve nahiv ilimlerine dair kâideler de bulunmaktadır. Şehâbeddîn el-Karâfî’nin “*el-Furûk*” ile ilgili düşünceleri, “*ez-Zehîra*” adlı eserini yazarken oluşmuştur. Karâfî’yi bu eseri yazmaya sevk eden düşünce ise “*ez-Zehîra*” adlı eserinde yer alan kâidelerin dağınık halde bulunmasıdır. Karâfî, araya başka konuların girmediği ve sadece kâidelerden oluşan bir eser olması için “*el-Furûk*” adlı kitabı yazmıştır.

Bu çalışmamızın konusunun tespitinden ete kemiğe bürünmesine kadar geçen sürede desteğini esirgemeyen tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ hocama teşekkürlerimi arz ederim. Eğitim hayatımda desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmada verdikleri desteklerden dolayı Emir HANCI, Burhan BORA, Emin Tahsin BİLGİN ve Esma ÇELİK’e teşekkür ederim.

Erzurum-2025

Şükrü BORA

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU

İslâm tarihinin her döneminde fakîhler insan davranışlarının dine uygun bir biçimde karara bağlanması için çalışmışlardır. Bu fakîhlerden kimilerinin etkileri sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp sonraki dönemlere de ulaşmıştır. Yaşadığı dönemle sınırlı kalmayıp günümüze sesi ulaşan fakîhlerden biri de hicri yedinci asırda yaşamış Şehâbeddîn el-Karâfî'dir. Birçok alanda eseri bulunan fakîhimizin kavâid ilmiyle de ilgili "*el-Furûk*" diye şöhret bulmuş "*Envârü'l-Burûk*" adlı bir eseri bulunmaktadır. "*Envârü'l-Burûk*"; Fıkıh Usûlu, ibadât, ukûbât, ahlâk, muâmelât ve benzeri birçok konuyla ilgili kurallar barındırmaktadır. Bu çalışmada "*Envârü'l-Burûk'ta*" yer alan muâmelât kâideleri yani akidleri ve münâkehâtı konu alan kâideler ele alınıp incelendi. Muâmelât kâidelerinden her biri müstakil ve sistemli bir şekilde değerlendirmeye tâbi tutuldu.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Karâfî tarafından kaleme alınan "*Envârü'l-Burûk*" adlı kitabın incelenmesi, eserde yer alan muâmelât (akidler ve münâkehât) ile ilgili kâidelerin tespit edilmesi, bu kâidelerin ana hatlarıyla açıklanması ve eserin özgün özelliklerini yansıtan bulguların ilim dünyasına kazandırılmasıdır. Ayrıca bu çalışmayla birlikte müellifin konulara yaklaşım biçimi, uslûbû ve ilim anlayışının daha iyi görülebileceği düşünülmektedir. Ancak araştırmamızın temel hedefi, Fıkıh tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisi olan Karâfî'nin muâmelât özelinde fer'î meseleleri tümel kural boyutunda sunma yöntemini inceleyerek bu yöntemin literatürdeki yeri ve önemini tespit etmek ve akademik bir çerçevede ilgililere arz etmektir.

III. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

İslâm dininin ortaya çıkması ile birlikte kendisine has, özgün hukuk sistemi de ortaya çıktı. Zaman içerisinde vuku' bulan olaylar ve yeni gelişmeler karşısında temel kaynaklara bağlı kalmak sûreti ile hükümler ve kurallar da çoğaldı. Bu konuları ele alan eserlerin yazılmasıyla tarih içinde İslâm hukuku literatürü oluştu. Süreç içinde kuralları

ele alan eserler ile bu kurallar arasındaki farkları konu alan eserler de ortaya çıktı. Bu araştırmada kurallar arasındaki farkları ele alan “*el-Furûk*” adlı eser esas alındı. Yazar ve eserle ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte “*el-Furûk’ta*” yer alan muamelât kâidelerini ele alan bir çalışma henüz mevcut değildir. Dolayısıyla bu araştırma bu alanda yapılmış ilk çalışmadır. Bu araştırma vesilesiyle Fıkıh iliminde önemli bir yere sahip olan Karâfî’nin bu eserinin tikel meselelerden tümel kurallara ulaşma yöntemiyle yazan diğer müelliflerin eserleri arasındaki özgün değeri ve konumu ortaya konmaktadır. Yine küllî kâidelerin fer’î konuları kategorik formüller düzeyinde düşünmenin Fikhî problemlerin anlaşılması ve çözümlenmesinde geniş perspektifler kazandırmak açısından önem arz etmektedir.

IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma hazırlanırken İmâm Muhammed b. eş-Şât’ın, “*el-Furûk*” üzerine yapmış olduğu “*İdrârü’ş-Şürûk alâ Envâi’l-Furûk*” adlı eser esas alındı.

Araştırmanın giriş ve birinci bölümünde literatür taraması yapıldı; kitaplar, tezler, makaleler, dergiler ve klasik kaynaklar tarandı. Literatür taraması ile seçilen eserlerdeki bilgiler “doküman analizi ve belge tarama” yöntemi kullanılarak değerlendirildi. Yapılan değerlendirme sonucunda giriş bölümünde İmâm Karâfî’nin doğumu, ismi, eğitim hayatı, yaşadığı dönemin ilmi-siyasi durumu, bağlı olduğu mezheb ve ölüm tarihi hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde ise küllî kâideler kavramının kelime anlamı, terim anlamı, tarihsel gelişimi ve literatürü ana hatlarıyla tanıtıldı.

İkinci bölümde “*el-Furûk’un*” kısa tanıtımı ve bu eser üzerinde yapılan çalışmalar ile isam ve yöktezde tespit edilen tezler hakkında bilgi verildi. Bunlardan sonra araştırmanın asıl konusunu oluşturan konuya geçildi. Bu kısımda “*el-Furûk’ta*” bulunan kâidelerin tamamı incelendi. Bu kâideler arasında da akid, münâkehât ve ilk bakışta bunlarla ilgisi olmadığı görüldüğü halde içerik olarak bu iki konuyla bağlantısı olan kâideler tespit edildi. Muâmelât dizinindeki başlıklara uygun olarak tasnif edildi. Her başlık ile ilgili maddeler verilirken öncelikle orijinal metinleri verildi ardından metnin aslına uygun bir şekilde Türkçe tercümlerine yer verildi. Ayrıca kâidelerde yer

alan konular diğer kaynak eserlerle desteklendi. Son olarak ise ele alınan kâidelerin sayfa aralıkları dipnotta gösterildi.

V. ŞEHÂBEDDÎN AHMED BİN İDRÎS EL-KARÂFÎ'NİN HAYATI

A. Doğumu, İsmi ve Soyu

Karâfî (ö. 684/1285), h. 626 (1299) yılında Mısır'da doğmuştur. Karâfî'nin tam ismi Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Âla İdrîs b. Abdurrahmân b. Abdullâh Yellin el-Sanhâcî el-Behfeşimî el-Behnesî el-Mısırî'dir.¹ Mâlikî mezhebi tabakât kitabında müellifin ismi Şehâbeddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî el-Sanhâcî el-Mısırî olarak kaydedilmiştir.²

Şehâbeddîn el-Karâfî, "Karâfî" ismiyle meşhur olmuştur.³ Karâfî ismiyle şöret bulmasının sebebiyle ilgili öğrencilerinden Ebû Abdullâh b. Rüşeyde (ö. 721/1321) şunları söylemiştir: "*Kâtip derse gelen öğrencilerin isimlerini yazdığı esnada Karâfî mecliste değildi. Karâfî'nin ismini bilmeyen kâtip, onun sürekli Karafe tarafından geldiğini gördüğü için, onu Karâfî diye kaydetmiştir.*"⁴ Karâfî, kendisine bu ismin verilmesinin sebebini aslen Karafeli olduğu için değil, ailesinin bir süreliğine Karafe'de ikamet ettiği için verildiğini belirtmiştir.⁵

Şehâbeddîn el-Karâfî'nin künyesi ise Ebü'l-Abbâs'tır.⁶ Karâfî'nin bir oğlu olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Arap kültüründe çocuğu olmayan kişilere de künye verilebilir.⁷

¹ Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed b. Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, (thk. Muhammed el-Ahmadî b. en-Nûr), Dârü't-Türâs, **Kahire** 1972, I, 236; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Hüsnu'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısri ve'l-Kâhire*, Darü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, **Mısır** 1967, I, 316; John L. Esposito, *Oxford İslâm Sözlüğü*, (trc. Nurullah Koltas), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 204.

² Abduh Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Matâtü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, Kahire h.1349, 188.

³ Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü'l-Müstehricetü min Kitâbi'l-Zahîreti li'l-İmâm Şehâbeddîn el-Karâfî*, (Doktora Tezi), Cezayir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Cezayir 2002, 43.

⁴ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, I, 238.

⁵ Sagır b. Abdisselâm el-Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyn'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, Rabat 1996, I, 144; Ahmed Babe Ahmed, *el-Furûk Adlı Eseri Çerçevesinde Karâfî'nin Akitlere İlişkin Görüşlerinin Katılım Bankacılığı Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2024, 22.

⁶ Abdullâh İbrâhîm Salah, *el-İmâm Şehâbeddîn el-Karâfî ve Eseruhû fî'l Fıkhi'l- İslâmî*, Merkezü Dirâsâti'l-Âlemi'l-İslâmî, Malta 1991, 57.

Şehâbeddîn el-Karâfi, Senhâca kabilesinden olduğu için ona Senhâcî denilmiştir.⁸ Senhâcî kabilesi Fas'ta yaşayan bir Berberi kabilesidir. Özellikle Moritanya bölgesinde bilinmektedir.⁹ Karâfi, kendisinin Fas topraklarında yer alan Merakeş bölgesinin Senhâcî kabilesine mensup olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Mısır'da bulunan Behnesî şehrinden dolayı Karâfi'ye Behnesî nisbesi de verilmiştir.¹¹

B. Eğitim Hayatı

Şehâbeddîn el-Karâfi, eğitim hayatına çocukluk yaşlarında doğduğu köyde âlim olan babasının yanında başlamıştır.¹² Karâfi, Kuranı Kerim eğitimini babasından almış ve Kur'an-ı Kerimi ezberlemiştir. On-on bir yaşlarındayken ilim öğrenmek için Kahire'de bulunan Sâhibiyye Medresesine gitmiş ve bu medresede eğitim almaya başlamıştır. Müellifimiz Sâhibiyye Medresesinin kütüphanesinden faydalandığını "Nefâis" adlı eserinde belirtmiştir.¹³ Karâfi'nin, Mâlikî medreseleri olan Kamhiye Medresesi ile Fadiliye Medresesinden de eğitim aldığı tahmin edilmektedir.¹⁴ Kamhiye medresesi Selâhaddîn Eyyûbî tarafından yapılmıştır. Bu medresede Mâlikî mezhebinin eğitimi verilirdi. Fadiliye medresesinde ise hem Şâfiî mezhebi hem de Mâlikî mezhebi eğitimi verilirdi.¹⁵

Karâfi, hem akli hem de nakli ilimlerle ilgilenmiştir. Karâfi fıkıh, fıkıh usûlu, Arap dili ve kelâmda derinleşmiş; astronomi, matematik, tıp gibi akli ilimlerle de ilgilenmiştir. Karâfi ilgilendiği ilimler arasında daha çok fıkıh ve fıkıh usûluyla ön plana çıkmaktadır. Hadîs konusunda ise zayıf görülmektedir. Bunun sebebi hadîslerin

⁷ Salih Köse, *Karâfi'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, 4.

⁸ Karâfi, *el-İ'kdü'l-Manzûm*, I, 440; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi*, I, 144.

⁹ Ahmed Babe Ahmed, *el-Furûk Adlı Eseri Çerçevesinde Karâfi'nin Akitlere İlişkin Görüşlerinin Katılım Bankacılığı Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi*, 22.

¹⁰ Karâfi, *el-İ'kdü'l-Manzûm*, I, 32.

¹¹ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Buldân*, Darü's-Sadr, Beyrut 1993, I, 516-517.

¹² Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi*, I, 158.

¹³ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *Nefâisü'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1995, I, 499.

¹⁴ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi*, I, 159; Adem Pınar, *İslam Hukukunda Karâfi*, İbni Kayyim İbni Âbidî'nin Örf Nazariyesinin Gelişimine Katkıları, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Katip Çelebi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, 38.

¹⁵ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi*, I, 159.

senetleriyle pek fazla ilgilenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶ Karâfi'nin eğitim hayatında ve ilmi kişiliğinde kendisinden önce yaşamış fakîhler ve fıkıh usûlcüleri etkili olmuştur. Eserlerinde sıkça el-Cüveynî (ö. 478/1085) ile Gazâlî'ye (ö. 505/1111) atıflarda bulunmasından dolayı bu âlimlerden etkilendiği kabul edilmektedir.¹⁷ Karâfi'nin en meşhur hocası Sultânu'l-Ulemâ olarak isimlendirilmiş Şâfiî âlimi İzzüddîn b. Abdisselâm'dır (ö. 660/1262). İzzüddîn b. Abdisselâm h.639 yılında Şam'dan Mısır'a geldiğinde Karâfi on beş yaşlarındaymış. Karâfi, hocası vefat edene kadar yanında kalmıştır. Bu birliktelik yaklaşık yirmi (20) yıl sürmüştür.¹⁸ Şehâbeddîn el-Karâfi'nin üzerinde etkili olan bir diğer isim ise Fahreddîn er-Râzî'dir (ö. 606/1210). Karâfi, Fahreddîn er-Râzî'nin usûl alanındaki eseri olan “*el-Mahsul*” üzerine şerh ve ihtisar çalışması yapmıştır. Böylece Râzî'yi yakından tanımıştır. Eserlerinde yer yer Râzî'ye yer vermesi, onu eleştirmesi ondan etkilendiğini göstermektedir.¹⁹

Dört mezhebin eğitimi verildiği Sâlihiyye Medresesi'nde Şerefeddîn Ömer b. Abdullâh es-Sübkî'nin (ö. 667/1269 veya 669/1271) vefatından sonra Karâfi medreseye müderris olarak atanmıştır. Daha sonra kendisinden müderrislik görevi alınmış, Nefisüddîn Muhammed b. Hibetullâh'a (ö. ??) verilmiştir. Bir müddet sonra tekrar kendisine müderrislik görevi verilmiş ve vefat edene kadar eğitim işlerine bu medresede devam etmiştir.²⁰ Karâfi Taybarsiyye Medresesinde de müderrislik yapmış, hatta burada eğitim veren ilk Mâlikî müderrisi olmuştur.²¹ el-Vekîlî bu bilginin Safedî'nin (ö. 764/1363) “*el-Vafi bi'l-Vefayat'ında*” böyle nakledildiğini, ancak tarihi verilerle uyuşmadığını belirtmiştir. Çünkü hem Taybarsiyye Medresesi'nin inşası h. 709 yılında bitmiş hem de bu medresede sadece Şâfiî mezhebi eğitimi verilmiştir. Karâfi ise h. 684 yılında vefat etmiştir. Bundan dolayı el-Vekîlî, Karâfi'nin bu medresede

¹⁶ H. Yunus Apaydın, “Karâfi”, *DİA*, XXIV, 395.

¹⁷ H. Yunus Apaydın, “Karâfi”, *DİA*, XXIV, 395; Vohid Matkarimov, *el-Umniye Adlı Eseri Bağlamında Karâfi'nin Niyyetle İlgili Görüşler ve İbadetlerde Niyyet*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, 2.

¹⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısri el-Karâfi, *el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâva ani'l-Ahkâm ve Tasarrufâtî'l-Kâdî ve'l-İmâm*, (thk. Abdü'l-Fettâh Ebû Gudde), Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1995, 22.

¹⁹ H. Yunus Apaydın, “Karâfi”, *DİA*, XXIV, 395.

²⁰ H. Yunus Apaydın, “Karâfi”, *DİA*, XXIV, 395.

²¹ Sârimüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî el-Mısri İbn Dokmâk, *el-İntisâr li-Vâsitati Ikdi'l-Emsâr*, el-Mektebetü'l-Ticariyye li'l-Tabâtî ve'l-Neşri ve'l-Tevzi', Beyrut t.y., I, 97.

müdderislik yapma bilgisine ihtiyatla yaklaşmıştır.²² Karâfî, Amr b. Âs camisinde de dersler vermiştir.²³

1. Hocaları

Şehâbeddîn el-Karâfî hem Mâlikî mezhebi hocalarından hem de diğer mezheblere bağlı hocalardan ilim tahsil etmiştir.²⁴ Bu kısımda ilim tahsil ettiği ve hakkında bilgi topladığımız hocaların isimlerine yer verdik.

1) İdrîs b. Abdurrahmân (ö. ?/?):²⁵ Karâfî'nin babasıdır. Kaynaklarda ölüm tarihi dahil hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.²⁶

2) Şemsüddîn Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 626/1277-1278):²⁷ Tam ismi Muhammed b. İbrâhîm b. Abdülvâhid el-Makdisî'dir. Mısır'da kâdikudâtılık yapmıştır.²⁸ H. 603/1208 yılında Dımeşk'te doğmuştur.²⁹

3) el-Hüncî (ö. 646/1248): Tam ismi Muhammed b. Nâmâver Abdülmelik el-Kâdî Efdalüddîn el-Hüncî'dir. H.590 yılında doğmuştur. Mantık ilminde derinleşmiştir. Kahire'de kâdîlık yapmıştır. Sâlihiyye Medresesinde müderrislik yapmıştır. H. 646 yılında vefat etmiştir.³⁰

4) Cemâlüddîn b. Hâcib (ö. 646/1249):³¹ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. H. 570 yılında Mısır'da doğmuştur. Dil âlimi ve Mâlikî mezhebi fakihidir. Babası Selâhaddîn Eyyûbî'nin dayısının oğlu olduğu bilgisi edinilmiştir.³²

²² Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 238.

²³ Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-Sâfi*, el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kütâb, Kahire 1984, I, 232.

²⁴ Menderes Gürkan, *Karâfî'nin Fıkıh Usûlü Görüşler*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 18.

²⁵ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 169.

²⁶ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, 58.

²⁷ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 175; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, I, 236.

²⁸ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, 60.

²⁹ Menderes Gürkan, *Karâfî'nin Fıkıh Usûlü Görüşler*, 21.

³⁰ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 169-178; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*, (thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Darü İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, b.y., t.y., VIII, 161-162.

³¹ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 173.

³² Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XXI, 55.

5) el-Hüsrevşâhî (ö. 652/1254): Tam ismi Ebû Muhammed Şemsüddîn Abdülhamîd b. Îsâ b. Ammûyeh el-Hüsrevşâhî et-Tebrîzî eş-Şâfiî'dir. H. 580 yılında Tebriz'e yakın olan Hüsrevşah Köyünde doğmuştur. Fıkıh usûlü ve kelâm derslerini Fahreddîn er-Râzî'den almıştır. Hocasına karşı çok saygılı olduğu, hocasının yazısı bulunan kitabı öpüp alına koyduğu bilgisine ulaşılmıştır.³³

6) İbn Ebü'l-Fazl el-Mürsî (ö. 655/1257):³⁴ H. 570 yılında Mürsiye'de doğmuştur. Şâfiî mezhebi âlimlerindendir. Fıkıh, hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve tefsir ilimlerinde derinleşmiştir. H. 655 yılında Arîş ile Gazze arasında vefat etmiştir.³⁵

7) Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî el-Münzîrî (ö. 656/1258):³⁶ Şâfiî mezhebi âlimlerindendir. Hadîs ve tarih alanlarında öne çıkmaktadır.³⁷

8) İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262): Tam ismi Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî'dir. H.577 veya 578 tarihinde Dımaşka doğduğu rivâyet edilmektedir. Şâfiî mezhebi fakîhidir. Sultânu'l-Ulemâ ve Şeyhü'l-İslâm lakaplarına sahiptir. “İbn Abdüsselâm özellikle fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir, kelâm ve bir ölçüde de tasavvuf alanında derinleşmiştir.”³⁸

9) Şerefüddîn el-Kerekî (ö. 688-689/1289-1290):³⁹ Muhammed b. İmran b. Mûsâ b. Abdülazîz b. Muhammed Hazmî Şerîf el-Hüseynî'dir. Şerif el-Kerekî olarak da bilinir. Lakabı ise Şerefüddîn'dir. Yaşadığı dönemde Mâlikî ve Şâfiî mezhebinin önde gelen isimlerindendir. Mâlikî mezhebinin birikimiyle Mağrib'den Mısır'a gelmiştir. Mısır'da İzz b. Abdisselâm'dan Şâfiî mezhebinin fikhını öğrenmiştir. Karâfi de kendisinin talebesi olmuş, ilminden yararlanmıştır.⁴⁰

³³ Ali Durusoy, “Hüsrevşâhî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 58-59.

³⁴ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 59.

³⁵ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*, VIII, 59.

³⁶ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fi Mezhebi Mâlik fi'l-Karni's-Sabi'*, I, 175.

³⁷ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*, VIII, 259; Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 59.

³⁸ H. Yunus Apaydın, “İzzeddin b. Abdüsselâm”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIX, 284; Mahmut Cihangir, “İzz b. Abduselâm'ın Hayatı ve İlmi Kişiliği”, *Edebali İslamiyat Dergisi*, 2 (4), 2018, 179-203.

³⁹ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 60.

⁴⁰ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb*, II, 326.

2. Öğrencileri

1) Takıyyüddîn Abdurrahmân b. Abdülvehhâb (ö. 695/1296):⁴¹ Tam ismi Abdurrahmân b. Abdülvehhâb b. Halef b. Bedri'l-A'lemî Takıyyüddîn b. Binti'l-Eazz'dır. Lakabı ise Ebü'l-Kâsım'dır.⁴² Kâdılkudât Takıyyüddîn'in babası kâdılkudât Tâcüddîn b. Binti'l-Eazz'dır. Karâfi'den usûl eğitimi almıştır. Kâdılkudâtla birlikte ilimle meşgul olmayı sürdürmüştür. İftirallardan dolayı görevinden azledilmiştir. H. 695 yılında Kahire'de vefat etmiştir.⁴³

2) Ebû Abdullâh el-Bekkûrî (ö. 707/1307):⁴⁴ İsmi Muhammed b. İbrâhîm b. El-Bakkûrî⁴⁵ el-Endülsî'dir. Künyesi ise Ebû Abdullâh'tır. Bekkûr'da doğmuş ve Bekkûr'da büyümüştür. Bekkûr'un büyük fıkıh âlimlerinden ilim tahsil etmiş, Karâfi'den usûl dersi almıştır.⁴⁶

3) el-Ermentî (ö. 711/1311-1312): Tam ismi Muhammed b. Hüseyin b. Yahyâ'dır. Karâfi'den usûl ilmini öğrenmiştir. H. 711 yılında vefat etmiştir.⁴⁷

4) Ahmet b. Muhammed b. Cebbâr Şehâbüddîn (ö. 728/ 1327-1328):⁴⁸ Tam ismi Ahmet b. Muhammed b. Abdulvelî b. Cebbâr el-Makdisî'dir. Karâfi'den usûl dersleri almıştır.⁴⁹

5) Nâsiruddîn el-Bekrî (ö. 733/1332-33): Tam ismi Muhammed b. Avad b. Abdülhâlik b. Abdülnai'm b. Yahyâ b. el-Hasan b. Mûsâ b. Yahyâ b. Yakûb et-Teymî el-Bekrî el-Mâlikî Nâsiruddîn'dir. H. 633 yılında doğmuştur. Mâlikî mezhebi fakîhidir. H. 733 yılında vefat etmiştir.⁵⁰

⁴¹ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 60; H. Yunus Apaydın, "Karâfi", *DİA*, XXIV, 395.

⁴² Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyyetü'l-Müstehricetü min Kitâbi'l-Zahîreti li'l-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfi*, 71.

⁴³ İbnü's-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyetü'l-Kübrâ*, VIII, 172-175.

⁴⁴ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, II, 316; Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 60.

⁴⁵ Menderes Gürkan, *Karâfi'nin Fıkıh Usûlü Görüşler*, 22.

⁴⁶ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 61; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, Ankara 2018, 510.

⁴⁷ Âdil b. Abdülkâdir b. Muhammed Velî Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fıkhîyyetü'l-Karâfiyye*, Darü'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, Beyrut 2004, 88.

⁴⁸ Vekilî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi*, 241-242.

⁴⁹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fıkhîyyetü'l-Karâfiyye*, 88-89.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Durreru'l-Kamnie fî E'yâni'l-Mieti'l-Sâmine*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad t.y., V, 386.

6) Zeyneddîn es-Sübkî (ö. 734/1334): Tam ismi Abdülkafî b. Alî b. Temâm b. Yûsuf el-Kâdî Zeynüddîn b. el-Kâdî Ziyaüddîn el-Ensârî el-Hazrecî es-Sübkî eş-Şâfiî'dir. Sübk'te doğmuş, ilk fıkıh eğitimini Sübk'te almıştır. Kahire'ye gitmiştir. M. 1334 yılında vefat etmiştir.⁵¹

7) Ebû Hafs Tâceddîn Ömer b. Alî el-Fâkihânî (ö. 734/1334):⁵² H. 654/655-734 yılları arasında yaşamıştır.⁵³ İskenderiye'de vefat etmiştir. Hadîs, fıkıh, usûl, Arapça ve edebiyat alanında derin bilgiye sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır.⁵⁴

8) İbn Râşid el-Kafsî (ö. 736/1335-36): Tam ismi Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Raşid el-Kafsî el-Bekrî'dir.⁵⁵ Künyesi Ebû Abdullâh'tır. Kahire'de Karâfi'den fıkıh öğrenmiştir. Mağrib'de kâdilkudâtılık yapmıştır.⁵⁶

9) Esîruddîn Ebû Hayyân en-Nahvî (ö. 745/1349): Dil ilmiyle ün kazanmış Endülüslü âlimlerdendir. Meşhur "*el-Bahru'l-muhît*" adlı tefsirin yazarıdır.⁵⁷

10) Şemseddîn İbn Adlân el-Kinânî (ö. 749/1348): Tam ismi Muhammed b. Ahmet b. Osmân b. İbrâhîm b. Adlân b. Mahmûd (ilave olarak) b. Dâvût, Şemseddîn el-Kinânî'dir. Mısırlı Şâfiî mezhebi fakihidir.⁵⁸

11) Sadreddîn es-Sübkî (ö. 750/1349): İsmi Yahyâ b. Alî b. Temâm es-Sübkî'dir. Karâfi'den usûl dersi almıştır. Mısır'ın bazı bölgelerinde kâdîlık yapmış ve ders vermiştir.⁵⁹

12) Gâzî b. Osmân b. Hıdır el-Ensârî (ö. 755/1354): Edebi kişiliği ile ön plana çıkmaktadır. Hz. Peygamberi öven şiirleri ile ünlenmiştir.⁶⁰

⁵¹ Yûsuf b. Tagriberdî el-Atâbekî Abdurrahmân, *el-Menhelü's-Sâfi*, VII, 331-332.

⁵² H. Yunus Apaydın, "Karâfi", *DİA*, 395; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, 241; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 510; Salih Köse, *Karâfi'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*, 6.

⁵³ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fikhiyyetü'l-Karâfiyye*, 89.

⁵⁴ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, II, 80-82.

⁵⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısıri el-Karâfi, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, (thk. Ömer Hasan el-Kıyâm), er-Risaletü'l-Alemiyye, Dimaşk 2011, I, 30.

⁵⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, II, 228-229; Ahmed Baba et-Tenbekî, *Nilü'l-İbtihâc bi Tedrizi'l-Dibâc*, Darü'l-Kâtip, Trablus 2000, 392-395.

⁵⁷ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfi'nin Fıkıhtaki Yeri*, 62; Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fikhiyyetü'l-Müstehricetü min Kitabi'l-Zahireti li'l-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfi*, 76.

⁵⁸ Hayreddîn Zirikli, *A'lâm, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut 2002, IV, 326.

⁵⁹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fikhiyyetü'l-Karâfiyye*, 89-90.

⁶⁰ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fikhiyyetü'l-Karâfiyye*, 90-91.

13) Fahreddîn el-Kureşî (761/1360): İsmi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Miskîn ez-Zeherî el-Kureşî'dir. Şâfiî mezhebi âlimlerindendir. İmâm Karâfi'den dersler almış rivâyetlerde bulunmuştur. Mısır, Kahire ve İskenderiye'de kâdîlık yapmıştır.⁶¹

14) Ebû İshak el-Matmâtî: Ebû İshak İbrâhîm b. Yahlûf et-Tenesî el-Matmâtî (ö. ?/?). Fas'ın büyük âlimlerindendir. İmâm Karâfi'den ilim tahsil etmiştir. “*Nilu'l-İbtihâc*” adlı eserde ise Matmâtî'nin Karâfi'den Cedel ve Mantık dersleri aldığı bilgisi yer almıştır.⁶²

15) Ebü'r-Rabî' Süleyman el-Licâi (ö. ?/?): Fas âlimlerindendir. İmâm Karâfi ve onun tarikinden fıkıh eğitimi almıştır.⁶³ İbn Hâcib'in “*Muhtasarı'nı*” Fas'la (mağrib) tanıştıran ilk kişidir.⁶⁴

C. Eserleri

1. Akaid (Kelam) ile İlgili Eserler

el-İnkâd fî'l-İ'tikâd/ el-İntikâd fî'l-İtikâd.⁶⁵

Şerhu'l-Erbaîn fî Usûli'd-Dîn li'l-Fahreddîn Râzî.⁶⁶

el-Ecvibetü'l-Fâhire 'ani'l-Es'ileti'l-Fâcire fî Reddi ala'l-Yahûdi ve'n-Nasâra.⁶⁷

Edilletü'l-Vahdâniyye fî'r-Reddi ale'n-Nasrâniyye,

el-İstibsâr fî mâ Tüdrikühü'l-Ebsâr/ Yüdreku bil-Ebsâr.⁶⁸

⁶¹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fıkhiyyetü'l-Karâfiyye*, 88-92.

⁶² Ahmet Baba Tenbeki, *Nilu'l-İbtihâc bi Tedrîz'l-Dibâc*, Darü'l-Katip, Trablus, 2000, 38; Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fıkhiyyetü'l-Karâfiyye*, 92.

⁶³ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbidü'l-Fıkhiyyetü'l-Karâfiyye*, 92.

⁶⁴ Tenbeki, *Nilu'l-İbtihâc*, 148.

⁶⁵ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin fî Esmâi'l-Müellifin ve Âsâri'l-Musannifin*, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut t.y., I, 99.

⁶⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısri el-Karâfi, *el-İstiğnâ fî'l-İstisnâ*, (thk. Tâha Muhsin), Matbâ'tü'l-İrşâd, Bağdat 1982, 363.

⁶⁷ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifin*, 99.

⁶⁸ Karâfi, *el-Furûk*, I, 33; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyn el-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 62.

2. Fıkıh (İslâm Hukuku) ile İlgili Eserler

ez-Zehîra fî'l-Fıkıh,
 el-Ümniyye fî İdrâki'n-Niyye,
 el-Beyân fî mâ Eşkele mine't-Teâlîk ve'l-Eymân,
 el-Yevâkît fî Ahkâmi'l-Mevâkît,
 Şerhu'l-Cellâb.⁶⁹
 el-Münciyât ve'l-Mûbikât fî Fıkhi'l-Ed'ıye,
 Şerhu't-Tehzîb Şerhu Tehzîbi'l-Müdevvene,
 el-Bâriz li'l-Kifâhi fî'l-Meydân.⁷⁰
 el-Yevâkîtü fî İlmi'l-Mevâkît,
 Kifâyetü'-Lebîb fî Keşfin Ğevâmidu'l-Tezhîb,
 el-Muhtemâlâtü'l-Mercûhe,
 er-Râidü fî'l-Ferâid.⁷¹
 el-Furûk.⁷²
 el-Mu'in 'ale't-Telfsin.⁷³

3. Fıkıh Usûlu ile İlgili Eserleri

el-İkdü'l-Manzûm fî'l- Husûs ve'l-Umûm.⁷⁴
 el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâvâ ani'l-Ahkâm.⁷⁵
 Nefâisü'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl,
 Tenkîhu'l-Fusûl fî'l-Usûl,

⁶⁹ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 510-512.

⁷⁰ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddin Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, 81-85.

⁷¹ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 322.

⁷² İbn Tagriberdî, *el-Menhelü's-Sâfi*, I, 234; Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyetü'l-Müstehricetü min Kitabi'l-Zahireti li'l-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfî*, 92.

⁷³ H. Yunus Apaydın, "Karâfî", *DİA*, XXIV, 400.

⁷⁴ Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1153.

⁷⁵ Karâfî, *el-Furûk*, I, 33; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 275.

Şerhu Tenkîhu'l-Fusûl.⁷⁶

et-Te'likâtü ale'l-Müntehab,

İhtisâru fî Kavâidi İzzeddîn b. Abdisselâm,

el-Muhtasar fî'l-Usûli'l-Fıkh.⁷⁷

4. Arap Dili

el-İstignâ fî'l-İstisnâ,

el-Hasâ'is fî Kavâ'idü'l-Lugati'l-'Arabiyye,

el-Kavâ'idü's-Selâsûn fî İlmi'l-Arabiyye,

el-Ecvibetü ani'l-Es'ileti'l-Vâride 'alâ Hutabi İbn Nübâte.⁷⁸

Ç. Şehâbeddîn el-Karâfî'nin Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmi Durumu

Şehâbeddîn el-Karâfî h. VII. yüzyılda Eyyûbî Devletinin⁷⁹ son dönemleri ile Memlük⁸⁰ Devletinin ilk dönemlerinde yaşamıştır.⁸¹ Şehâbeddîn el-Karâfî'nin yaşadığı bu dönemde içerde Şiî- Sünnî problemi varken, dışarıda ise Endülüs Emevi Devletinin yıkılışı, Haçlı seferleri ve Moğol işgalleri gibi problemler yaşanmıştır.⁸²

Doğuda baş gösteren tehlikelerden bir tanesi Haçlı seferleriydi. İlk haçlı seferi Papa II. Urba'nın (ö. 1099) girişimleriyle 490/1096 yılında yapıldı.⁸³ "1096 yılında

⁷⁶ İbn Tagrîberdî, *el-Menhelü's-Sâfi*, I, 234.

⁷⁷ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 275.

⁷⁸ Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, 85-87; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 349-358.

⁷⁹ Eyyûbîler 1171 yılında kurulmuştur. Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm sürmüştür. Kurucusunun asıl adı Melik Nasır Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Eyyûb olan Selâhaddîn Eyyûbîdir. Eyyûbî Devleti 1462 yılında yıkıldı. (Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XII, 20; İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, Beyan, İstanbul 2017, IV, 364.)

⁸⁰ Memlük Devleti 1250 yılında kuruldu ve 1517 yılına kadar devam etmiştir. Mısır, Suriye ve Hicaz'da 267 yıl hüküm süren Müslüman-Türk devletidir. (İsmail Yiğit, *Memlükler*, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, XXVIII, 90; Muhammed Ali Alioğlu (ed.), *Müslüman Türk Devletleri*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, IX, 452.) Memlük Devleti kuvvetli teşkilatı sayesinde Moğol istilalarına karşı başarılı olmuştur. Kutuz, Ayn Calut'ta Moğolları yenilgiye uğratmıştır. (Şehabbedin Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, (25), 1971, 1-38.)

⁸¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfî, *el-Ümniyye fî İdrâki'n-Niyye*, (thk. Musâid b. Kâsım el-Felâh), Mektebü'l-Haremeyn, Riyad 1988, 34.

⁸² Hatice Boynukalın Şenkardeşler, *Şehâbeddîn Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, 10; Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü'l-Müstehricetü min Kitabi'l-Zahireti li'l-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfî*, 24.

⁸³ İhsan Süreyya Sırma, *Haçlı Seferleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, 34.

başlayan Haçlı seferleri, 1291’de Latin Hristiyanların Doğu’da son merkezi olan Akkâ’dan çıkarılmasına kadar süren yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem içinde dokuz büyük sefer yapılmış, bu seferler arasında bazı küçük girişimler de olmuştur.”⁸⁴

Şehâbeddîn el-Karâfi’nin yaşadığı dönemde İslâm topraklarında baş gösteren diğer bir tehlike ise Moğollardır. Moğollar, temelleri 13. yy. Orta Asya’da atılmıştır. Moğollar kısa süre içinde dönemin büyük devletlerini yenerek dönemin en büyük imparatoru olmuştur. Moğollar tarihte yağmacılık, soygunculuk, yol kesme, yakıp yıkmak ve katliamlar ile yer edinmiştir.⁸⁵ İslâm toprakları ve Müslümanlar da Moğol istilasına ve Moğol katliamlarına maruz kalmıştır.⁸⁶ Doğu Müslümanları arasında siyasi istikrar, can ve mal güvenliği bulunmadığı gibi ilk defa Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde seferler düzenlenip güney bölgeleri fethedilen, daha sonra da Tarık b. Ziyâd (ö. 102/720) tarafından fethedilen Dar’ül-İslâm haline getirilen Endülüs’te⁸⁷ yaşayan Batı Müslümanları da benzer olaylar yaşamışlardır.⁸⁸ Haçlılar tarafından bu zulüm ve baskılara maruz kalan Müslüman halk ve Endülüs’lü âlimler de tıpkı Doğuda yaşayan Müslümanlar gibi can güvenliğinin diğer bölgelere nisbeten daha yüksek olduğu Mısır’ın yolunu tutmuşlardır.⁸⁹ Yedinci asırda yaşanan bu olaylardan dolayı Mısır, göçlerin odağı haline gelmiştir. Buraya gelen âlimler ilim faaliyetlerine devam etmişlerdir. O dönemde Mısır’da hüküm süren Eyyübîlerle Memlûklüler eğitime ve ulemâya ihtimâm verip, medreseler yapıp, eğitime teşvikte bulunmuşlardır. Dört mezhebin ve hadîslerin yayılmasını önemseyip, kütüphaneleri kitaplarla donatmışlardır. Bu dönemde eğitim için sadece medreselerle yetinilmemiş, camiler, havanaklar, zaviyelerde kullanılmıştır. İlmin gelişmesinde ve yayılmasında bu yapılar etkili olmuştur. Bu dönemde eğitim için kullanılan en önemli camiler, Amr b. As camisi ile Ezher camisidir. Bu dönemin önemli medreseleri ise şunlardır: Nâsırıyye Medresesi,

⁸⁴ Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 525.

⁸⁵ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, Beyan, İstanbul 2017, IV, 417.

⁸⁶ Ahmet Özdemir, “Abbâsî Tarihinde Sâmerrâ Dönemi, Merkezi Otoritenin Zayıflaması ve Yıkılışa Giden Süreç”, Mehmet Akyüz (ed.), *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, (V, 465), Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

⁸⁷ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, IV, 151.

⁸⁸ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, IV, 230.

⁸⁹ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fi Mezhebi Mâlik fi'l-Karni's-Sabi*, I, 34.

Kamhiye Medresesi, Sâhibiyye Medresesi, Darü'l-Hadîsi'l-Kamiliyye ve Taybarsiye Medresesi.⁹⁰

D. Bağlı Olduğu Mezhep

Şehâbeddîn el-Karâfî itikadi mezheplerden Eş'arî mezhebine ⁹¹ , fikhî mezheplerden ise Mâlikî mezhebine bağlıdır.⁹² Karâfî “*ez-Zahîra*” adlı kitabında “ يقول ” العبد الفقير الى رحمة ربه احمد ابن ادريس المالكي ” diye başlayan Müellifimiz, bu cümlesinde Mâlikî mezhebine mensub olduğunu belirtmiştir.⁹³ Karâfî'nin üzerine çalışma yapanlar, Karâfî'nin bazı konularda Mâlikî mezhebinden farklı düşündüğünü buna rağmen yaşadığı dönemde Mâlikî mezhebinin önde gelen isimlerinden olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁴ Mâlikî Ulemâsı ile ilgili İbn Ferhûn'un (ö. 799/1397) yazmış olduğu “*ed-Dibâcü'l-Müzheb*” ile Mahlûf'un (ö. 1941) yazmış olduğu “*Şecerü'n-Nuri'z-Zekiye'de*” Karâfî'nin de ismine yer verilmiştir.⁹⁵

Kâdî Takîyüddîn b. Şükr (ö. VII. yy./ XIII. yy.) kendi dönemlerinde Mısır'da hem Şâfiî hem de Mâlikî mezhebini kendinden cem eden üç kişi olduğunu söylemiştir. Bu kişiler: Karâfî, Nâsiruddîn b. Munîr (ö. VII. yy./ XIII. yy.) ve İbni Dakîk'tir (ö. VII yy./ XIII. yy.).⁹⁶ Bu veriler doğrultusunda Karâfî'nin Mâlikî mezhebine bağlı olduğu sonucuna ulaşılabilir.⁹⁷ Karâfî, mezheb içinde tahriç yapabilecek seviyeye gelmiştir. Ancak ne kendisi ne de başkası onun müctehid olduğunu belirtmemiştir. Şehâbeddîn el-Karâfî 'nin mezhebe bağlılığı taassubi değildir. Mezhebe bağlılığı, bağımsız ilmi kişilik gelişimine mani olmamıştır. Şehâbeddîn el-Karâfî yeri geldiğinde mezheb içindeki

⁹⁰ Safiye Hüseyin, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyetü'l-Müstehricetü min Kitâbi'l-Zahîretü li'l-İmâm Şehâbeddîn el-Karâfî*, 31-33.

⁹¹ H. Yunus Apaydın, “Karâfî”, *DİA*, 395; Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve el-Mağrib fî Mezheb Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 97.

⁹² Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısri el-Karâfî, *Şerhü Tenkîhu'l-Fusûli fî İhtisârî'l-Mahsûli fî'l-Usûl*, Darü'l-Fikr, Beyrut 2004, 7; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısri el-Karâfî, *ez-Zahîra*, (thk. Muhammed Haccî), Darü'l-Ğarbi İslâmî, Beyrut 1994, I, 8.

⁹³ Karâfî, *ez-Zahîra*, 33.

⁹⁴ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 502; Karâfî, *el-Ümniyye fî İdrâki'n-Niyye*, 64.

⁹⁵ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, I, 326; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye*, 188.

⁹⁶ Süyûtî, *Hüsnü Muhâdara*, 316.

⁹⁷ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezheb Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, I, 502.

görüşlere, otorite kabul edilen âlimlerin görüşlerine karşı durmaktan ve eleştirmekten de geri durmamıştır.⁹⁸

E. Ölümü

Şehâbeddîn el-Karâfi'nin Allah'a ta'atle, ilimle, öğrenci yetiştirmekle, kitap yazmakla geçen ömrünün son bulduğu tarihle ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır:

1) İlk görüşe göre Şehâbeddîn el-Karâfi, h. 682 yılı Cemâziyelâhir ayında Mısır'a bağlı Deyrû't-Tiyn bölgesinde hayata gözlerini yummuştur. Şehâbeddîn el-Karâfi, Karafe'de defn edilmiştir.⁹⁹

2) İkinci görüş ise İbn Ferhûn'a aittir. İbn Ferhûn'a göre Şehâbeddîn el-Karâfi h. 684 yılı Cemâziyelâhir ayında Mısır'a bağlı Deyrû't-Tiyn bölgesinde vefat etmiştir.¹⁰⁰

Şehâbeddîn el-Karâfi'nin eserlerinden biri olan "*I'kdu'l-Manzum'un*" tahkikini yapan Dr. Ahmed El-Hatem Abdullâh, Şehâbeddîn el-Karâfi'nin ölüm tarihini iki sebepten dolayı h. 682 yılı olarak tercih ettiğini belirtmiştir.

1) Dr. Ahmed, Karâfi'nin h. 682 yılında vefat ettiğini rivâyet eden kişinin Safedî, (Ebû's-Safâ (Ebû Said) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî'dir) (ö. 764/1363) olduğunu belirtir. Safedî ise 696 yılında doğmuştur. Yani Karâfi'nin ölümünden 12 veya 14 yıl sonra doğmuştur. Karâfi'nin h. 684 yılında vefat ettiğini belirten kişi ise İbn Ferhûn'dur. İbn Ferhûn (ö. 799/1397) ise yaklaşık olarak h. 719 yılında doğmuştur. Zamansal olarak Safedî'nin doğum tarihi Karâfi'nin ölüm tarihine daha yakındır. Bundan dolayı Safedî, Karâfi'nin yaşlılarıyla öğrencileriyle yüzyüze görüşebilme ve onlardan bilgi edinme fırsatını daha çok yakalamıştır.

2) Safedî'nin; Karâfi'nin yaşlıları, Karâfi'den önce ölenler ve Karâfi'den sonra ölenlerle ilgili verdiği bilgiler daha doğru ve daha güvenilirdir. Safedî; Karâfi'nin, Sadruddîn b. bint E'iz ile Nefisüddîn Mâlikî'den sonra, Nasruddîn b. Munîr'den de önce öldüğünü belirtmiştir. Sadruddîn b. bint E'iz ile Nefisüddîn Mâlikî h. 680 yılında

⁹⁸ H. Yunus Apaydın, "Karâfi", *DİA*, 396.

⁹⁹ Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefâyat*, Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 2000, VI,147; Süyûtî, *Hüsnü Muhâdara*, 316; Menderes Gürkan, *Karâfi'nin Fıkıh Usulü Görüşleri*, 28.

¹⁰⁰ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, I, 239; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1153.

Nasruddin b. Munîr ise h. 683 yılında vefat etmiştir. Bu veriler doğrultusunda Karâfî'nin h. 682 yılında öldüğünü kabul etmek daha isabetli olacaktır.¹⁰¹

¹⁰¹ Karâfî, *el-İ'kdü'l-Manzûm*, 35.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLLÎ KÂİDELER

1.1. KÜLLÎ KÂİDE’NİN SÖZLÜK ANLAMI

Küllî Kâide (kavâid) fıkıh, felsefe, dil, mantık gibi ilimlerin kullandığı ortak bir kavramdır.¹⁰² Bu kavram küllî ve kâide kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu bölümde “kül” ile “kâide” kavramının kelime anlamı açıklandı.

“Küllî” kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Bütün, genel, tümel anlamları bulunmaktadır.¹⁰³ Küllî, “*Cüz’i mukabilinde kullanılır*”.¹⁰⁴ Küllî kavramı bulunduğu konuma göre her şeyi içine alan anlamına sahiptir. Bu bağlamda şu âyeti kerîme ile hadîsi şerîf örnek verilebilir. “والله بكل شيء عليم.” “...Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁰⁵ “كلكم” “*Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.*”¹⁰⁶ Küllî kavramı bazı yerlerde ise çokluk anlamında kullanılmıştır. Örnek olarak şu âyeti kerîme zikredilebilir. “تدمر كل شيء بأمر ربها.” “...rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren...”¹⁰⁷ Küll kelimesi lafzen veya takdiren ancak muzaf olarak kullanılabilir, başka bir biçimde kullanılamaz. Ahfeş (ö. 177/ 793) âyete geçen “كل يجري” aslında “كله” “كل يجري” olduğunu ya da “كل منطلق” söylendiğinde ise “كلهم منطلق” anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁰⁸

“Kâide” Arapça kökenli bir kelime olup “قعد” “kaa’de” fiilinden türetilmiştir. Bu kelimenin çoğulu ise “قواعد” “kavâid”dir.¹⁰⁹ Kâidenin anlamı ise asıl, temel ve esastır.

¹⁰² Yasin Kurban, *Kâsânî ve “Beda’i’u Sanâ’i”sindeki Genel Hukuk Kuralları (Küllî Kâideler)*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2009, 62.

¹⁰³ Şemseddin Samî, *Kâmûsi Türkî*, İkdâm Matbası, Dersaâ’det (İstanbul), h. 1317, 1180; Türk Dil Kurumları Sözlükleri, (2024), <https://sozluk.goö.tr/>, (Erişim, 21.08.2024); Dil Derneği, 2024, <http://www.dilderneği.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>, (Erişim, 21.08.2024).

¹⁰⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, 321.

¹⁰⁵ Bakara, 2/282; Nisâ, 4/176; Nûr, 24/35; Hucurât, 49/16.

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Dârü İbn Kesîr, Dimeşk 1993, “Nikâh”, 4904.

¹⁰⁷ Ahkâf, 46/25.

¹⁰⁸ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *Misbâhü’l-Münîr*, Darü’l-Meârif, Kahire t.y., I, 538.

¹⁰⁹ Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyyetü ve Tatbikâtüha fî’l-Mezâhibi’l-Erbe’a*, Darü’l-Fikr, Dimaşk 2006, I, 21; Necmettin Kızılkaya, *Kâsânî’nin Bedâ’î’ İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri*, (Yüksek Lisans) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, 15; Alimcan Buğda, “Küllî Kâide, Kanunlaştırma Faliyetleri ve Mecelle”, Nuri Kahveci, (ed.), *İslam Hukuk Başlangıcı*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2018, 217.

Kavâidü'l-beyt denirken evin temelleri kastedilmektedir. Şu âyeti kerîmlerde de kavâid, temel anlamında kullanılmıştır:

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Meal

“İbrâhim İsmâil’le birlikte o evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyordu: “Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.”¹¹⁰

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَحَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ

Meal

“Bunlardan öncekiler de tuzak kurmuşlar, ama Allah da onların evlerini temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan tepelerine inmiş, böylece hiç farkında olmadıkları bir yerden kendilerine ceza ansızın gelmişti.”¹¹¹

Zeccâc da (ö. 311/923) “Kavâidi” binanın üzerine inşa edildiği sütunlar olarak tanımlamıştır.¹¹²

Kur’an-ı Kerim’de evlenemeyecek, hayız hali son bulmuş kadınlar için de kavâid kelimesi kullanılmıştır.¹¹³

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Meal:

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah herşeyi işitip bilmektedir.”¹¹⁴

¹¹⁰ Bakara, 2/127.

¹¹¹ Nahl, 16/26.

¹¹² Ebü'l-Fâdıl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Darü Sadır, Beyrut h. 1414, III, 361; Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, Darü'l-Kitabi'l-İlmiye, Beyrut 2003, III, 410; Abdullah Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008, 15; Muhammed Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Darü'l-Kalem, Dımeşk ty, 33.

¹¹³ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1979, 108.

¹¹⁴ Nûr, 24/60.

1.2. KÜLLÎ KÂİDE’NİN TERİM ANLAMI

Küllî Kâide’nin ilk tanımını Hanbelî mezhebi âlimi olan Necmüddin et-Tûfî (ö. 716/1316) yapmıştır.¹¹⁵ Necmüddin et-Tûfî yaptığı tanımda kâideyi tümel önerme olarak tarif etmiştir. Kâide: “*İnceleme sonucunda tikel önermelerin kendisinden çıkarıldığı tümel önermelerdir.*”¹¹⁶

Küllî kâideleri, bütün cüz’iyyâtıyla örtüşen küllî emirler şeklinde tanımlayanlar da olmuştur: Feyyûmî (ö. 770/1369) Kâide’yi şöyle tanımlamıştır: “*Kâide ıstılahta dâbıt ile aynı anlama sahiptir. Bütün cüz’iyyâtıyla örtüşen küllî emirdir.*”¹¹⁷ Tehânevî de (ö. 1158/1745) kâide’yi şöyle tanımlamıştır: “*Cüz’iyyâtın hükümleri kendisinde çıkarılan ve bütün cüz’iyyâtıyla örtüşen küllî emirdir.*”¹¹⁸ Merînî de kâideyi “*altında bütün örneklerin (benzer durumların) toplandığı küllî hükümlerdir*” şeklinde tanımlamıştır.¹¹⁹

Küllî kâidelerle ilgili yapılan bir diğer tanım ise cüz’iyyâtın çoğunluğu ile örtüşen küllî emirler şeklinde olmuştur. Tâcüddîn b. Sübkî (ö. 771/1369) kâideyi şöyle tanımlamıştır: Kâide cüz’iyyâtın çoğunluğu kendisi ile örtüştüğü ve kendisinden cüz’iyyâtın hükümleri anlaşılan küllîemirdir.¹²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen (1883/1971) kâideyi şöyle tanımlamıştır: “*Birçok tikelin (cüz’iyyâtın) kendisine tatbik olunan kesin (kat’i) ve tümel (külli) hüküm demektir.*”¹²¹ Zekiyyüdin Şaban kâideyi şöyle ifade etmektedir: “*Her biri birçok cüz’inin hükmünü kapsamına alan küllî kaziyeler*

¹¹⁵ Necmettin Kızılkaya, *Kâsânî’nin Bedâyâ’ İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri*, 16.

¹¹⁶ Ebü’r-Rebî’ Necmüddin Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî el-Hanbelî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravza*, (thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Turkî), Vizâratu’s-Şuûnîl’l-İslâmiyye ve’l-Evkaf ve’d-Da’ve ve’l-İrşad, b.y. 1998, I, 120.

¹¹⁷ Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-Münîr*, II, 510; Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürânî el-Hanefî, *et-Ta’rîfât*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1983, 121; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfu’l-Kinâ’ ‘ani’l-Mütüni’l-İknâ’*, (thk. İbrâhîm Ahmet Abdülhâmit), Alemü’l-Kütüb, Rıyad 2003, I, 24.

¹¹⁸ Muhammed A’lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşafu Istilahati’l-Fünûn*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1992, II, 1295; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî el-Misrî, *Ğamzu ‘Uyûni’l-Besâir Şerhü Kitâbu’l-Eşbâh ve’n-Nezâir*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 51.

¹¹⁹ Cîlâlî Merînî, *el-Kavâidu’l-Usûliyyetü l’nde’l-İmâmü’s-Şâdibî min Hilâli Kitâbü’l-Muvâfakât*, Darü İbnü A’ffân, Kahire 2001, 53.

¹²⁰ Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, (thk. Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Avad), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut t.y., I, 11; Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Şerhu’t-Telviḥ alâ’t-Tavdîḥ li Metni’t-Tenkîḥ fi Usûli’l-Fıkh*, Darü’l-Kütübî’l-Arabiyyeti’l-Kübra, Mısır t.y., I, 20.

¹²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Hukuku Terimler Sözlüğü*, (haz. Abdullah Kahraman), Nizamiye Akademi, İstanbul 2016, 118; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûkî İslâmiyye ve Istulâhâtü Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y., I, 15.

(önergeler) demektir.” Örneğin; “her emir vücut içindir ile her nehiy harâm kılmak içindir” önergeleri birçok cüz’iyyâta uygulanabilir kâidelerdir.¹²²

Ali Haydar Efendi (1355/1936) küllî kâideyi hem cüz’iyyâtın çoğunu hem de cüz’iyyâtın bütününe kapsayabileceğini belirtmektedir: “*Cüz’iyyâtın ahkâmı bilinmek için o cüz’iyyâtın küllîsine veya ekserisine muntabık ve muvafık olan hükm-i küllî veya ekserîdir.*”¹²³

Muhammed b. Ahmed el-Makkârî (ö. 759/1358) kâide’nin tanımını, yukarıda yapılan tanımlardan farklı biçimde vermektedir. Kâide’yi şöyle açıklamıştır: “*Kâide usûl ve diğer genel akli anlamlardan daha özel, akitlerden ve bütün özel fıkhi dâbitlerin tamamından daha genel olan küllî kâidedir.*”¹²⁴

1.3. KÜLLÎ KÂIDE İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

1.3.1. Dâbit

Sözlükte dâbit; güçlü, kuvvetli gibi anlamlara sahiptir.¹²⁵ Fıkıh terimi olarak ise dâbit sözcüğü; fıkıhın sadece belli bir bölümünün içinde yer alıp birbirine benzeyen konuların hükümlerini ifade etmek için kullanılır.¹²⁶ Yani dâbit, “*belli bir meseleye ait alt kurallardır.*”¹²⁷ Tâcüddîn b. Sübkî’de (ö. 771/1370) dâbit kavramını bir konu içinde benzerlik gösteren durumlar için konulmuş özel kurallar olarak tanımlamıştır.¹²⁸

Birbiriyle benzerlik gösteren kâide kavramı ile dâbit kavramını birbirinden ayıran noktalardan bir tanesi anlam kapsam alanıdır. Kâide, hemen hemen bütün alanlarla ilgili konulmuş kuralları ifade ederken; dâbit ise bir alan içinde benzerlik gösteren durumlara özgü konulmuş kurallardır. İbn Nüceym’de (ö. 970/1563) dâbit ile kâide arasındaki

¹²² Zekkiyüddin Şaban, *Usûlu’l- Fıkıh*, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, 28.

¹²³ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelletu’l-Ahkâm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul t.y., I, 39.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Makkârî, *el-Kavâid*, Merkezü İhyâü’t-Türâsi’l-İslamiyye, Mekke t.y., I, 212.

¹²⁵ İbn manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 340.

¹²⁶ Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Başlangıcı*, 218.

¹²⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 87.

¹²⁸ İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, I, 11.

farkın kapsam alanları olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Bu tanımlar doğrultusunda örnek olarak şu iki kural zikredilebilir: “Şek ile yakîn zâil olmaz” bu kural kira, mîrâs, bağışlanma vb. konularda geçerli küllî kâide iken; “Mîrâsçıya vasiyet yoktur” kuralı ise sadece mîrâs konusuna özgü bir dâbıttır.¹³⁰

Kâide ile dâbıtı birbirinden ayıran bir diğer nokta ise istisnalardır. Kâidede, dâbıta oranla daha çok istisna bulunmaktadır.¹³¹

İbnü'l-Hümmam (ö. 861/1457), kâide ve dâbıt kavramlarını birbirine eş anlamlı kelimeler olarak kabul edip, aralarında herhangi bir farkın olmadığını belirtmiştir.¹³²

Kâide ile dâbıtı birbirinden ayıran kriterlerin varolmasıyla birlikte ilk dönemlerde kâide, dâbıt ve asıl kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır.¹³³ Örneğin Debûsî (ö. 430/1039) “*Te'sîsu'n-Nazar'ında*” kâide ve dâbıt yerine asıl kavramını kullanmıştır.¹³⁴

1.3.2. Eşbâh ve Nezâir

Kâide ile ilgili bir diğer kavram ise eşbâh ve nezâirdir. Eşbâh; şebah, şebih, şebhunun çoğuludur. Eşbâh kelimesi sözlükte “benzer” anlamına gelmektedir.¹³⁵ Nezâir ise nezîrenin çoğuludur. Nezâir sözde, fiilde, ahlâkta ve şekilde benzer ve mislî anlamını taşımaktadır.¹³⁶ Eşbâh kavramının ilk kullanımına Hz. Ömer'in (ö. 73/693) Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (ö. 43/662-663) yazmış olduğu mektupta denk gelinmektedir. “*Sana getirilen davanın hükmü kitap ve sünnette bulunmadığından dolayı sana huzursuzluk veriyorsa, emsal ve eşbâhı öğren. Sonra kıyas et...*”¹³⁷

¹²⁹ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (İbn Nüceym), *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, (trc. Osman Bayder), İmak Ofset Basım Yayın (T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı), İstanbul 2022, 474; Alî Ahmet Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye Meşhûmuhâ, Neş'etuhâ, Tatavvuruhâ Dirâsetu Müellefâtihâ Edilletuhâ Mehemmetuhâ Tatbikâtuhâ*, Darü'l-Kalem, Dimeşk 1991, 51.

¹³⁰ Abdullah Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008, 19.

¹³¹ Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 52.

¹³² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (İbnü'l-Hümmam), *et-Tahrîr fî'l-Usûli'l-Fıkıh*, Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhu, **Mısır** h.1351, 5; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, II, 510.

¹³³ Abdullah Demir, Külli Kaideler Ekolü, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, (1-2), 2007, 130.

¹³⁴ Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Te'sîsu'n-Nazar*, (thk. Mustafâ Muhammed el-Kabbânî ed- Dimeşkî), Darü İbni Zeydun, Beyrut t.y., 48- 52.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 505; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 72.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 219; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 72.

¹³⁷ Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 74-75.

Fıkıh terimi olarak eşbâh ve nezâir birbirine benzeyen meselelerin, fakîhlerin dikkatli incelemeleri sonucunda ortaya çıkardıkları gizli sebeplerden dolayı hükümleri farklılaşan meselelerdir.¹³⁸

1.3.3. Furûk

Kâide kavramıyla ilgili bir diğer kavram ise furûktur. “*Furûk kelimesi sözlükte "ayırarak, iki şeyi birbirinden ayıran özellik" anlamına gelen farkın çoğuludur.*”¹³⁹ İstilah manası ise dış görünüş itibarıyla birbirine benzediği halde hükümleri farklı olan veyahut dış görünüşlerinde farklılık bulunmayan ancak farklı hükümlere tâbi olan olayları ihtiva eden ilim dalıdır.¹⁴⁰ Ebû Fadl ed-Dîmeşki (ö. V./ XI. yy. ilk yarısı) “*el-Furûku'l-Fıkhiyye*” adlı eserinde furûk’un “*görünüşte aynı ama batınen farklı olan*” meseleleri konu edindiğini belirtmiştir.¹⁴¹ Ebû Fadl kitabın kapsamından bahsederken bir noktada furûk kavramının tanımını yapmıştır. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveyni de sûret itibarı ile benzer, hükümleri farklı olan iki mesele şeklinde açıklamıştır.¹⁴²

Furûk, şekil yönünde aynı ama hükümleri farklı olan meseleleri konu edinmiştir. Kâideler ise hükümleri ve görünüşleri aynı olan meseleleri konu edinir. Yani furûk ilmi meseleler arasındaki farklılığa odaklanırken kavâid ilmi ise meselelerin ortak noktalarına odaklanmıştır.

¹³⁸ Hamevî, *Gamzü ' Uyani'l-Besâ'ir*, I, 38.

¹³⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 147; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzibu'l-Luğa*, Darü İhyai't- Tûrasi'l-Arabi, **Beyrut** 2001, IX, 96; Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIII, 223.

¹⁴⁰ Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, 223; Ali İhsan Pala, “Es'ad el-Kerâbisî ve el-Furûk Adlı Eseri”, *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, 5, 2005, 454; Nuri Kahveci, *İslam Hukuk Başlangıcı*, 218; Talip Türkan, *İslam Hukuku*, 118; Şeyma Yeşilyayla, “Kavâidi Fıkhiyye'nin Gelişim Sürecinde Şâfiî Fakihlerin Rolü”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 19, 2024, 61-78.

¹⁴¹ Ebû Fadl Müslim b. Alî ed-Dîmaşkî, *el-Furûku'l-Fıkhiyye*, (thk. Muhammed Ebü'l-Ecfan, Hamza Ebû Fâris), Darü'l-Hikme, Trablus, 2007, 87.

¹⁴² İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nîsâbü'rî, *el-Furûk*, (thk. Abdurrahmân b. Selâme b. Abdullâh el-Mezîni), Darü'l-Cîl, **Beyrut** 2004, I, 39.

1.3.4. Fıkıh Usûlu Kâidesi

Fıkıh usûlu, fıkıh ve usûl kelimelerinden oluşmuştur. Fıkıhın sözlük anlamı bir şey hakkındaki bilgi ve anlayıştır,¹⁴³ din hakkındaki bilgidir¹⁴⁴ veya “bir şey hakkında derinlemesine bilmektir.”¹⁴⁵ Usûl ise aslın çoğuludur. Bir şeyin aslı ile en alçak noktası kastedilir. Temel anlamındadır.¹⁴⁶ Fıkıhın Terim anlamı ise “mesâili şeriyeyi ve ameliyeyibilmektir.”¹⁴⁷ veya “mesâill şer’iyye ve ameliye ilmidir.”¹⁴⁸ Fıkıh usûlünü İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî, şer’î ahkâma delalet eden deliller şeklinde tarif etmiştir.¹⁴⁹ Fıkıh usûlünün ıstılah anlamı ise “Müçtehidin şer’î-amel’î hükümleri tafsilî delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe denir.”¹⁵⁰

Fıkıh usûlu kâidesi, furû’ fıkıhın üzerine bina edildiği genel, soyut ve küllî hükümlerdir.¹⁵¹ Karâfî, usûl ile kâideyi ele alıp aralarındaki bağı açıklamaya çalışmıştır. Karâfî’ye göre fıkıh, usûl ve furû’ olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Karâfî usûlü de “Usûlu’l-fıkıh, kavâidü külliyyatü fıkhiye” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Fıkıh usûlünün Arap dilinden elde edilen ilkeler olduğunu belirtmiştir. Örnek olarak “Emir vücûb ifade eder. Nehy tahrîm ifade eder” kurallarını vermiştir. Kavâidü külliyyatü fıkhiyye’yi ise sayısı oldukça fazla olup şer’îatın sırlarını ve hikmetlerini açıklamak üzere konulan kurallar olduğunu belirtmiştir.¹⁵²

Fıkıh usûlu kâideleri, şer’î delilleri konu edinip hakkında bilgi edinilmeye çalışılan konuda doğru metodla doğru hükmün verilmesini amaçlamaktadır. Küllî kâideler ise mükelleflerin fiilleriyle ilgili kuralları kapsamaktadır. Usûlu fıkıh kâideleri ile küllî kâideler birbirine benzese de muhteva bakımından birbirinden ayrılır.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 522; El-Meâ’nî, (2024), https://www.almâny.com/tr/dict/ar-tr/%D9%81%D9%82%D9%87/?c=T%C3%BCm#google_vignette (Erişim 19, 10, 2024).

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmet, *Kitâbu’l-Ayn*, III, 370.

¹⁴⁵ Türk Dil Kurumları Sözlükleri, <https://sozluk.goö.tr>. (Erişim 19, 10, 2024).

¹⁴⁶ Feyyûmî, *Misbâhu’l-Münir*, I, 16; Râgıb el-İsfehânî, *Müfredat*, Çıra yayınları, İstanbul 2012, 85.

¹⁴⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm*, I, 28.

¹⁴⁸ Şemseddîn Samî, *Kâmûsi Türki*, 1001.

¹⁴⁹ İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü’rî, *Telhîs fî Usûli’l-Fıkıh*, Darü’l-Beşâiri’l-İslamiyye, Beyrut t.y., I, 106.

¹⁵⁰ Zekkiyüddin Şaban, *Usûlu’l-Fıkıh*, 28.

¹⁵¹ Merînî, *el-Kavâidü’l-Usûliyye*, 55.

¹⁵² Karâfî, *el-Furûk*, 62.

1.3.5. Külliyyât

“Sözlükte “bir şeyin bütünü, tamamı” anlamına gelen Arapça küll kelimesine nisbet eki getirilerek türetilen küllînin çoğul şeklidir.”¹⁵³ İstilah anlamı ise “Aynı konumdaki kişilerin hepsi için aynı hükmü belirleyen küllî kaziyelere yani tümel önermelere külliyyât denilmektedir.” Bu önermelerin külliyyât olarak isimlendirilmeleri, önermenin başına adığı “küll” kelimesinden kaynaklanmaktadır. Külliyyâtın başında yer alan küll kelimesinin çıkarılması halinde külliyyât dâbıta dönüşecektir.¹⁵⁴

1.4. KÜLLÎ KÂİDELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Fıkhî kâidelerin ilk örneklerine Hz. Peygamber (sav) döneminde rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı âyetler fıkhî kâidelerin oluşmasına imkan sağlayacak yapıdadır. Örnek olarak şu âyeti kerîmeler zikredilebilir:¹⁵⁵ “...Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü olmaz”¹⁵⁶, “...Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...”¹⁵⁷. Peygamber efendimizin (sav) bazı sözleri de bu minvalde değerlendirilebilir.¹⁵⁸ Örneğin “كل شراب اسكر فهو حرام” “sarhoş eden her şey harâmdır.”¹⁵⁹, “لا ضرر ولا ضرار” “zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur.”¹⁶⁰ Kâidelerin, Peygamberimizden (sav) sonra sahabe, tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn'den tedvin edildiği döneme kadar kullanıldıkları görülmektedir.¹⁶¹ Örneğin İbn Mes'ûd'dan “لَيْسَ عَلَى الْمُؤْتَمَنِ” “Mütemene tazmin gerekmez”¹⁶², İmâm Ebû Yûsuf'dan “وليس للامام ان يخرج شيئا من” “İmâm, marûf ve sabit bir hak dışında kimsenin elindeki bir şeyi

¹⁵³ Rıza Kurtuluş, “Külliyat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 540; Şemseddîn Samî, *Kâmûsî Türki*, 1180.

¹⁵⁴ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 57; Geniş bilgi için bkz. Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, (Doktora tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, 49-52.

¹⁵⁵ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 52.

¹⁵⁶ Bakara, 2/233.

¹⁵⁷ En'âm, 6/164.

¹⁵⁸ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 52.

¹⁵⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahih*, Darü'l-Tabiati'l-Amira, Türkiye h. 1334, “Eşribe”, 68.

¹⁶⁰ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvattâ*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, “Akdiyye”, 31.

¹⁶¹ Muhammed Osmân Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Külliyetü ve'l-Davâbitü'l-Fıkhiyye*, Darü'l-Nefâis, Ürdün 2007, 48.

¹⁶² Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemâm es-San'anî, *Musannef*, Darü't-Tesil, b.y., 2013, “Buyû”, 14801.

alamaz”,¹⁶³ İmâm Şâfi’den de “لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ، وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ” “*Müslüman kâfire, kâfirden müslümana vâris olamaz*”¹⁶⁴ kuralları nakledilmiştir. İlk dönemlerden itibaren fikhî kâideler, fikhî eserlerde ve fakîhlerin zihninde yer almıştır. İlk müstakil eserlere ise IV./ X. yy. rastlanmaktadır. Bu durum ise furû’ meselelerin belli bir olgunluğa eriştikten sonra tümevarım metoduyla ortak noktaların tespitinin yapıldığı ve kâideleştirildiğini göstermektedir.¹⁶⁵

Kâideleştirmeyi başlatanlar Hanefî fakîhleridir. Fikhî kâidelerin müstakil olarak bir arada toplayan ilk kişi Maverâünnehir Hanefî fakîhlerinden olan Ebû Tâhir ed-Debbâs’tır (ö. 340/ 952). Debbâs’ın on yedi kâideyi topladığı aktarılmaktadır.¹⁶⁶ Debbâs’tan aktarılan bazı kâideler şunlardır:

- 1) “ İşler maksatlarına göredir.”
- 2) “ Şek ile yakîn zâil olmaz.”
- 3) “ Meşakkat kolaylığı celbeder.”
- 4) “ Zarar izâle olunur.”
- 5) “ Âdet muhakkemdir.”¹⁶⁷

Kavâid ilmi ile ilgili en eski eser ise Hanefî fakîhi olan Ebû’l-Hasan el-Kerhî’nin (ö.340/ 952) Debbâs’ın on yedi kâidesine yirmi kâide daha ekleyerek yazdığı “*el-Usûl*” adlı risalesi kabul edilmektedir.¹⁶⁸ “*el-Usûl*” diye isimlendirilen bu eseri Hanefî fukahâsından olan Necmeddîn en-Nesefî (ö. 537/1142) “*el-Usûl’u*” örneklerle şerhetmiştir.¹⁶⁹ Bu eser dışında, Hanefî mezhebi fakîhlerinden İmâm Ebû Abdillâh

¹⁶³ Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî, *Kitâbu’l-Harâc*, Darü’l-Maruf, **Beyrut** 1979, 65-66.

¹⁶⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi’, *el-Üm*, Darü’l-Fikr, Beyrut 1990,V, 90.

¹⁶⁵ Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyye*, 133; Necmettin Kızıllıkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 201.

¹⁶⁶ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfi’, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fî Kavâidi ve Furû’ Fikhi’l-Şâfi’iyye*, Darü’l-Kitabi’-İlmiyye, b.y., 1983, 7; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 28; Muhammed Mustafa Şelebî, *el-Medhal fî’l-Fikhi’l-İslâmî Ta’rîfuhu ve Târîhu ve Mezâhibuhu Nazariyyetü’l-Mülkiyyeti ve’l-Akd*, Darü’l-Te’lif, b.y., 1962, 281; Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyye*, 135; Şübeyr, *el-Kavâidü’l-Küllîyye*, 49; Necmettin Kızıllıkaya, *Kâsânî’nin Bedâyâ’ İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri*, 49.

¹⁶⁷ Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyye*, 136.

¹⁶⁸ Şelebî, *el-Medhal*, 281; Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyye*, 136; Ahmet el-Haccî el-Kürdî, *el-Kavâidü’l-Fikhiyyetü’l-Küllîyya*, Darü’z-Zahiriyye, Kuveyt 2017, 11.

¹⁶⁹ Mustafa baktır, “Kâide”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 207; Şelebî, *el-Medhal*, 281.

Muhammed b. Hâris el-Huşenî el-Mâlikî de (ö. 361/ 971) “*Usûl'l-Fetvâ*” adlı bir eser tedvin etmiştir.¹⁷⁰

*Hicri beşinci asırda Ebû Zeyd ed-Debûsî', fukahâ arasındaki ihtilâfların sebebini ve bu sebeplerin dayandığı ilkeleri açıklamak için “Te'sîsü'n-Nazar'ı” kaleme almıştır.*¹⁷¹ Bu eserin kavâid türüne ait bir eser olduğu kabul edilmektedir.¹⁷²

Hicri altınca asırda Alâuddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî (ö. 539/1144) “*İdâhü'l-Kavâid*” adlı eseri kaleme almıştır. Bu kitap muhtemelen kavâid kabilinden konuları barındıran bir eserdir.¹⁷³ Hicri yedinci asırdan önce İbn Dûst (ö. 507/1113-1114) ile Kâdî İyâd b. Mûsâ el-Yehsebî el-Mâlikî'ye (ö. 544/1149) ait “*el-Kavâid*” adında iki eser daha bulunmaktadır.¹⁷⁴

Hicri yedinci asırda da müstakil eserler tedvin edilmiştir. Bu dönemin önde gelen müellifleri ve eserleri şunlardır: Muhammed b. İbrâhîm ec-Câcermi es-Sehleki (ö. 613/1216) “*el-Kavâidü fî Furûi's-Şâfi'iyye*”, İzzüddîn b. Abdisellâm “*el-Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*”, Muhammed b. Abdullâh b. Râşidi'l-Bekri'l-Kafsî (ö. 685/1286) “*el-Müzehheb fî Dabdi Kavâidi'l-Mezheb*”¹⁷⁵, Şehâbeddîn el-Karâfî'ye ait “*el-Furûk*”.¹⁷⁶ Bu dönemde önemli müstakil eserler tedvin edilmesine rağmen Kavâid ilmi için olgunluk çağı olarak kabul edilmemektedir.¹⁷⁷

Hicri sekizinci asır kavâid ilminin altın çağı olarak kabul görmektedir. Bu dönemde oldukça parlak ve olgun eserler kaleme alınmıştır. Örneğin İbn Vekîl (ö. 716/1316), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Makkârî (ö. 758/1357), Tâcüddîn b. es-

¹⁷⁰ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 90; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 136.

¹⁷¹ “*Ebû Zeyd ed-Debûsî'ye mi Ebû'l-Leys es-Semerkandî'ye mi ait olduğu tartışmalıdır.*” Mustafa Baktır, “Kâide”, *DİA*, 207.

¹⁷² Şelebî, *el-Medhal*, 282; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 137; Ahmet el-Haccî el-Kürdî, *el-Kavâid*, 11.

¹⁷³ Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 137.

¹⁷⁴ Yakûb b. Abdulvehhâb el-Bâhüseyn, *el-Muffasal fî'l-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, Darü't-Tedmuriyye, Riyad 2011, 126.

¹⁷⁵ Yakûb b. Abdulvehhâb el-Bâhüseyn “*el-Muffasal*” adlı eserinde, bazı araştırmacıların bu eserin yedinci asırda telif edildiğini düşünmelerinin vehim olduğunu belirtmektedir. Bâhüseyn'e göre el-Kafsî'nin ölüm tarihinin h. 685 olarak belirtilmesi yanlıştır. Ona göre el-Kafsî'nin gerçek ölüm tarihi h. 736 senesidir. el-Kafsî'nin ölüm tarihi h. 736 yılı olarak kabul edildiğinde sekizinci asrın alimleri arasında yer almalıdır. (el-Bâhüseyn, *el-Muffasal*, 130).

¹⁷⁶ Necmettin Kızılkaya, *Haneî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 222; Mustafa baktır, “Kâide”, *DİA*, 207; Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986, 92; ez-Zerkâ, *Şerhü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, 42; Necmettin Kızılkaya, *Kâsânî'nin Bedâyi' İslimle Eserinde Kavâ'id'in Yeri*, (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, 51.

¹⁷⁷ Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed el-Bürûnî, *el-Vecîz fî İzâhi Kavâidi'l-Fıkhi'l-Küllîyye*, er-Risâletü'l-Alemiyye, Beyrut 1996, 64; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 137-138.

Sübkî (ö. 771/1369), Zerkeşî (ö. 794/1392) ve İbn Receb (ö. 795/1393) gibi âlimler kavâid kitapları yazmışlardır.¹⁷⁸ Kavâid edebiyatı için hicri sekizinci yüzyılın üç önemli özelliği dikkat çekmektedir:

- 1) Kavâid türü eserler en çok bu dönemde kaleme alınmıştır.
- 2) Şâfiî fukahası kavâid türü eserlerin yazımına yön vermiştir.
- 3) “*El-Eşbâh ve’n-Nezâir başlığı kavâid kitaplarında kullanılmaya başlanmıştır.*”¹⁷⁹

Bu dönemde yazılmış başlıca eserler şunlardır:

- 1) *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*: İbn Vekîl eş-Şâfiî (ö. 716/1317).
- 2) *Kitâb’ul-Kavâid*: el-Mekkârî el-Mâlikî (ö. 758/1357).
- 3) *el-Mecmû’ü’l-Müzheb fî Dabdi Kavâidi’l-Mezheb*: el-A’lâî eş-Şâfiî (ö. 761/1359).
- 4) *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*: Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370).
- 5) *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*: Cemâlüddîn el-İsnevî (ö. 772/1370).
- 6) *el-Mensûr fî’l-Kavâid*: Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392).
- 7) *el-Kavâid fî’l-Fıkh*: İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393).
- 8) *el-Kavâid fî’l-Furû’*: Alî bin Osmân el-Ğazzî (ö. 799/1396-1397).¹⁸⁰

Bu dönemde yazılan kavâid eserlerinin iki yöntemle yazıldığı görülmektedir:

- 1) Belirli bir yöntemle yazılmayan eserler.
- 2) Tertibli yazılan eserler. Bu yöntemle yazılan eserler üç grupta incelenebilir:
 - a) Furû’ fıkıh sistematığına göre yazılmış eserler.
 - b) Kâidelerin genelliğine göre yazılmış eserler.
 - c) Alfabetik sisteme göre yazılan eserler.¹⁸¹

¹⁷⁸ Mustafa baktır, “Kâide”, *DİA*, 207; Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyye*, 138.

¹⁷⁹ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 225.

¹⁸⁰ Bûrûnî, *el-Vecîz*, 65-66; Nedvî, *el-Kavâidü’l-Fıkhîyye*, 138-139.

¹⁸¹ Necmettin Kızılkaya, *Kâsânî'nin Bedâyi' İsilme Eserinde Kavâid'in Yeri*, 52-53.

Hicri dokuzuncu asırda yazılan eserler bazı yeni kâideler barındırmakla birlikte önceki dönemlerde yazılan eserlerle benzerlik göstermektedir. Kavâid ilmi açısından hicri dokuzuncu yüzyıl kendinden önceki dönemin tekrarı olarak görülmektedir.¹⁸² Bu dönemde telif edilmiş bazı eserler şunlardır:

1) *Esna'l-Mekâsıd fî Tahriri'l-Kavâid*: Muhammed b. Muhammed ez-Zebîrî (ö. 808/1405-1406).

2) *el-Kavâidü'l-Manzûme*: İbnü'l-Hâim el-Makdisî (ö. 815/1412).

3) *Kitâbü'l-Kavâid*: Takiyüddîn el-Hüsnâ (ö. 829/1829-1830).

4) *Nazmü'l-Zehâiri fî'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Abdurrahmân b. Alî el-Makdisî (ö. 876/1471-1472).

5) *el-Kavâid ve'l-Davâbid*: İbnü Abdu'l-Hâdî (ö. 880/1475-1476).¹⁸³

Hicri onuncu asırdan Mecelle'ye kadar olan süreç kavâid ilmi için istikrar dönemi olarak kabul edilmektedir. Kavâid ilmi açısından en olgun eserler bu dönemde yazılmıştır. Bu dönemde fıkıh kâideleri istikrara kavuşmuş ve konuları belirginleşmiştir. Hicri onuncu asırda ayrıca kavâid ve dâbitlerin sınırları da belirlenmiştir.¹⁸⁴ Suyûtî (ö. 911/1505) ile İbn Nüceym'in (ö. 970/ 1563) bu dönemde yazmış oldukları "*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*"adlı eserler sonraki dönemlerde yazılan eserlere büyük oranda yön vermiştir. Bu eserler yazılmadan önce İzz b. Abdisselâm, Alâî (ö. 761/1359) ve İbnü's-Sübki'ye atıfta bulunulurken bu dönemden sonra bu eserler yerini Suyûtî ile İbn Nüceym'e ait "*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*"adlı eserlere bırakmıştır.¹⁸⁵ Bu dönemde yazılmış bazı önemli eserler şunlardır:

1) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* : Celâlüddîn es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505).

2) *Şevâridü'l-Fevâidi fî'l-Davâbıdî'l-Kavâid*: Celâlüddîn es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505).

3) *Manzumetü'l-Menheci'l-Müntehab*: Ebû Hasan Alî b. Kâsım ez-Zekâk (ö. 912/ 1506).

¹⁸² Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 137-138; Bûrûnî, *el-Vecîz*, 66; Bâhüseyn, *el-Muffasal*, 141-142.

¹⁸³ Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 139-140; Bûrûnî, *el-Vecîz*, 66-67.

¹⁸⁴ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllîyye*, 54.

¹⁸⁵ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 261.

4) *Îdâhü'l-Mesâliki ila Kavâidü'l-Îmâm Mâlik*: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Veşşerîsî (ö. 914/1508).

5) *el-Külliyâtü'l-Fıkhıyye*: İbnü Ğâzî el-Mâlikî (ö. 919/1513).

6) *Şerhü Menhecü'l-Müntehab*: İbn Nâzam (ö. 931/1524-1525).

7) *Şerhü Kavâidi'l-Zerkeşî*: Sırâcüddîn Ömer b. Abdullâh el-İ'bâdî el-Mısrî (ö. 947/1541).

8) *en-Nûru'l-Muktebes fî Kavâidi Mâlik b. Enes*: Abdü'l-Vâhid b. Ahmet el-Veşşerîsî (ö. 955/1549).

9) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*: İbn Nüceym (ö. 970/1563).¹⁸⁶

On birinci “asırdan itibaren kaleme alınan kavâid kitaplarında büyük oranda bir önceki yüzyılda yazılmış olan eserler üzerinde şerh, hâşiye, ihtisar ve ta'lik gibi çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür.”¹⁸⁷ Bu dönem ve sonrasında yapılan çalışmalar şöyle sınıflandırılabilir:

1) *el-Ferâdü'l-Behiyyetü fî'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*: Ebû Bekir b. Ebi'l-Kâsım el-Ehdel (ö. 1035/1626).

2) *el-Mevâhibü'l-Seniyye*: Abdullâh b. Süleymân (ö. 1201/1786).

3) *el-Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Muhammed b. Muhammed b. Bâkır el-Hüseynî el-Şî'î el-Îmâm (ö. 1133/1721) .

4) İbn Nüceym'in *el-Eşbah ve'n-Nezâir* adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar:

a) *Nüzhetü'l-Nevâzir ala'l-Eşbâh ve'l-Nezâir*: Hayrüddîn Ahmet b. Alî (ö. 1081/1671).

b) *Ğamzü U'yyûni'l-Besâiri Şerhü'l-Eşbâhi ve'n-Nezâir*: Ahmet b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687).

c) *Nüzhetü'l-Nevâzir ala'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: İbn Â'bidîn (ö. 1252/1857).¹⁸⁸

5) ez-Zekkâk'ın (ö. 912/1506) *el-Menhecü'l-Müntehab* adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar:

¹⁸⁶ Bâhüseyn, *el-Muffasal*, 147-150; Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllıyye*, 54-56.

¹⁸⁷ Necmettin Kızılkaya, *Haneî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 281.

¹⁸⁸ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllıyye*, 55-57.

a) *Şerhu'l-Menheci'l-Müntehab ilâ Kavâ'idî'l-Mezheb*: Alî b. Ahmed el-Mencûr (ö. 995/1587).

b) *Şerhu'l-Menhec*: Ebü'l-Hasan Alî b. Abdilvâhid el-Ensâr (ö. 1057/ 1648).

c) *et-Tekmîl*: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Meyyâre (ö. 1072/1662).

d) *el-Menhec ile'l-Menhec ilâ Usûli'l-Mezhebi'l-Müberrec*: Muhammed el-Emîn b. Ahmed Zeydân eş-Şenkîti (ö. 1908).

e) *Î'dâdü'l-Münhec li'l-İstifâdeti mine'l-Menhec*: Ahmed b. Ahmed el-Muhtar eş-Şenkîti.¹⁸⁹

6) Mecelle üzerine yapılan çalışmalar:¹⁹⁰

a) *Teşrihü'l-Kavâidi'l-Küllîye*: Abdüsettar Efendi (ö. 1887).

b) *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi ve Kavâidi Külliye'nin İzahı*: Atıf Ahmed Efendi (ö. 1898).

c) *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*: Ali Haydar Efendi (ö. 1935).

d) *Şerhü'l-Kavâ'idî'l-Küllîye*: Ahmed ez-Zerkâ' (ö. 1999).¹⁹¹

Yakın geçmişte ve günümüzde Kavâid Edebiyatıyla ilgili çalışmalar yapılmış, kitaplar yazılmış ve çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak şu eserler verilebilir:

1) *İdâhü'l-Kavâidü' Fıkhiyye*: Abdullâh b. Sa'îd Muhammed İ'bâdî el-Lahacî el-Hadramî.

2) *Kitâbü Mekâsıdû'l-Mükellefîn*: Ömer b. Süleymân el-Eşkarî.

3) *Kitâbü'l-Vecîz fî İdâhi'l-Kavâidi'l-Fıkhi*: Abdulfakîr Muhammed Sıddıkî b. Ahmet b. Muhammet el-Bûrûnî.

4) *el-Kavâid el-Fıkhiyye Mefhûmuhâ, Neş'etuhâ, Tatavvuruhâ, Dirâsetu Müellefâtihâ, Edilletuhâ, Mehemmetuhâ, Tatbîkâtuhâ*: Alî b. Ahmet en-Nedvî.

5) *Kitâbu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyyeti ve Târihuhâ ve Eseruhâ fî'l-Fıkıh*: Muhammed Hamûd el-Vâilî.

¹⁸⁹ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 271.

¹⁹⁰ Bâhüseyn, *el-Muffasal*, 152.

¹⁹¹ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 70.

6) *Kitâbu'l-Nazariyyeti'l-Fıkhiyye*: Muhammet b. Vehbe ez-Zühaylî.

7) *Kitâbu'l-Kâide*: Muhammed b. Mustafâ Abdu'l-Lübnânî.

8) *Kitâbu'l-Kavâdi'l-Fıkhiyyeti li'l-Fıkhi'l-İslâm*: Muhammet Ahmet el-Hasrî el-Mısrî.¹⁹²

9) *Hanefi Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişim*: Necmettin Kızılkaya.

10) *Mecelle ve Külli Kâideler*: Abdullah Demir.

11) *Kâsânî ve Bedâiu's-Senâi'sindeki Genel Hukuk Kuralları (Külli Kâideler)*: Yasin Kurban.

1.5. KÜLLÎ KÂİDELERİN ÖZELLİKLERİ

1.5.1. Soyut Nitelikte Olmaları

Külli Kâidelerin soyut olması onu cüz'i hükümlerden ayıran önemli bir özelliktir. Soyutluktan kastedilen, tek bir cüz'i meseleye değil, aynı illete sahip yani aynı kategoride olan meselelerin çoğuna ya da hepsine uygulanabilecek nitelikte olmasıdır.¹⁹³ Külli kâideler soyut niteliğe sahip olup kazuistik (meselecî) değildir.¹⁹⁴

1.5.2. Ağlebi Nitelikte Olmaları

Külli kâidenin başında her ne kadar küllî kavramı yer alsın da bir takım istisnaları olabilecek ağlebi hükümlerdir. Küllî kâidelerin ağlebi olmasından kastedilen, kapsamına giren bütün olaylar için geçerli olmayıp, kapsamına giren olayların çoğunluğu için geçerli olması anlamını taşımaktadır. Küllî kâidelerin kapsamına girmeyen istisnai durumlar olabilir.¹⁹⁵ Bundan dolayı tarifte yer alan “جامع” kelimesi yerine “جزئيات كثيرة” “cüz'îyyâtın çoğunluğu” ya da “اغلب جزئيات” “cüz'îyyâtın ağlebi” tabirleri kullanılmıştır.¹⁹⁶ Örneğin İbnü's-Sübki kâideyi “الأمر الكلي الذي ينطبق عليه جزئيات”

¹⁹² Bûrûnî, *el-Vecîz*, 106-109.

¹⁹³ Necmettin Kızılkaya, *Hanefi Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 79-80; Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 51.

¹⁹⁴ Abdullah Demir, *Mecelle ve Külli Kâideler*, 73.

¹⁹⁵ Abdullah Demir, *Mecelle ve Külli Kâideler*, 69; Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 51.

¹⁹⁶ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllîyye*, 13-14.

“كثيرة يفهم أحكامها منها” Kâide, “cüz’iyyâtın çoğunluğu kendisi ile örtüştüğü ve kendisinden cüz’iyyâtın hükümleri anlaşılan küllî emirdir” şeklinde tarif etmiştir.¹⁹⁷

1.5.3. Müsellemat Olmaları

Müsellemat, tartışmalarda kullanılan ve muhatap tarafından doğruluğu kabul edilmiş önermelerdir. Muhatabı ikna etmek amacıyla kullanılmaktadır.¹⁹⁸ Müsellemat itiraz edilmeyen, tartışılmadan kabul edilen hüküm ve önermelerdir. Müsellematta en yaygın örnekler şunlardır: 1) Hz. Muhammed’in (sav) miracını kabul etmeyen bir Hıristyana karşı, Hz. Îsâ’nın (as) göğe çıktığı kabulü üzerinden cevap verilir. 2) Hz. Îsâ’nın babasız dünyaya gelişini kabul etmeyen Yahudilere karşı Hz. Âdem (as) örneği verilir.¹⁹⁹

“Küllî kâideler, ispatına gerek olmayan ve her selim aklın, yani kökleşmiş âdetlerle ve alışılan zihniyetle anlayışları kararmamış, belli fikirlerin esiri olmamış kimselerin kolayca ve biraz düşünmekle kabulünde tereddüt etmeyeceği müsellemattandır.”²⁰⁰

1.5.4. Tümevarım (İstikrâ’) Yöntemiyle Elde Edilmesi

Akıl yürütme yöntemi olan istikrâ’; tikellerden tümele, cüz’iyyâtın külliye, “tek tek olguların bilgisinden bu olguların dayandığı kanunların bilgisine götüren zihinsel işlem için kullanılan bir terimdir.”²⁰¹ Bütünü oluşturan parçalardan yola çıkarak bütün hakkında hüküm verme yöntemidir.²⁰² Tümevarım metoduyla, kavâidin elde edinme yöntemleri aynıdır. Her ikisi de cüz’iyyâtın küllî olana ulaşmayı hedefler. “Fıkıh eserlerinde veya kavâid literatürüne ait kitaplarda zikredilen kâideler, fikhî kaynaklarda geçen tikel olayların hepsinin veya bir kısmının incelenmesi ve bunların

¹⁹⁷ İbnü’s-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, I, 11.

¹⁹⁸ Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986, 186.

¹⁹⁹ Necip Taylan, *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 213-214; Kamil Kömürcü, *Mantık*, Sertan Yayıncılık ve Dağıtım, Bursa 2018, 186-187.

²⁰⁰ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm Ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, 92.

²⁰¹ Abdulkuddüs Bingöl, “İstikrâ’”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 358.

²⁰² Necati Öner, *Klasik Mantık*, 174; Talha Alp, *Mantık İsagoci Tercümesi*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2012, 46; İbrahim Emiroğlu, *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık*, Asa Kitabevi, Bursa 1999, 154.

*dayandığı ortak prensibin tespit edilmesi şeklindedir.” Kâide de cüzlerin tamamı değil cüzlerin çoğunluğu incelenir.*²⁰³

1.6. KÂİDELERİN SINIFLANDIRILMASI

1.6.1. Kaynakları Bakımından Kâideler

Kaynakları bakımından kâideler mansûs ve müstenbat olmak üzere ikiye ayrılır.

1.6.1.1. Mansûs Kâideler

Mansûs fikhî kâideler şer’î nasslardan yani Kur’an-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerden doğrudan ya da dolaylı olarak elde edilen kâidelerdir.²⁰⁴ Örnek olarak şu kâideler verilebilir: “*Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.*” Kâidesinin dayanağını “*Ameller niyetlere göredir*”²⁰⁵ hadîsinden²⁰⁶, “*Meşakkat teysiri celbeder*” kâidesi de “*Allah size kolay olanı diler, zor olanı dilemez*”²⁰⁷ âyetinden elde edilmiştir.²⁰⁸

1.6.1.2. Müstenbat Kâideler

Müstenbat kâideler ise fakihlerin furû’ fıkıh ve diğer kaynaklardan elde ettikleri kâidelerdir. Ebû Hanîfe’ye (ö. 150/767) göre “*bir farzı başında değiştiren şey onu sonunda da değiştirir.*” Bu kâidenin pratikteki karşılığı ise şöyledir: Teyemmüm alıp namaz kılan birisi namazın sonunda teşehhüd miktarı oturup selam vermeden suyu göreceksin namazı bozulmuş olur.²⁰⁹ Kâidelerin çoğunluğu, istikrâ’ yöntemiyle elde edildiklerinden dolayı, bu grupta yer almaktadır.²¹⁰

²⁰³ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 81-82.

²⁰⁴ Şübeyr, *el-Kavâ'idü'l-Küllîyye*, 73; Bâhüseyr, *el-Muffasal*, 103.

²⁰⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, Darü İbn Kesîr, Dimaşk 1993, “Bedü'l-Vahy”, 1.

²⁰⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 8.

²⁰⁷ Bakara, 2/185.

²⁰⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 238.

²⁰⁹ Şübeyr, *el-Kavâ'idü'l-Küllîyye*, 73.

²¹⁰ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, 66.

1.6.2. Kapsam Bakımından Kâideler

1.6.2.1. Temel Fıkıh Kâideleri

Fıkıhın bütün alanlarını kapsayan ve meselelerin çoğunun kendisine irca' ettiği kâidelerdir. Temel fıkıh kâideler beş tanedir. Bu kâidelere “Kavâid-i Hamse” de denir.²¹¹ Bu kâideler şunlardır:

- 1) Şek ile Yakîn zâil olmaz.²¹²
- 2) Zarar izâle olunur.²¹³
- 3) Meşakkat teysiri celbeder.²¹⁴
- 4) Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.²¹⁵
- 5) Âdet muhakkemdir.²¹⁶

1.6.2.2. Genel Fıkıh Kâideleri

Bu kâideler, temel fıkıh kâidelerine göre kapsam alanları daha dar olan kâidelerdir. Küllî kâideler literatüründe en çok genel fıkıh kâideleri yer almaktadır. Mecelle’de yer alan kâidelerin büyük çoğunluğu bu türe aittir.²¹⁷ Genel fıkıh kâidelerine şu kâideler örnek olarak verilebilir:

- 1) İctihad ile ictihad nakz olunmaz.²¹⁸
- 2) Kelâmın i’ mali ihmalinden evlâdır.²¹⁹
- 3) Helâl ve harâm bir araya geldiğinde, harâm galip gelir.²²⁰

²¹¹ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllîyye*, 72; Abdüşşekûr Muallim Abdu Fârih, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyyessere*, Mektebetü's-Sünne, Mogadişu t.y., 9.

²¹² İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 13; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 180; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 49; Mecelle, md., 4.

²¹³ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 41; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 72; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 79; Mecelle, md., 20.

²¹⁴ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 49; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 264; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 75; Mecelle, md., 17.

²¹⁵ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 54; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 98; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 40; Mecelle, md., 2.

²¹⁶ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 286; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, 94; Mecelle, md., 36.

²¹⁷ Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü ve Tatbikâtühâ fî Mezâhibi'l-Erbea'ti*, Darü'l-Fikr, Dımaşk 2006, I, 32.

²¹⁸ Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyye*, 351.

²¹⁹ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 101.

²²⁰ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 128; Mecelle, md., 60.

1.6.2.3. Özel Fıkıh Kâideleri

Fıkıhın bazı konularına ait özel kâidelerdir. Bu kâideler dâbit olarak da isimlendirilir. İbni's-Subkî de bu kâideleri “*el-Kavâidu'l-Hassa*” olarak isimlendirmektedir.²²¹ Bu türe örnek kâideler:

- 1) Balık ve çekirge dışındaki bütün ölümler harâmdır.²²²
- 2) Erkeğin ipek elbisede namaz kılması harâmdır.²²³

1.6.3. Bağımsız Olmaları Bakımından Kâideler

1.6.3.1. Bağımsız Kâideler

Kendi başına var olan, başka bir kâidenin kayıt, şart ya da istisnası olmayan bağımsız kâidelerdir. Beş temel kâide, bağımsız küllî kâide olarak değerlendirilir.²²⁴ Bu kâideler dışında şu kâideler de bağımsız kâidelerdir:

- 1) “*Kelamın amel ettirilmesi, ihmalden evladır.*”
- 2) “*Bir şeyden istifade etmek, tazmin sorumluluğuna bağlıdır.*”
- 3) “*Soru, cevap verilirken iade edilmiş sayılır.*”
- 4) “*Özel velâyet, genel velâyetten kuvvetlidir.*”²²⁵

1.6.3.2. Bağımsız Olmayan Kâideler

Kendi başına var olamayan, başka bir kâidenin kayıt, şart veya istisnası olan kâidelerdir.²²⁶

Bazı kâideler, kendisinden daha büyük bir kâidenin fer'i olabilir. Bu tür kâidelere örnek olarak şu kâideler verilebilir:

²²⁰ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 105.

²²¹ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 200.

²²² İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 200.

²²³ İbnü's-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, I, 207.

²²⁴ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 67; Şübeir, *el-Kavâidu'l-Küllîye*, 73; Abdüşşekûr, *el-Kavâidu'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyyessere*, 10.

²²⁵ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 67.

²²⁶ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 67; Abdüşşekûr, *el-Kavâidu'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyyessere*, 10; Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hısnî, *Kitâbu'l-Kavâid*, Mektebetü'l-Rüşd, Riyad 1997, I, 31.

1) “*Ukudda itibar mekasıd ve meaniyedir, elfaz ve mebaniye değildir.*”²²⁷ kâidesi, “*Bir işte maksat ne ise hüküm ona göredir*”²²⁸ kâidesinin fer’i konumundadır.²²⁹

2) “*Beraat-ı zimmet asıldır*”²³⁰ kâidesi de “*Şek ile yâkîn zâil olmaz*”²³¹ kâidesine tâbidir.²³²

Bazı kâideler başka kâideleri kayıtlar niteliktedir. Örnek olarak şu kâideler verilebilir:

1) “*Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur*”²³³ kâidesi “*Zarar izâle olunur*”²³⁴ kâidesini kayıtlamıştır.

2) “*Zarara zararlar karşılık vermek yoktur*”²³⁵ kâidesi “*Zarar izâle olunur*” kâidesini kayıtlamıştır.²³⁶

Kimi kâideler de istisna olabilir. Örnek olarak şu kâide verilebilir: “*Zaruretler memnu’ olan şeyleri mubâh kılar*”²³⁷ kâidesi istisnadır. Zaruretler, dini yasaklardan istisna edilmiştir.²³⁸

1.7. KÜLLÎ KÂİDE LİTERATÜRÜ

Hicri dördüncü asrın başlarından itibaren kavâid türü eserler yazılmaya başlanmıştır. Kavâid eserlerinin eşbâh, nezâir ve furûk türü eserlerle iç içe olması, usûl ve furû’ eserlerinde de küllî kâidelerin bulunmasından dolayı küllî kâide literatürünü tespit etmek oldukça zordur. Bu bölümde kavâid, eşbâh ve nezâir ve küllî kâide içeren furûk eserleri, müelliflerinin mezheblerine göre tasnif edildi.

²²⁷ Mecelle, md., 3.

²²⁸ Mecelle, md., 2.

²²⁹ Şübeyr, *el-Kavâidü’l-Küllîyye*, 74.

²³⁰ Mecelle, md., 8.

²³¹ Mecelle, md., 4.

²³² Abdüşşekûr, *el-Kavâidu’l-Fıkhiyyetü’l-Müeyyese*, 10.

²³³ Mecelle, md., 22.

²³⁴ Mecelle, md., 20.

²³⁵ Mecelle, md., 19.

²³⁶ el-Hısnî, *Kitâbu’l-Kavâid*, 32.

²³⁷ Mecelle, md., 21.

²³⁸ Şübeyr, *el-Kavâidü’l-Küllîyye*, 74.

1.7.1. Hanefî Mezhebi

- 1) *Kitâbu'l-Furûk*: Ebü'l-Fadl Muhammed b. Salih es-Semerkindî el-Karâbîsî (ö. 322/934).
- 2) *Usûlü'l-Kerhî*: Ebü'l-Hasan Ubeydullâh b. Hüseyin el-Kerhî (ö. 340/952).
- 3) *Te'sîsu'n-Nazar*: Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983).
- 4) *Te'sîsu'n-Nazar*: Ebû Zeyd Abdullâh b. Ömer b. Îsâ ed-Debbûsî (ö. 430/1039).
- 5) *el-Furûk fî'l-Fıkh*: Ebü'l-Muzaffer Es'ad b. Muhammed el-Kerâbîsî en-Nisâbûrî (ö. 570/1174).
- 6) *Telkîhu'l-Ukûl fî Furûki'l-Menkûl*: Ahmed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Mahbûbî (ö. 630/1233).
- 7) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1562).
- 8) *el-Fevâidu'z-Zeyniyye fî Mezhebi'l-Hanefiyye*: İbn Nüceym (ö. 970/1562).
- 9) *Kavâidu'l-Fıkh*: İbn Nüceym (ö. 970/1562).
- 10) *Ğamzu Uyûni'l-Besâir Şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Ebü'l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687).
- 11) *Mecâmiu'l-Hakâik*: Ebû Saîd Muhammed b. Muhammed el-Hâdimî (ö. 1176/1762).
- 12) *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*.
- 13) *Kavâid-ü Fıkhiyye*: Musa Carullah Bigiyef (ö. 1369/1949).
- 14) *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*: Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ (ö. 1357/1938).
- 15) *el-Kavâid ve'd-Devâbitü'l-Mustehlasa mine't-Tahrir Şerhi Cami'i'l-Kebir*: Ali Ahmet en-Nedvî (ö. 1991).²³⁹
- 16) *el-Kavâidü'l-Küllîyye*: Ahmed Hacı el-Kürdî.

²³⁹ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 70.

1.7.2. Mâlikî Mezhebi

- 1) *Usûlü 'l-Fütyâ*: Muhammed b. Hâris b. Esed el-Haşenî (ö. 361/972).
- 2) *Envâru 'l-Burûk fî Envâi 'l-Furûk*: Şehâbeddîn el-Karâfî (ö. 684/1285).
- 3) *Kitâbu 'l-Kavâid*: Ebû Abdullâh el-Makkarî (ö. 758/1357).
- 4) *el-Menhecu 'l-Müntehab alâ Kavâidi 'l-Mezheb*: Ebü'l-Hasen Alî b. Kâsım ez-Zekkâk (ö. 912/1506).
- 5) *Îdâhu 'l-Mesâlik âlâ Kavâidi 'l-İmâm Mâlik*: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Veşşerîsî (ö. 914/1508).
- 6) *el-Külliyâtü 'l-Fıkhiyye*: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed İbn Ğâzî (ö. 919/1519).
- 7) *en-Nûru 'l-Muktebes fî Kavâidi Mâlik b. Enes*: Abdolvâhid b. Ahmed el-Veşşerîsî (ö. 955/1548).
- 8) *el-Mecâzu 'l-Vâdih fî Kavâidi 'l-Mezhebi 'r-Râcih*: Muhammed Yahyâ b. Muhammed (ö. 1330/1912).
- 9) *Tertîbu 'l-Furûk ve 'htisâruhâ*: Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Bekkûrî (ö. 707/1307).
- 10) *Envâru 'l-Burûk fî Te'akkubi Mesâili 'l-Kavâid ve 'l-Furûk*: İbnü's-Şât Kâsım b. Abdillâh (ö. 727/1326).
- 11) *Uddetü 'l-Burûk fî Telhîs mâ fî 'l-Mezheb mine 'l-Cumû ve 'l-Furûk*: Ahmed el-Veşşerîsî (ö. 955/1548).

1.7.3. Şâfiî Mezhebi

- 1) *el-Furûk fî Furûi 'ş-Şâfiyye*: Ebü'l-Abbâs b. Süreyc (ö. 306/918).
- 2) *el-Cem' ve 'l-Fark*: Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf el-Cüveynî (ö. 438/1046).
- 3) *Kitâbu 'l-Vesâil fî Furûki 'l-Mesâil*: Ebü'l-Hayr Selâme b. İsmâîl el-Makdisî b. Cemâ'a (ö. 480/1087).

- 4) *el-Furûk*: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 482/1089).
- 5) *el-Kavâid fi'l-Furû'*: Muhammed b. Mekki b. el-Hasen İbn Dûst (ö. 507/1114).
- 6) *Kavâidu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm*: İzzüddîn b. Abdisselâm (ö. 660/1262).
- 7) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Sadruddîn Muhammed b. Ömer b. Vekîl (ö. 716/1316).
- 8) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Tâcüddîn Abdulvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî (ö. 771/1369).
- 9) *el-Mensûr fi'l-Kavâid*: Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392).
- 10) *Tahrîru'l-Kavâidi'l-Alâiyye ve Temhîdu'l-Mesâliki'l-Fıkhiyye*: Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İmaduddîn el-Makdisî (ö. 815/1412).
- 11) *Nazmu'z-Zahâir fi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Şerefüddîn Abdurrahmân b. Alî b. İshâk el-Halîlî (ö. 876/1471).
- 12) *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505).
- 13) *el-Ferâidu'l-Behiyye fi'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*: Ebû bekr b. Ebi'l-Kâsım b. Ahmed (ö. 1035/1626).
- 14) *el-Fevâidu'l-Mekkiyye fi mâ Yahtâcuhu Talebetu's-Şâfiyye mine'l-Mesâil ve'd-Davâbit ve'l-Kavâidi'l-Külliyeye*: Ulvî b. Ahmed es-Sekkâf (ö. 1335/1917).
- 15) *Mezhebi's-Şâfiyye*: Ebü'l-Feyd Muhammed Yâsin b. Îsâ el-Fâdânî el-Mekki (ö. 1410/1989).
- 16) *el-Kavâidü'l-Külliyeye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*: Abdurrahmân es-Sâbûnî (ö. 1964).
- 17) *Kitâbü'l-Mesâil ve'l-İlel ve'l-Furûk*: Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed en-Nesevî.²⁴⁰

1.7.4. Hanbelî Mezhebi

- 1) *Tahrîru'l-Kavâid ve Tahrîru'l-Fevâid*: Ebü'l-Ferac b. el-Cevzî (ö. 597/1201).
- 2) *el-Furûk alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed*: Muhammed b. Abdillâh b. Süreyc es-Sâmerrî (ö. 616/1219).

²⁴⁰ Ahmet yaman, *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" ya da İslam Hukukunda Genel İlkeler*, 71.

- 3) *el-Fusûl ve'l-Furûk*: Ahmed b. Muhammed b. Halef el-Makdisî (ö. 638/1240).
- 4) *el-Kavâidü 'l-Kübrâ*: Necmüddîn Süleyman Abdi'l-Kavî et-Tûfî (ö. 716/1316).
- 5) *el-Kavâidü 'l-Suğrâ*: Necmüddîn Süleyman Abdi'l-Kavî et-Tûfî (ö. 716/1316).
- 6) *el-Kavâidü'n-Nûraniyyetü'l-Fıkhıyye*: İbn Teymiyye Ebü'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlim (ö. 728/1328).
- 7) *Takrîru'l-Kavâid ve Tahrîru'l-Fevâid*: İbn Receb Abdurrahmân b. Şihâb (ö. 795/1392).
- 8) *el-Kavâidü fi'l-Fıkhî'l-İslâmi*: el-Hâfız Abdurrahmân b. Recep el-Hanbelî (ö. 795/ 1392).
- 9) *el-Kavâidü ve'l-Fevâidü'l-Usûliyye Ve mâ Yetea'leka Bihâ mine'l-Ahkâmi'l-Fer'iyye*: İbn Lehhâm (ö. 803/ 1401).
- 10) *el-Kavâidü'l-Küllıyye ve'd-Davâbitü'l-Fıkhıyye*: İbn Abdilhâdî Yûsuf b. Hasen (ö. 909/1503).
- 11) *Kavâidü Mecelleti'l-Ahkâmi's-Şer'iyye alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*: Ahmed b. Abdillâh el-Kârî el-Hanefî (ö.1359/1940).

1.7.5. Şi'â

- 1) *el-Kavâid*: İbn Mutahhar el-Hillî (ö. 771/1369).
- 2) *el-Kavâid ve'l-Fevâid fi'l-Fıkh ve'l-Usûl ve'l-Arabiyye*: Ebû Abdullâh Muhammed b. Mekkî el-Âmilî (ö. 786/1384).
- 3) *Neddu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye alâ Mezhebi'l-İmâmiyye*: Mikdâd b. Abdillâh el-Hillî (ö. 826/1423).
- 4) *el-Kavâid Vefka'l-Mezhebi'l-İmâmî*: İbrâhîm b. Cafer el-Âmilî (ö. 11./16 yy.).
- 5) *Câmiu'l-Fevâid fi Şerhi'l-Kavâid*: et-Tusterî el-Esfehânî (ö. 1021/1612).

1.7.6. Günümüzde Yapılan Çalışmalar

- 1) *el-Kavâid el-Fıkhıyye Mefhûmuhâ, Neş'etuhâ, Tetavvuruhâ, Derâsetu Müellifâtihâ, Edilletuhâ, Mehemmetuhâ, Tatbîkâtuhâ*: Alî Ahmed en-Nedvî.

- 2) *el-Kavâid ve 'd-Davâbitü 'l-Mustahlase mine 't-Tahrîr*: Alî Ahmed en- Nedvî.
- 3) *Mevsûatu 'l-Kavâid ve 'd-Davâbitü 'l-Fıkhiyye el-Hâkime li 'l-Muâmelati 'l-Mâliyye fi 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye*: Alî Ahmed en-Nedvî.
- 4) *el-Vecîz fî İzâhi Kavâidi 'l-Fıkhi 'l-Küllîyye*: Muhammed Sıdkî b. Ahmed el-Bûrûnî.
- 5) *el-Kavâidü 'l-Fıkhiyye el-Mebâdî, el-Mukavvimât, el-Masâdır, ed-Deliliyye, et-Tatavvur*: Yakûb b. Abdülvehhâb el-Bâhuseyn.
- 6) *el-Kavâidü 'l-Fıkhiyye ale 'l-Mezhebi 'l-Hanefî ve 'ş-Şâfiî*: Muhammed Mustafâ ez-Zuhaylî.
- 7) *el-Kavâidü 'l-Küllîyye ve 'd-Devâbitü 'l-Fıkhiyye fi 'ş-Şerîati 'l-İslâmiyye*: Muhammed Osmân Şübeyr.
- 8) *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*: Abdullah Demir.
- 9) *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" Ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri*: Ahmet Yaman.
- 10) *Hanefî Fıkıhı Küllî Kâideleri*: Yusuf Cığır.
- 11) *Kâide*: Mustafa Baktır.
- 12) *Mecelle'nin Küllî Kâideleri ve Yeni Hukukumuzun Ana Meseleleri*: Reşit Belgesay.
- 13) *Mecellenin Küllî Kâideleri*: Mustafa Yıldırım.
- 14) *el-Medhal İle 'l-Kavâidi 'l-Fıkhiyyeti 'l-Küllîyye*: İbrâhîm Muhammed el-Harîrî.
- 15) *el-Kavâidü 'l-Fıkhiyye alâ 'l-Mezhebi 'l-Hanefî ve 'ş-Şâfiî*: Muhammed Mustafâ ez-Zuhaylî
- 16) *Vecîz fi 'ş-Şerhi 'l-Kavâidi 'l-Fıkhiyye fî Şerîati 'l-İslâmiyye*: Abdülkerim Zeydân.
- 17) *el-Kavâidu 'l-Küllîyye*: Ahmed el-Haccî el-Kürdî.
- 18) *el-Kavâidu 'l-Fıkhiyye Târîhuhâ ve Eseruhâ fî 'l-Fıkıh*: Muhammed el-Vâilî.

1.8. KÜLLÎ KÂİDE’NİN ÖNEMİ

Küllî kâideler, İslâm hukukunda önemli bir yere sahip olup İslâm hukukunun özeti ve özü konumundadır. Küllî kâideler zaman içinde oluşan bilgi birikimi ve tecrübenin ürünüdür. Bundan dolayı küllî kâideler İslâm hukukunun ruhu olarak nitelendirilmiştir.²⁴¹ “Küllî kâidelerin İslâm Hukukundaki yeri ve öneminden söz etmek aslında fıkıhın özünden ve meyvesinden söz etmek anlamına gelir.”²⁴²

Meseleci yöntemle ele alınan furu’ kitaplarının hacimleri oldukça genişlemiştir. İslâm hukukuyla ilgilenen insanların bu konulara hâkim olmaları, bütün meseleleri ve problemleri hükümleriyle beraber ezberlemeleri güçleşmiştir. İstikra’ metoduyla incelenen furû’ konulardan elde edilen küllî kâidelerin veciz özelliğe sahip olmaları hasebiyle konuların kavranmasını ve kâidelerin ezberlenmesini kolaylaştırmıştır.²⁴³

Küllî kâideler, İslâm hukukunu görünüşte birbirine ters düşen hükümler koleksiyonu, karmaşık furû’ meseleler ve cüz’i hükümler gibi görünmesinden kurtarmıştır.²⁴⁴ Ayrıca küllî kâideler, fıkıhın gayesi ve maksadı hakkında açık tasavvurda bulunarak şerîatin amaçları ve fıkıhın genel hedeflerinin idrâk edilmesinde yardımcı olmaktadır.²⁴⁵

Küli kâideler, fıkıh ilmiyle uğraşanlara bağlı oldukları mezhebin esaslarını kavratma ve olaylara yaklaşım biçimini öğretme²⁴⁶, fıkıh melekesi kazandırma, yeni olaylara çözüm bulmalarını kolaylaştırma²⁴⁷ gibi faydalar sağlamaktadır. Fakîhlerin küllî kâideleri bilmeleri, onların değerlerini ve şereflerini artırır.²⁴⁸ Fıkıh ilmini öğrenmeye yeni başlayan ilim yolcularına da küllî kâidelerin öğretilmesi, onların fıkıh ilmini daha rahat ve güzel öğrenmelerini sağlamaktadır.²⁴⁹ “Hukuki prensibler, hâkimin

²⁴¹ Musa Carullah Bigiyef, *el-Kavâidü Fıkhiyye*, Ankara Yayınları Okulları, Ankara 2018, 133.

²⁴² Adnan Algül, “Kavâid İlmi ve İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın Kavâid İlmine Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 2016, 53.

²⁴³ Karâfî, *el-Furûk*, I, 62; Bâhüseyin, *el-Muffasal*, 37; Şübeyr, *el-Kavâidü’l-Küllîyye*, 75; Mustafa baktır, “Kâide”, *DİA*, 208; Zühaylî, *el-Kavâidü’l-Fıkhiyyetü ve Tatbikâtüha fi’l-Mezâhibi’l-Erbe’a*, I, 27.

²⁴⁴ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalu’l-Fıkhiyyü’l-Âmm*, Darü’l-Kalem, Dimeşk 2004, I, 967; Zühaylî, *el-Kavâidü’l-Fıkhiyyetü ve Tatbikâtüha fi’l-Mezâhibi’l-Erbe’a*, I, 28.

²⁴⁵ Zühaylî, *el-Kavâidü’l-Fıkhiyyetü ve Tatbikâtüha fi’l-Mezâhibi’l-Erbe’a*, I, 28.

²⁴⁶ Bedrüddîn Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-Kavâidü’l-Fıkhiyye*, Vizaratü’l-Evkâfî’l-Kuveytiyye, Kuveyt, 1975, I, 66.

²⁴⁷ Şübeyr, *el-Kavâidü’l-Küllîyye*, 76-77.

²⁴⁸ Karâfî, *el-Furûk*, I, 62.

²⁴⁹ Zühaylî, *el-Kavâidü’l-Fıkhiyyetü ve Tatbikâtüha fi’l-Mezâhibi’l-Erbe’a*, I, 28.

işini kolaylaştırır, verdiği hükümlere güveni artırır ve onları hatadan korur."²⁵⁰ Ayrıca küllî kâideler İslâm hukukunda uzman olmayan kimselere de İslâm hukukunun felsefesi ve ruhu hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar.²⁵¹

Karâfi, küllî kâidelerin önemiyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *"Kim kâidelerle birlikte İslâm hukukunu öğrenirse, küllî kâideler içinde yer almış olduğu için çoğu cüz'îyyâtı ezberlemeye ihtiyacı kalmaz ve başkalarına çatışan hükümler gibi görünen ona uygun hükümler gibi görünür."* *"Kim ki, fûrû' meseleleri, küllî kâideler olmaksızın cüz'i benzerliklerle elde etmeye başlarsa ona göre furû' meseleler karışır ve tenâkuzlar meydana gelir. Artık onun zihni bu meselelerle karışır ve çıkmaza girer. Bundan dolayı da gönlü daralır ve başarmaktan ümidini keser. Artık sayısız cüz'i meseleyi ezberlemeye ihtiyaç duyar. Böylece ömrü biter, tükenir de istediği şeyleri yerine getiremez."*²⁵²

²⁵⁰ Adnan Algül, "Kavâid İlmi ve İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 2016, 53.

²⁵¹ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-Küllîyye*, 81; Zühaylî, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü ve Tatbîkâtüha fî'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, I, 28.

²⁵² Karâfi, *el-Furûk*, 62; Adnan Algül, "Kavâid İlmi ve İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi", 53.

İKİNCİ BÖLÜM

ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂİ'L-FURÛK

2.1. ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂİ'L-FURÛK ADLI ESERİN GENEL TANITIMI

“*Envârü'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*”, furûk alanında ortaya konulmuş önemli eserlerden bir tanesidir.²⁵³ Müellifin de geride bıraktığı en önemli eserlerindendir.²⁵⁴ Eskiden “Kavâid” ya da “Kavâidü'l-Karâfi” diye şöhret bulmuşken günümüzde “*Furûk*” ismiyle bilinmektedir.²⁵⁵ Karâfi bu esere “*Envârü'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*” ismini vermiştir.²⁵⁶ Eserin “*el-Envâr ve'l-Kavâidü's-Seniyye fî Esrâri'l-Fıkhiyye*” ismi de bulunmaktadır.²⁵⁷

Şehâbeddîn el-Karâfi'nin “*el-Furûk'u*” yazma düşüncesi, “*ez-Zehîra*” adlı eserini yazarken oluşmuştur. Yani “*el-Furûk'un*” temeli “*ez-Zehîra*” yazılırken atılmıştır. Karâfi, “*el-Furûk'un*” mukaddimesinde bu eseri yazmasının sebebini şöyle açıklamıştır: “*ez-Zehîra*” yazılırken kâideler; toplu olarak bir arada verilmedi, dağınık olarak bablara yerleştirildi ve bu kâidelere bağlı furû' konular ele alındı. Bu kuralların bir kitapta toplanması, açıklanması, sırlarının ve hikmetlerin ortaya konulması gerekmektedir. Kâidelerin bir arada verilmesi kâidelerin güzelliğini daha net ortaya çıkaracaktır. Kâidelerin kitaplarda dağınık olarak yer almaktansa, toplu olarak bir arada yer almaları ilim ehlini daha çok memnun edecektir. Ayrıca dağınık halde bulunan kâidelerin arasına başka konuların girmesi kâidelerin kolayca unutulmasına sebep olmaktadır. “*ez-Zehîra'da*” bulunmayan bazı kurallar da “*el-Furûk'a*” konuldu. “*ez-Zehîra'daki*” kâideler, “*el-Furûk'taki*” kâidelere göre daha detaylı ve daha geniş ele alındı.²⁵⁸

“*Envârü'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*” toplam 548 kâideden oluşmaktadır. Karâfi bu eseri yazarken genellikle kâideler arasındaki farkları fikhî konulardan örnekler vererek açıklamıştır. Bazı yerlerde de iki konu arasındaki farkı ortaya koymuştur. Müellif, iki

²⁵³ Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, XIII, 227.

²⁵⁴ Karâfi, *el-Ümniyye fî İdraki'n-Niyye*, 85.

²⁵⁵ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, 309.

²⁵⁶ Karâfi, *el-Furûk*, 66; Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, 227.

²⁵⁷ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, 309.

²⁵⁸ Karâfi, *el-Furûk*, I, 63.

konu ya da iki kural arasındaki farkları belirtip daha sonra bu farklarla ilgili sorular sorarak kâidelerle ilgili ilkeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Karâfî'ye göre kâideler arasındaki farkları ortaya koymak onları açıklamaktan daha iyidir.²⁵⁹

2.2. ENVÂRÜ'L-BURÛK FÎ ENVÂÎ'L-FURÛK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.2.1. Envarü'l-Burûk Üzerine Yapılan Çalışmalar

“*Envârü 'l-Burûk fî Envâi 'l-Furûk*” üzerine Karâfî döneminden başlayıp günümüze kadar bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır.

1) *Tertîbü 'l-Furûk ve İhtisâruhâ*: Bu eser Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Bekkûri el-Endülisî'ye (ö. 707/ 1307) aittir. el-Bekkûri Karâfî'nin öğrencisidir. Bu kitap h.414/ m.1994 yılında iki büyük cilt halinde Mağrib'de basıldı. Bu eserin tahkîkini Ömer b. Abbad yapmıştır.²⁶⁰

2) *Muhtasaru 'l-Furûk*: Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdüsselâm er-Rabâi et-Tûnisî'ye (ö. 715/1315-1316) aittir. Eser yazma nüsha halinde el-Ezheriyye Kütüphanesinde bulunduğu rivayet edilmiştir.²⁶¹

3) *İdrârü 'ş-Şürûk alâ Envâi 'l-Furûk*: Bu eseri Ebü'l-Kâsım Sirâcüddîn Kâsım b. Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî el-İşbîlî (ö. 723/1323) yazmıştır.²⁶² İbnü'ş-Şât, Karâfî ile çağdaştır. İbnü'ş-Şât bu eser üzerine yorum ve eleştirilerde bulunmuştur.²⁶³ Eser basılmıştır.²⁶⁴

4) *Dabtü Kavâidü 'l-Furûk/ Tertibü Kavâidü 'l-Furûk*: İmâm el-Mekkari el-Tilmasaniyye'ye (ö. 758/1356-1357) nisbet edilir. Yazılı nüshası Mescidi Nebevvi Kütüphanesinde olduğu belirtilmiştir.²⁶⁵

²⁵⁹ Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, 227.

²⁶⁰ Kûteh, *el-Kavâidü ve 'l-Davâbıdu 'l-Fıkhıyyeti 'l-Karâfıyye*, 130.

²⁶¹ Kûteh, *el-Kavâidü ve 'l-Davâbıdu 'l-Fıkhıyyeti 'l-Karâfıyye*, 131.

²⁶² Kûteh, *el-Kavâidü ve 'l-Davâbıdu 'l-Fıkhıyyeti 'l-Karâfıyye*, 132; Salih Köse, *Karâfî'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*, 13.

²⁶³ Vekîlî, *Halqatü 'l-Vasl beyne 'l-Meşrik ve 'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî 'l-Karni's-Sabi'*, 313.

²⁶⁴ Şükrü Özen, “Furûk”, *DİA*, 227.

²⁶⁵ Kûteh, *el-Kavâidü ve 'l-Davâbıdu 'l-Fıkhıyyeti 'l-Karâfıyye*, 133.

5) *Fihrisü Envârü'l-Burûk*: Yazarı bilinmiyor. El yazması nüshası Mescidi Nebevvi Kütüphanesinde olduğu rivayet edilmiştir.²⁶⁶

6) *Te'likâtü ale'l-Furûk*: Hüseyin el-Efrânî el-Tîznî'tî'ye (ö. ??) aittir. Miladi 14. yy. âlimlerindendir.²⁶⁷

7) *Nazmü'l-Furûk*: Şeyh Mesûd el-Ma'zerî el-Buna'mâtî'ye (ö. ??) aittir.²⁶⁸

8) *Tehzîbu'l-Furûk ve'l-Kavâidi's-Seniyye fî'l-Esrâri'l-Fıkhiyye*: Bu eser Muhammed Alî b. Hüseyin el-Mâlikî (ö. 1367/1948) tarafından telif edilmiştir.²⁶⁹

9) *Ta'kibâtü ala Haşîyeti ibn's- Şât*: Bu eser Şeyh Muhammed b. el-Hasan el-Hicvî es-Seâlibî el-Fâsî (ö. 1376/1957) tarafından kaleme alınmıştır.²⁷⁰

10) *Fihrisü't-Tehlîli li Kavâidü'l-Furûk*: Muhammed Revvas Kala'cî telif etmiştir. “*el-Furûk*” üzerine yapılmış çağdaş bir çalışmadır.²⁷¹

2.2.2. Türkiye’de Envârü’l-Burûk Üzerine Yapılan Bazı Akademik Çalışmalar

1) Nureddin Tortop, “*Karâfi'nin el-Furûk'u Bağlamında Makâsıd Düşüncesi*” adlı Yüksek Lisans tezini Akdeniz Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında 2018 yılında tamamlamıştır.

2) Salih Köse, “*Karâfi'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*” adlı Yüksek Lisans tezini Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Dalında 2019 yılında tamamlamıştır.

3) Ahmed Babe Ahmed, “*El-Furuk adlı eseri çevcevesinde Karâfi'nin akitlere ilişkin görüşlerinin katılım bankacılığı uygulamaları perspektifinden değerlendirilmesi*” adlı Doktora tezini Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalında 2024 yılında tamamlamıştır.

²⁶⁶ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 134.

²⁶⁷ Vekîlî, *Halqatü'l-Vasl beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karni's-Sabi'*, 316.

²⁶⁸ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 134.

²⁶⁹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 135.

²⁷⁰ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 135.

²⁷¹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 136.

²⁷¹ Kûteh, *el-Kavâidü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, 137.

4) Büşra Gezer “*el-Furûk ve ez-Zahîre Adlı Eserleri Bağlamında Şihabeddin el-Karâfi'nin Örf Düşüncesi*” adlı Yüksek Lisans tezine Sakarya Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında devam etmektedir.

2.3. MUÂMELÂT İLE İLGİLİ KÜLLÎ KÂİDELERİ

2.3.1. Cehâlet ve Garar

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا تُؤْتِي فِيهِ الْجَهَالَاتُ وَالْعَرَرُ وَقَاعِدَةٍ مَا لَا يُؤْتِي فِيهِ ذَلِكَ مِنَ التَّصَرُّفَاتِ

1) Cehâlet ve Gararın Tesir Ettiği İşlemler Kuralı ile Tesir Etmediği İşlemler Kuralı Arasındaki Fark.²⁷²

Cehâlet, “kişinin bilmesi gereken şeyi bilmemesi halidir.”²⁷³ “Cehâletten maksat, akitlerdeki meçhuliyyettir.” Cehâlet akdi ifsat²⁷⁴ eden şartlardandır. Cehâletin akdi fesada uğratmasının nedeni taraflar arasına tartışma ve kırıngınlığa sebep olmasıdır.²⁷⁵ Satım akdinde satılacak ürünün ve ücretin tartışmaya sebep olmayacak ölçüde bilinmesi gereklidir. Satım akdindeki cehâlet taraflar arasında tartışmaya neden olacak ölçüde ise akid fâsid olur.²⁷⁶

Garar: “Sonucu belli olmayan şey demektir”,²⁷⁷ Garar: “Akdi, vücudü kesin olamayan, şüpheli ve ihtimalli bir unsura dayandırmaya denir.” Hanefî mezhebine göre garar iki yerde bulunmaktadır: 1) Mahallin aslında garar. 2) Sıfatlarda ve miktarlarda garar.²⁷⁸ Fakîhler garar satışının sahîh olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir.²⁷⁹

²⁷² Karâfi, *el-Furûk*, I, 347-349.

²⁷³ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 80; Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *Fıkıh Usûlu*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, 262.

²⁷⁴ Cumhura göre geçerlilik bakımından akidler: Sahîh akidler ve sahîh olmayan akidler olmak üzere ikiye ayrılır. Sahîh akid: Şartları ve rükünleri kapsayan akiddir. “Sahih olmayan ise rükünlerinden yahut şartlarından birisi yerine gelmeyen ve ona her hangi bir etki terettüp etmeyen akittir. Bu batıl ve fasit akti de kapsamına alır; zaten bunların ikisi aynı manadadır.” Hanefîlere göre ise akidler üçe ayrılır: Sahîh akidler, fasid akidler ve batıl akidler. (Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayın, İstanbul 1994, V, 287; Ebû'l-Münzir Mahmûd b. Muhammed b. Mustafâ b. Abdî'l-Ladîf el-Minyâvî, *el-Mu'tasar min Şerhi Muhtasar'l-Usûl min İlmi'l-Usûl*, el-Mektebetü's-Şamile, Mısır 2011, 37; Ali Bardakoğlu, “Butlân”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 476.)

²⁷⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (ed. Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul t.y., XX., 73; Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, A.H.İ Yayıncılık, İstanbul 2006, 104-105.

²⁷⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi's-Şerâ'i*, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1982, V, 156.

²⁷⁷ Serahsî, *Mebsût*, XIII, 96.

²⁷⁸ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 104.

Karâfi, bey' akdinde garar ve cehâletin yasak olduğunu belirten birçok sahîh hadîs vârid olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Ulemâ, cehâlet ve gararın kapsamı hakkında fikir ayrılığı yaşamıştır. Bazı âlimler cehâlet ve gararı genelleyip bütün tasarruflarda geçerli olduğunu, bazı âlimler ise cehâlet ve garardan kaçınılabilen durumlar ile cehâlet ve garardan kaçınılamayan durumlar ayrımında bulunmuştur. Cehâlet ve gararın akidlere etkisi bakımından tasarruflar üçe ayrılmaktadır:

1) Muâvazalı tasarruflar. Bu tür tasarruflarda cehâlet ve garar yasaklanmıştır.

2) İhsân yani sadaka, hibe, ibrâ, gibi tasarruflar. Bu tasarruflarda da cehâlet yasaklanmıştır.

3) Nikâh akdi: Nikâh akdine sevgi ve ülfet açısından bakıldığında cehâlet ve garar mümkün olabilir. Ancak nikâhta malın şart koşulmuş olması açısından olaya yaklaşıldığında ise cehâlet ve garar yasaklanmıştır.²⁸¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَكُونُ الْجَهْلُ عُذْرًا فِيهِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَكُونُ الْجَهْلُ عُذْرًا فِيهِ

2) Cehâletin Mazeret Sayıldığı Durumlar Kuralı ile Mazeret Sayılmadığı Kural Arasındaki Fark.²⁸²

Karâfi bu kuralda meşakkat ile cehâlet arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Karâfi; şâri'nin, insanın cehâletten dolayı işlediği hataların tamamını affetmediğini sadece tespit edilmesi zor olan durumlardan dolayı ortaya çıkan cehâlet sebebiyle işlenen hataları affettiğini belirtmiştir. Affedilmek meşakkatin varlığına bağlıdır.²⁸³ Zorlukla birlikte kolaylığın gerekli olduğunu belirten “*Meşakkat teysîri celbeder*” şeklinde bir temel küllî kâide de bulunmaktadır. “*Burada (bu kâidede) kolaylaştırmanın yedi sebebi açıklanmıştır. Bunlar yolculuk, hastalık, ikrah, unutma, bilmemezlik (cehalet), zorluk, umûmü'l-belvâ ve noksanlıktır.*”²⁸⁴ Meşakkatin kolaylığı getireceğinin delili “...Allah

²⁷⁹ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 300.

²⁸⁰ “*Gararlı satımı yasaklanmıştır.*” (Müslim, *Buyû*, 4)

²⁸¹ Karâfi, *el-Furûk*, I, 348-349.

²⁸² Karâfi, *el-Furûk*, II, 278-282.

²⁸³ Karâfi, *el-Furûk*, II, 278.

²⁸⁴ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 52; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 76-78; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm*, I, 75.

*sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor...*²⁸⁵ ile “...size din konusunda hiçbir güçlük yükledi...”²⁸⁶ âyetleridir.²⁸⁷

Karâfi, bu kurallı aşağıdaki örneklerle açıklamıştır:

1) Bir kişi; gece yabancı bir kadını, eşi ya da cariyesi zannedip onunla cimâ ederse affedilir. Çünkü karanlıkta insanların bu ayrımı yapması kolay değildir.

2) Bir kişi, pis bir yiyeceği temiz zannedip yerse affedilir. Bunun gibi pis sular ve diğer pis içecekler de temiz olduğu zannıyla içilirse affedilir ve günah yazılmaz.

3) Bir kişi şarabı, turşu vb. bir şey zannedip içerse bundan dolayı günah işlemiş sayılmaz.

4) Bir kişi savaş esnasında düşman saffında bulunan bir müslümanı düşman zannedip öldürürse bundan dolayı suç işlemiş sayılmaz. Çünkü savaş esnasında o kişiyi araştırıp kim olduğunu tespit etmesi zordur. Bir kişi savaş dışında sıkıntılı bir vakitte araştırma yapmadan bir kimseyi öldürürse suç işlemiş olur.

5) Hâkim, yalancı şahitlerin (bu kişilerin yalancı şahit olduğunu bilmeden) şahitliklerinden yola çıkarak vereceği hükümlerden dolayı günah işlemiş olmaz.²⁸⁸ Bu durumlara benzer olaylarla karşılaşıldığında, bu olaylara kıyaslanıp karar verilmelidir.²⁸⁹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَمْنَعُ فِيهِ الْجَهَالَةُ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُشْتَرَطُ فِيهِ الْجَهَالَةُ بِحَيْثُ لَوْ فَقَدَتْ فِيهِ الْجَهَالَةُ فَسَدَ

3) Cehâletin Sıhhatine Mani Olduğu Muâmeleler Kuralı ile Sıhhati İçin Cehâletin Şart Koşulduğu ve Bulunmaması Halinde Geçersiz Kabul Edilen Muâmeleler Kuralı Arasındaki Fark²⁹⁰

Karâfi, bu kuralda cehâletin bütün akidleri fâsid kılmadığı aksine cuâle²⁹¹ ve istisnâ’ (sipariş verme)²⁹² akdinde cehâleti akdin bir şartı olduğunu belirtmektedir.

²⁸⁵ Bakara, 2/185.

²⁸⁶ Hac, 22/78.

²⁸⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 238.

²⁸⁸ Bir kişi başkası hakkında yalancı şahitlikte bulunsa, bu şahitlikten dolayı diğer kişi idam ya da recm edilirse yalancı şahitlik yapan kişi tazmin ve kısâstan sorumlu olur. (Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımeşkî, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-enâm (el-Kavâ'idü'l-kübrâ)*, (trc. Süleyman Kaya, Soner Duman) İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, 588.)

²⁸⁹ Karâfi, *el-Furûk*, II, 278-279.

²⁹⁰ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 26-28.

Örneğin elbise dikmek gibi fiziki ürünler üzerine yapılacak kiralamalarda zaman belirtilmez, zaman meçhul bırakılır. Bu akidde zaman belirlemek garara sebep olur. Cuâle akdinde de sürenin belirlenmesi garara sebep olacağından dolayı zaman meçhul bırakılır.²⁹³

Mâlikîlere göre cuâle akdi şartlarından bir tanesi de zamanın meçhul bırakılmasıdır.²⁹⁴

2.3.2. İntifâ ve Menfaat

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ تَمْلِكِ الْإِئْتِفَاعِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ تَمْلِكِ الْمَنْفَعَةِ

1) İntifâ'nın Temlik Edilmesi Kuralı ile Menfaatin Temlik Edilmesi Kuralı Arasındaki Fark.²⁹⁵

Hanefiler menfaatin temliği ile intifânın temliği arasında ayırım yapmamışlardır. Hanefîlere göre bu haklar arasındaki tek fark birisinin mukayyet diğerinin gayri mukayyet olmasıdır.²⁹⁶ Mâlikîlere göre şahsi İntifâ haklarında, İntifâ'nın temliği ile menfaatin temliği farklı şeylerdir. Karâfî, intifâ'nın temliği kişinin sadece kendisi faydalanabildiği haklar, menfaatin temliği ise kişinin hem kendisi hem de bir başkasının faydalanabildiği haklar olduğunu belirtmektedir. Karâfî intifânın temliği ile menfaatin

²⁹¹ Cuâle, “ *malum veya kısmen meçhuliyet unsuru taşıyan bir iş mukabilinde malum bir mal ödeme taahhüdüdür.*” Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî mezhepleri “ ... onu getirene bir deve yükü (bahşış) var diye cevap verdiler. İçlerinden biri “Ben bu söze kefilim” dedi.” (Yusuf, 12/72) âyeti kerimesini delil göstererek cuâle akdinin câiz olduğunu kabul etmişlerdir. Hanefîlere göre ise cuâle akdi fâsid bir icâre akdidir. Çünkü cuâlede yapılacak iş ve süre bilinmemektedir. Fakihler bu konuyla ilgili genellikle kaybolmuş bineği ya da kaçmış kölenin geri getirilmesini örnek vermişlerdir. (Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, b.y. 1994, III, 617; Abdülganî b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımeşkî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Darü'l-Hadis, Kahire 2008, II, 215; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, 535-537; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, VI, 66; Mehmet Âkif Aydın, “Cuâle”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 77-78.)

²⁹² İstisnâ' akdi, bir usta ile zimmete belli bir şeyi yapması konusunda anlaşmaktır. Örneğin iki kişinin ayakkabı, kapkacak, vb. şeylerin yapılması üzerinde anlaşmaları böyledir. Bu akdin şartlarından bir tanesi de sürenin belirtilmemiş olmasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre sipariş edilen ürün için süre belirlenirse bu akid selem akdine dönüşür. (Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (İbnü'l-Hümâm), *Fethu'l-Kadîr*, Şirketü Mektebetü ve Matbatü Müsafi el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, Mısır 1970, VII, 114; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 465-467.)

²⁹³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 26.

²⁹⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. Saîd er-Recrâcî, *Menâhicü't-Tahsîl ve Netâicü Letâifi't-Tevîl Şerhi'l-Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ*, Darü İbn Hazm, b.y. 2007, VII, 280; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, VI, 70.

²⁹⁵ Karâfî, *el-Furûk*, I, 399-403.

²⁹⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 52; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 78.

temliğini örneklerle açıklamıştır. İntifâ'nın temliğine örnek olarak medreselerin kalacak yerleri, meclisler, mescitler ve pazar yerlerini vermiştir. Menfaatin temliğine örnek olarak ev kiralamayı vermiştir. Evi kiralayan kişi, kendisi bu evde kalabileceği gibi bir başkasını da ücretsiz barındırabilir.²⁹⁷ Menfaatin sahibi, intifânın sahibinden daha geniş haklara sahiptir. Menfaatin sahibi olan kimse, bu menfaatten âdet olduğu üzere mülk sahiplerinin tasarrufta bulunduğu gibi belirlenen süre içinde istediği gibi tasarrufta bulunabilir.²⁹⁸

Karâfi bu kâidede dört meseleyi ele alıp incelemiştir.

Birinci mesele nikâh hakkındadır. Nikâh intifânın temliğidir. Bu hakla sadece kişinin kendisi faydalanabilir. Bu hak bir başkasına nakledilemez. Yani kişi nikâh ile menfaatin mâliki olmaz.

İkinci mesele vekâlet hakkındadır. Karâfi ücretsiz vekâlet ile ücretli vekâlet arasında ayırım yapmıştır. Ücretsiz vekâlet intifânın temliğidir. Bu hakk başkasına nakledilmez. Ücretli vekâlet ise kiralamadır. Yani Ücretli vekâlet, menfaatin temliği olup başkalarına bu hak nakledilebilir.

Üçüncü mesele kırâz akdi hakkındadır. Kırâz akdinde, akit gereği rabbü'l-mâl, mudâribi sadece intifâ'a mâlik kılar. Musâkât²⁹⁹ ve muğârase³⁰⁰ akidleri de mudârebe akdi gibidir.

Dördüncü mesele vakıf³⁰¹ hakkındadır. Bir ev oturulmak ya da barınmak için vakfedilirse, o vakıftan sadece oturulmak üzere intifâ' edilebilir. Bu ev başkasına kiralanamaz ve başkası bu evde oturamaz.³⁰²

²⁹⁷ Karâfi, *el-Furûk*, I, 399; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 326; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 52; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991, III, 112-113; Recep Özdemir, *İslâm Eşya Hukuku*, Hiper Yayın, İstanbul 2019, 19-20.

²⁹⁸ Karâfi, *el-Furûk*, I, 399.

²⁹⁹ “Müsâkât, ağacı veya bağı ve bunların hükmünde olan şeyleri, meyveden muayyen ve şâyi bir hisse karşılığında bunlara bakacak birisine teslim etmek suretiyle yapılan akittir.” Bu akde muâmele ve munâsebe de denir. Musâkât başlangıçta kiralama sonuç itibari ile ise şirtkettir. (Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükmüleri*, 541.)

³⁰⁰ Muğârese, boş araziye fidan dikmek amacıyla yapılan ortaklığa denir. (Hüseyin Kayapınar, “Muğârese”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 371.)

³⁰¹ Vakıf, “bir akarı veya akar hükmünde olan bir mülkü, geliri insanlara ait olmak üzere, mülkiyetin nakli sonucunu doğuran tasarruflardan menedip, ebedi olarak alıkoymaktır.” (Hamdi Döndüren, *İslâm Hukûkuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016, 11.)

³⁰² Karâfi, *el-Furûk*, I, 399-401.

2.3.3. Mülk ve Tasarruflar

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْمَلِكِ وَقَاعِدَةِ التَّصَرُّفِ

1) Bir Şeye Mülkiyet Kuralı ile O Şeyde Tasarrufta Bulunma Kuralı Arasındaki Fark.³⁰³

Milk, “*Fıkıh terimi olarak gerek ayn gerek menfaat olsun insanın mâlik sıfatıyla yani ihtisas ve istiklâl ile üzerinde tasarrufa muktedir olduğu şeydir.*”³⁰⁴ Karâfi “*Milki, bir muayyen malda veya menfaate varlığı takdir edilen ve bir mâni olmadıkça izâfe edildiği şahsa bu mal veya menfaaten istifade etme, o mal veya menfaat karşılığı bedel alma imkânı sağlayan hukûkî bir hükümdür*” şeklinde tarif etmiştir. Kârâfi milk kavramının genel bir kavram olduğunu bey’, hibe, sadaka, mîrâs ve diğer birçok şeyi kapsamına aldığını belirtmektedir.³⁰⁵

Mülkiyet, “*başkasının tasarrufunu engelleyen bir ihtisâsdır.*”³⁰⁶ Tasarruf ise hukuksal sonuçları olan söz ve fiillere denir.³⁰⁷

Karâfi bu kuralda milk ile tasarruf arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bu konuda üç durum ortaya çıkmaktadır: 1) Milke sahip olup ama tasarruf hakkına sahip olmamak. Örneğin mahcûr edilen (kısıtlanan) kimse milk sahibi olmasına rağmen tasarruf hakkını sahip değildir. Bu kişilerin mülkleri olabilir ama tasarruf hakları yoktur. 2) Milke sahip olmayıp ama tasarruf hakkına sahip olmak. Örneğin vasî, vekîl ve hâkim olan kişiler milk sahibi olmadıkları halde bazı durumlarda tasarruf hakkına sahiptir. 3) Hem milke hem de tasarruf hakkına sahip olmak. Akıl ve bâliğ olan kişiler hem milke hem de tasarruf hakkına sahiptir.³⁰⁸

³⁰³ Karâfi, *el-Furûk*, III, 347-355.

³⁰⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 377.

³⁰⁵ Karâfi, *el-Furûk*, III, 347.

³⁰⁶ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 978.

³⁰⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, V, 68; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 547.

³⁰⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 347-350; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 978.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَقْبَلُ الْمَلِكُ مِنَ الْأَعْيَانِ وَالْمَنَافِعِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَقْبَلُهُ مِنْهُمَا

2) Milk Olarak Kabul Edilen Aynlar (Fiziki Varlıklar) ve Menfaatler Kuralı ile Milk Olarak Kabul Edilmeyen Aynlar (fiziki varlıklar) ve Menfaatler Kuralı Arasındaki Fark.³⁰⁹

Hanefilere göre mal, elle tutulup korunabilen (hıyazet ve ihrazı mümkün) ve kendisinden faydalanılabilen herşeydir. Hanefilerin bu tanımına göre menfaat mal değildir. Cumhura göre ise mal kıymeti olan ve zarar verildiğinde tazmini gerekli olan her şeydir.³¹⁰ Hamevî ise malı, insan tabiatının meylettiği ve saklanabilen şeyler olarak tarif etmiştir.³¹¹

İslâm; içki, domuz gibi varlıkların kullanılmasını ve biriktirilmesini haram kılmıştır. Zaruri durumlar dışında bu varlıkların kullanılması ve bu varlıklardan faydalanılması yasaklanmıştır.³¹² Yararı bulunmayan, harâm kılınmış şeylerin veya bir başkasının hakkı olan malların mülk edinilmesi de yasaklanmıştır. Haşarat gibi genel itibariyle menfaati bulunmayan varlıklar, içki gibi harâm olan menfaatler, hürriyet gibi kul hakkı olan menfaatler, Beytü'l-Harâm ve mescitler gibi Allah (c.c.) hakkı olan varlıklar mal değildir. Barındırdıkları yarardan dolayı av köpeğinin satılması ve arazinin kiralanması serbest bırakılmıştır. Arazinin kiraya verilmesini şu hadîsi şerîf câiz kılmıştır.³¹³ “مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا أَوْ يَمْنَحْهَا أَخَاهُ”³¹⁴ “Her kimin tarlası varsa onu ya ekin ya da din kardeşine versin.”

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْإِذْنِ الْعَامِّ مِنْ قِبَلِ صَاحِبِ الشَّرْعِ فِي التَّصَرُّفَاتِ وَبَيْنَ إِذْنِ الْمَالِكِ الْأَدَمِيِّ فِي التَّصَرُّفَاتِ فِي أَنْ
الْأَوَّلَ لَا يَسْقُطُ الضَّمَانُ وَالثَّانِي يَسْقُطُ

3) Şâri'nin Tasarruflarda Verdiği Genel İzin Kuralı ile Mâlikin Tasarruflarda Verdiği İzin Kuralı Arasındaki Fark. Şâri'nin Verdiği İzin Damânı Düşürmez, Mâlikin Verdiği İzin Damânı Düşürür.³¹⁵

³⁰⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 368-369.

³¹⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm*, I, 212; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 38; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 59.

³¹¹ Hamevî, *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir*, IV, 5.

³¹² Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akdi fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1996, 48.

³¹³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 368-369.

³¹⁴ Müslim, “Buyû”, 88.

³¹⁵ Karâfî, *el-Furûk*, I, 411-412.

Allah (c.c), insanlara mal edinme ve malında tasarrufta bulunma hakkı tanımıştır. Malda tasarrufta bulunmak ancak mal sahibinin rızasına bağlıdır.³¹⁶ “*Akid ve tasarruflarda rızaya itibar edilir.*”³¹⁷ Mal sahibi, malını ibrâ etmedikçe, kimse onun malını ibrâ edemez. Mal sahibi, malının itlâfına izin vermediği halde mal itlâf edilirse, itlâf edilen malın zararı tazmin³¹⁸ edilir. İnsanlar, Allah hakkı olan hakları da ibrâ ve iskât edemez.³¹⁹

Karâfî bu kural da vedâ (emanet), âriyet (ödünç verme) ve kıtlık zamanında başkasına ait yiyeceğin yenilmesi meselelerini ele alıp açıklamıştır. Karâfî, emanet edilen malın ve ödünç verilen malın zarar görmesi halinde tazminin gerekliliği iznin varlığına bağlı olduğunu belirtmiştir. Yani vedânın ve âriyetin zarar görmesine sebep olan fiil için izin verilmişse tazmin gerekmez. Ancak malın zarar görmesine sebep olan fiiller için izin verilmemişse tazmin gerekir. Bir diğer konu ise açlık ve kıtlık gibi sıkıntılı durumlarda bir başkasına ait yemeğin yenilmesidir. Bu bölümde; yemeğin bedeli tazmin edilir mi? Sorusu üzerinde durulmaktadır. Bu soruya iki farklı cevap verilmiştir:

1. Cevap: İlk görüşe göre tazmin gerekmez. Çünkü insanın bu sıkıntılı süreci atlatması ve kendisini bu kötü durumdan koruması kendisine vâciptir. Vâcip olan bir şeyden dolayı ise bedel alınmaz.

2. Cevap: İkinci ve meşhur olan görüşe göre tazmin gereklidir. Çünkü yemeğin yenilmesi için yemek sahibinin izni bulunmamaktadır. Bu konuda sadece şâri'nin izni bulunmaktadır. Şâri'nin izni ise damânı düşürmez. Bu izin sadece günahı ve buna bağlı olan cezayı düşürür.³²⁰

³¹⁶ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 978.

³¹⁷ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 622.

³¹⁸ Damân, “*Bir şeyin misilliyâtta ise mislini ve kıyemiyâtta ise kıymetini vermektir.*” (Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Hukuku Terimler Sözlüğü*, 59.)

³¹⁹ Karâfî, *el-Furûk*, I, 411.

³²⁰ Karâfî, *el-Furûk*, I, 411-412.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ التَّصَرُّفِ فِي الْمَعْدُومِ الَّذِي يُمَكِّنُ أَنْ يَتَقَرَّرَ فِي الذِّمَّةِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ النَّصْرِفِ فِي الْمَعْدُومِ الَّذِي لَا يُمَكِّنُ أَنْ يَتَقَرَّرَ فِي الذِّمَّةِ

4) Zimmete Geçirilmesi Mümkün Olan Ma'dûm Varlıkla Tassarufta Bulunma Kuralı ile Zimmete Geçirilmesi Mümkün Olmayan Ma'dûm Varlıkla Tasarrufta Bulunma Kuralı Arasındaki Fark.³²¹

Muallak akid, varlığı başka bir şeyin varlığına bağlanan akiddir. Muallak akdin varlığının bağlandığı şey o anda var ise şekli bir talik söz konusu olup aslen münecciz akid olur. Muallak akdin bağlandığı şey o anda yoksa ve mevcut olması da mümkün değilse bu akid münakit olmaz. Akdin bağlandığı şey, varolması mümkün bir şeyse yani olması ve olmaması ihtimal dahilinde ise akid muallak olur. Muallak akid, bağlandığı şey meydana geldikten sonra gerçekleşir.³²² Örnek olarak bir kişi, bir kadına seninle evlenecek olsam boşsun ya da bir köleye seni alacak olursam hürsün diyecek olursa evlenme ve satın alınma durumlarında kadının boşanması ve kölenin ise hür bırakılması gerekmektedir.³²³

Ebû Hanîfe ile İmâm Mâlik'e göre, nikâh kıyılmadan önce talağın ta'lik edilmesi³²⁴ ile köle satın alınmadan önce, köleye özgür bırakılma sözünün verilmesi câizdir. İmâm Şâfi'ye göre bu câiz değildir. Karâfi'ye göre bir kişi bir şeye mâlik olmadan önce tasarrufta bulunabilir. Örneğin bir kişinin param olursa, sadaka olarak dağıtacağım demesini uygun karşılamaktadır.³²⁵

Karâfi, Mâlikî ulemâsının zimmete geçirilmesi mümkün olan mallarda tasarruf yapılmasının câiz olduğunu düşünmelerinin sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

1) Mâlikî ulemâsı bu konuyu adağa benzetmişlerdir.

2) Mâlikî ulemâsı, "...اؤفوا بالعقود..."³²⁶ "...Sözleşmeleri yerine getirin..." âyetini delil olarak kabul etmiştir. Talâk ve hür bırakma akidleri de kişinin kendi kendine

³²¹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 295-299.

³²² Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 283-284.

³²³ Karâfi, *el-Furûk*, III, 295.

³²⁴ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî. b. Nasr et-Tağlibî, *el-Ma'ûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine*, (thk. Hamîş Abdülhak), el-Mektebütü'l-Ticariyye, Mekke t.y., II, 842; Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (İbn Rüşd), *Bidâyetü'l-Müctehid*, Darü'l-Hadis, Kahire 2004, III, 103; Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, Darü'l-Erkâm b. Ebî Erkâm, Beyrut 1997, II, 120.

³²⁵ Karâfi, *el-Furûk*, III, 295.

³²⁶ Mâide, 5/1.

yaptığı akidlerdir. Kişi akdine sadık olmalıdır. Bundan dolayı talâk ve itk sözü verenler, sözünde durmalıdır.

3) Mâlikî ulemâsı, “المسلمون عند شروطهم”³²⁷ “Müslümanlar şartları üzerinedir.” Hadîsi şerifini dayanak olarak göstermiştir.³²⁸

2.3.4. Nakil ve İskât

الفرق بين قاعدة النقل و بين قاعدة الاسقاط

1) Nakil Kuralı ile İskât Kuralı Arasındaki Fark.³²⁹

İskât, “ Bir mülkiyet veya hakkın mâlik veya hak sahibine intikali söz konusu olmaksızın düşürülmesi anlamındaki fikhî bir terimdir. İskâtın en başta gelen örneklerini talâk, köle âzat etmek, kısıstan af ve borçtan ibrâ gibi hukuki işlemler oluşturur.” Nakil, ayn veya menfaat mülkiyetinin yeni hak sahibine geçmesidir.³³⁰ İskât ile nakil arasındaki fark şudur: İskât ile bir hakkın, hak sahibine intikali olmadan düşmesidir. Nakil ise ayn veya menfaat mülkiyetinin yeni sahibine intikal etmesidir.³³¹

Karâfî; milk ve haklardaki tasarrufları, iskât ve nakil olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Nakil üçe ayrılır:³³²

- 1) Aynlarda ücretli nakil: Satmak ve borç vermek.
- 2) Menfaatlerde nakil: Cuâle, kırâz, muzâraa, müsâkât, kira.
- 3) Ücretsiz nakil: Kâfirin malından ele geçirilen mal, zekât, kefâretler, hibeler, vakıf, ömürlük bağışlanan şeyler, vasiyetler ve hediyeler.

İskât ikiye ayrılır:

³²⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, Darü’l-Risaleti’l-Alemiyye, b.y., 2009, “Akdiyye”, 3594.

³²⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 296.

³²⁹ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 479-482; Karâfî, *el-Furûk*, II, 207-209.

³³⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. İbrâhîm el-Bekûrî, *Tertibü'l-Furûk ve İhtisâruhâ*, Vizâratü'l-Evkâfî ve'ş-Şûnû'l-İslâmiyye, Mağrib 1994, II, 108; Ali Bardakoğlu, “İskat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 137.

³³¹ Ebû Alî Hüseyin b. Alî b. Talha er-Recrâcî eş-Şûşâvî, *Ref'u'n-Nikâb an Tenkîhü's-Şihâb*, Mektebü'r-Rüşd, Riyâd 2004, VI, 277.

³³² Bedelli olarak nakletmenin çeşitleri: satım, kira, müsâkât, Mudârabe, selem, karz, cuâle. Bedelsiz nakiller: hediye, vasiyet, rukbâ, hibe sadaka, kefarete, zekât. (İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 479-481.)

1) Ücretli iskât: Ta'zir, mal üzere anlaşma, kölenin satışı, kitabe, mal karşılığında bağışlama, hulu' gibi işlemler ücretli iskâttir. Tüm bunlarda iskât sabittir.

2) Ücretsiz iskât: Mescitlerin vakfı, kölenin hür bırakılması, talâk, kazf haddi, ta'zir, kısâs ve borçların ücretsiz silinmesi. Bunların hepsinde iskât sabittir.³³³

2.3.5. Tazmin³³⁴

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُضْمَنُ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يُضْمَنُ

1) Tazmin Edilmesi Gereken Şeyler Kuralı ile Tazmin Edilmesi Gerekmeyen Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.³³⁵

Damân, “bir şeyin misliyâtta ise mislini kıyemiyâtta ise kıymetini vermektir.” Telef olan malın bedelini ödemektir.³³⁶

Tazminin üç sebebi bulunur:

1) Düşmanlıktan kaynaklanan tazmin: Öldürmek, yakmak, yok etmek, yiyecekleri tüketmek ve benzeri sebeplerden dolayı gereken tazmindir. İtlâf edilen mal mislî ise mislî, kıyemî ise değeri tazmin edilir.³³⁷

2) İtlâfa sebebiyet vermekten dolayı gereken tazmin:³³⁸ Bir kişi zarar vermek amacıyla kendi arazisinde, başka birisinin arazisinde ya da hayvanların kullandığı yol üzerinde kuyu kazsa, hayvanlardan biri bu kuyuya düşüp ölse zarar tazmin edilir. Harman yeri veya tarlaların yakınında ateş yakılsa ve bu ateşten dolayı mahsül yanarsa, ateşi yakan kişi zararı tazmin eder. Bir kişi yolları kayganlaştırırsa bundan dolayı meydana gelen zararları tazmin eder. Zâlimin insanların mallarına el koyması amacıyla kışkırtıcı konuşmalar yapan kişi, meydana gelen zararları tazmin etmekle sorumludur. Bir kişi, üzerinde hak beyanın bulunduğu bir kâğıdı yırtsa, bu kişi kâğıdı yırtmakla verdiği zararı tazmin eder.³³⁹

³³³ Karâfî, *el-Furûk*, II, 207-208; İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 481.

³³⁴ “Zarar izâle olunur.” (Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 83-84.)

³³⁵ Karâfî, *el-Furûk*, II, 363-366.

³³⁶ *Mecelle*, md., 416; Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim, *el-Mu'âmelâtü'l-Mâliyye*, Darü Künûzi İşbilya, Riyad 2008, III, 42.

³³⁷ Karâfî, *el-Furûk*, II, 363; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 356.

³³⁸ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 590.

³³⁹ Karâfî, *el-Furûk*, II, 363-364.

3) Yetkili olmayan kimsenin bir mala el koymasından kaynaklanan tazmin; Hırsızlık ve gasptan dolayı gereken tazmindir.³⁴⁰

İmâm Mâlik (ö. 179/795) bazı meslek erbabı kimselerin yaptıkları iş ile tazmin sorumluluklarını şöyle açıklamaktadır:

1) Marangoz, boyacı, terzi gibi işlerle uğraşan kişiler, işleri gereği ürünlerde değişiklik meydana getirmektedirler. Bu meslek erbabı olan kişiler, mal sahibinin izni ve haberi olmadan malda değişiklik yapıp ve satarlarsa maslahat gereği mal müşteriden alınmaz. Mal sahibinin zararı karşılanır.³⁴¹

2) Yiyecekleri taşımak üzere çalıştırılan kişi, taşıdığı içecek ve yiyeceklerden yer ve içerse bunların ücretini tazmin eder. İmâm Şâfi'ye (ö. 204/ 820) göre yetimlerin malına vasî olan kimseler ile gâiblerin ve mecnûnların malları üzerine hâkim olan kimselere nasıl tazmin gerekmiyorsa bu kişiye de tazmin gerekmez.³⁴²

Bir konuda mübâşeret (doğrudan) ve tesebbüb (dolaylı) bir arada bulunacak olursa mübâşir (doğrudan etkili olan), mütesebbibden (sebepe olan) öncelikli olur.³⁴³ Mübâşeret, tesebbübe galip geldiğinde tazmini mübâşir (doğrudan sebepe olan) öder. Örnek olarak A kişisi; B kişinin içine düşmesi için bir kuyu kazsa, ama B kişisi, C kişisi tarafından kuyuya atılırsa, tazmin C kişisi tarafından ödenir. Çünkü mübâşeret, tesebbübe galip gelir. Bir işin doğrudan yapıldığı hakkında net bilgi yoksa her ikisi de sorumlu olur. Örneğin Katlü'l-mükrehte kesin bilgi yoksa hem zorlayan kişiye hem zorlanan kişiye kısâs gerekir. Mübâşeretin tesebbübe galip gelmediği zamanlarda mütesebbib (sebepe olan) tazmini ödemekle sorumludur. Örneğin zehir konulmuş yemeği yiyen kişi kendi ölümünü mübâşereten sağlamış olur. Yemeğe zehir koyan kişi, ölen kişinin ölümünden tesebbüben etkili olmuştur. Bu durumda kısâs sadece zehri koyan kişiye gerekir.³⁴⁴ Yalancı şahitlikten dolayı meydana gelen zararlar, yalancı şahitler tarafından karşılanır. Hâkim, verdiği kararlarla olayda mübâşereten etkili olsa da hâkime tazmin gerekmez.³⁴⁵

³⁴⁰ Karâfi, *el-Furûk*, II, 364.

³⁴¹ Karâfi, *el-Furûk*, II, 365.

³⁴² Karâfi, *el-Furûk*, II, 365; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferra' el-Begavî, *et-Tehzîb*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1997, IV, 466.

³⁴³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 356; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 470.

³⁴⁴ Karâfi, *el-Furûk*, II, 365-366.

³⁴⁵ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 591.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُوجِبُ الضَّمَانَ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يُوجِبُهُ

2) Tazmin Gerektiren Şeyler Kuralı ile Tazmin Gerektirmeyen Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.³⁴⁶

Tazminin üç sebebi bulunmaktadır: 1) Elbise yakmak, hayvan öldürmek gibi doğrudan malın zarar görmesine sebep olan fiiller. 2) İzin alınmayan yerde kuyu kazmak, yemeklere zehir katmak, tarla ya da harman yeri yakınlarıda ateş yakmak gibi itlâfa sebep olan fiiller.³⁴⁷ 3) Gasp gibi başkasının malına el konulan fiiller.³⁴⁸

Gasp, bir kişinin mütekavvim malınavizinsiz, açıkça ve zorla el konulmasıdır.³⁴⁹ Mağsûp (Gasp edilen mal), gâsıbın (gasp eden) yanında helak olursa gasp eden, malın tazminini öder.³⁵⁰ Gasp edilen malın tazmini yapılırken, malın gasbedildiği günkü değeri dikkate alınır.³⁵¹ İmâm Şâfiî'ye göre malın bütün halleri itibara alınır ve en yüksek değeri tazmin edilir.³⁵² Gasp edilen mallarda ortaya çıkan fazlalıklar da gasp edilmiş mal gibi tazmin edilir.³⁵³

İtlâf, bir malın hukuka aykırı olarak kısmen veya tamamen yok edilmesidir.³⁵⁴ Malın telef olmasına sebep olan kimse zararı tazmin eder.³⁵⁵ İtlâf-tazmin bağlamında sahibinin izni olmadan kuş kafesinin kapısını açan kişiye ve bağlı hayvanı çözen kişiye tazmin gerekir mi? Sorusu üzerinde durulmaktadır. İmâm Şâfiî'ye göre kafesin kapısı açıldıktan hemen sonra kuşlar uçup giderse tazmin gerekir. Kafesin kapısı açıldıktan bir müddet sonra kuşlar uçarsa tazmin gerekmez. Bu durumda kuşların kendi irâdeleri ile uçtuğu kabul edilir. Ebû Hanîfe ile İmâm Yûsuf'a göre bunlara sebep olan kişiye tazmin gerekmez. Mâlikîlere ve Hanbelîlere göre bu kişilere tazmin gerekir.³⁵⁶

³⁴⁶ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 53-62.

³⁴⁷ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 588-589; Karâfî, *el-Furûk*, IV, 53; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VII, 230.

³⁴⁸ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 53.

³⁴⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *el-Bedâ'i'u's-Sanâ'i fi Tertibi's-Şerâ'i*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, X, 3; Begavî, *et-Tehzîb*, IV, 293.

³⁵⁰ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1997, 129.

³⁵¹ Ebû'l-Berekât Hâfizüddîn b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, b.y. 2011, 577; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 129.

³⁵² Karâfî, *el-Furûk*, IV, 56.

³⁵³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 57; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VI, 215.

³⁵⁴ Mehmet Âkif Aydın, "İtlâf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 466.

³⁵⁵ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VII, 205.

³⁵⁶ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 54; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VII, 224.

Karâfî ise bu tür şeylerin âdetten İtlâf olduğunu ve buna benzer bütün durumlar için tazmin gerektiğini belirtir. Delil olarak “...kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle sizde saldırın...”³⁵⁷ âyeti kerîmesini gösterir. Tazmin gerekmediğini düşünenlerin ise mübâşeretini ve tesebbübünü dikkate alır. Bu kişilere göre mübâşeret, tesebbübden önce geldiği için tazmin gerekmez. Yani kuşun kendi tercihi ile uçuşması mübâşeretten olduğu için tazmin gerekmez. Bu kimselere Karâfî şöyle cevap vermektedir: Kuşun kendi tercihi ile uçuşunu kabul etmediklerini bunun ihtimal olduğunu ve kesin olan bir şey varsa o da sebep olan fiilin olduğunu söylemektedir. Sebep olan kişi zararı tazmin etmelidir.³⁵⁸

Malın menfaatinin çoğunun yok olması ya da kâdî'nın bineğinin (katırının) kuyruğunun kesilmesi gibi mallarda oluşan eksiklerin tazmini nasıl olmalıdır? Bu konuda birçok görüş serdedilmiştir. Karâfî'ye göre zarar gören malın tamamı tazmin edilir. Ebû Hanîfe'ye göre malın çoğunluğunun yok olması halinde bütünün tazmini gerekir. Malın yarısı ya da yarısından daha az miktarı yok olsa, miktarı oranında tazmin edilir. İmâm Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre malda oluşan noksanlık oranında tazmin gerekir. Çünkü malın aslı, kişinin mülkünde kalmaya devam eder. Bir kölenin eli veya ayakları kesilmesi halinde ise Mâlikîler ile Hanefîlere göre sahibi, tercih hakkına sahiptir. Kölenin sahibi; isterse köleyi zarar verene teslim eder ve değerini ondan alır, isterse köleyi vermez zarar karşılığında da bir şey almaz. İmâm Şâfiî ise kölenin tam değeri tazmin edileceğini ve kölenin de verilmeyeceğini belirtir.³⁵⁹

Karâfî'nin görüşleri:

Malda amaçlanan yarara zarar verilmişse, o mal yok edilmiş gibi kabul edilir ve tazmini de buna göre yapılır. İleri gelen kişilerin binek olarak kullandıkları katırın kuyruğu kesilirse bu kişiler bu katıra bir daha binmez. Bu hayvan ise binilmek amacıyla alınmıştı. Bu durumda hayvan kullanılamaz hale gelmiştir ve ölmüş gibi kabul edilir. Hayvan öldürülürse âdet üzere hem hayvanla hedeflenen yarar hem de hayvanın ölümünden sonra elde edilen yararların (derisi, tabakalanması vb.) tazmini yapılır.³⁶⁰

³⁵⁷ Bakara, 2/194.

³⁵⁸ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 54.

³⁵⁹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 59.

³⁶⁰ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 53-61.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يُضْمَنُ بِالطَّرْحِ مِنَ السُّقْنِ، وَبَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لَا يُضْمَنُ

3) Gemiden Atılan Mallardan Tazmin Edilmesi Gerekenler Kuralı ile Tazmin Edilmesi Gerekmeyenler Kuralı Arasındaki Fark.³⁶¹

Gemiyi kurtarmak için erkek, kadın, hür, köle fark etmeksizin hiç kimse gemiden atılamaz.³⁶² Ancak geminin kurtarılması için malların bir kısmı atılabilir.³⁶³ İmâm Mâlik'e göre, korkudan dolayı gemiden bazı yüklerin atılması halinde malı atılan kişiler, malı atılmayan kişilere ortak olur. Malı atılan kişiye, malının alış fiyatındaki değeri verilir. Mallar farklı yerlerde alınmışsa ya da araya çok zaman girmişse ve ürünün fiyatı da değişmişse ürünün gemiye yüklendiği günkü değeri verilir. Bir kimsenin kendi ticari ürününü ya da başkasının ticari ürününü izinsiz ya da izinsiz atması arasında bir fark bulunmamaktadır. İbnü Ebî Zeyd'e göre gemiden malları atmayan kimse bu zarara ortaklık etmez. Çünkü bu zararın meydana gelmesine sebep olan fiili yapmamıştır. İbnü Habîb'e göre geminin sahibi, leventler ve gemide malı bulunmayan kişiler zararı tazmin etmekle sorumlu değiller. Ebû Muhammed'e göre geminin batmasından korkulması halinde mallar gemiden atılır ve malların kıymeti esas alınarak tazmin edilir.³⁶⁴

Karâfi'ye göre gemide oluşacak zararın tazmini fâili tarafından ödenir. Zararın giderilmesi halinde tazmine gerek kalmaz. Malı atılan kişi ile dînâr karşılığında antlaşma yapılırsa, gemide malı bulunan diğer kişilerle ortak olmaz. Denize atılan mal, denizden sağlam şekilde çıkartılırsa sahibinin olur ve ortaklık son bulur. Bu malın yarısı eksilmiş veya bozulmuşsa anlaşmanın da yarısı bozulur ve eksilen kısmın zararı tazmin edilir. Ebû Hanîfe ile İmâm Şafiî'ye göre malları gemiden atan kişiler zararı tazmin eder. Bir kişi kendi malını atacak olursa kimseden bir şey tazmin edemez. Malın gemiden atılmasını isteyen kişi zararı tazmin etmekle sorumludur.³⁶⁵

³⁶¹ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 17-21.

³⁶² Vizâratü'l-Evkâfi ve'l-Şüûni'l-İslâmiyye, *Kitabü'l-Mevsûati'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, Darü'l-Selâsil, Kuveyt h. 1427, I, 229.

³⁶³ Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, II, 1202.

³⁶⁴ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 18-20; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammi et-Tunisî, *el-Muhtasar fi'l-Fıkḥ*, Müessesetü Halfe Ahmed el-Habtur li'l-Amali Hayriyye, b.y. 2014, VIII, 307.

³⁶⁵ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 17-18.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَضْمَنُهُ الْأَجْرَاءُ إِذَا هَلَكَ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَضْمَنُونَهُ

4) Helak Olması Halinde İşçilerin Tazmîn Edecekleri Şeyler Kuralı ile Helak Olması Halinde İşçilerin Tazmin Etmeyecekleri Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.³⁶⁶

Nakliyeciden kaynaklanan beş çeşit helak bulunmaktadır:

1) Nakliyecinin kusuru bulunmayan helak.³⁶⁷ Bu helak türünden dolayı nakliyecinin zararı tazmin etmez, ücret almaz ve bu malın benzerini taşıma sorumluluğu bulunmaz.³⁶⁸

2) Nakliyecinin kusurundan dolayı oluşan helak.³⁶⁹ Bundan dolayı tazmin gerekmektedir. Malın helak olduğu yerdeki kıymeti tazmin edilir. Bir başka görüşe göre malın teslim alındığı yerin kıymeti tazmin edilir. Hamal, malı taşıdığı yere kadar olan ücreti alır. Yani hamal hem zararı tazmin eder hem de yaptığı işten dolayı ücretini alır.³⁷⁰

3) Doğa olaylarından dolayı oluşan helak. Nakliyecinin anlaştığı ücretin tamamını alır ve helak olan malın benzerini taşıma sorumluluğu bulunur.³⁷¹

4) Yiyecekleri taşıyan kişi malın helak olduğunu iddia etse delil göstermeksizin nakil ücretini almaya hak kazanır. Zararın tazmini ise ortaya koyacağı delillere bağlıdır. Nakliyecinin delil göstermezse zararı tazmin eder.³⁷²

5) Ticaret mallarını taşıyan kişi delil göstermeden malın helak olduğunu söylese taşıma ücretini almaya hak kazanır. Nakliyecinin kusurlu olduğu anlaşılırsa yine nakliye ücreti alır ve oluşan zararı da tazmin eder. Nakliyecinin helak olan malın benzerini taşıma sorumluluğu vardır.³⁷³

³⁶⁶ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24-25.

³⁶⁷ Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecmu' l-Damânât fî Mezhebi 'l-İmâmi 'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Darü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1999, 119.

³⁶⁸ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24.

³⁶⁹ Gânim, *Mecmu' l-Damânât*, 118.

³⁷⁰ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24.

³⁷¹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24.

³⁷² Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24.

³⁷³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 24.

2.3.6. Vekâlet

لَفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَجُوزُ التَّوَكُّلُ فِيهِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَجُوزُ التَّوَكُّلُ فِيهَا

1) Vekâletin Câiz Olduğu Yerler Kuralı ile Vekâletin Câiz Olmadığı Yerler Kuralı Arasındaki Fark.³⁷⁴

Hanefîlere göre vekâlet; câiz ve bilinen bir konuda insanın kendi yerine başkasını görevlendirmesi veya korumanın havale edilmesidir.³⁷⁵ Şâfîlilere göre vekâlet; insanın yapabileceği ve vekâletin kabul olduğu bir şeyi başka birisine havale etmesidir.³⁷⁶ Hanefîlere göre vekâletin rüknü icâb ve kabuldür.³⁷⁷ Cumhûra göre vekâletin dört rüknü bulunmaktadır: Müvekkil, vekîl, Müvekkelün fih (Hakkında vekâlet verilen şey) ve siga.³⁷⁸ Kısâs ve hadlerde vekâlet sahîh değildir. Husumette vekâlet Ebû Hanîfe'ye göre ancak hasmın rızası ile olabilir. Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed'e göre husumette vekâlet hasmın rızası olmadan da olur.³⁷⁹

Karâfî bu maddede tasarrufları vekâlet açısından ikiye ayırmaktadır:

1) Kişinin bizâtihi kendisinin yapması gerektiği tasarruflar. Bu tür tasarruflarda vekâlet kabul edilmez. İbâdetler, yeminler, şahitlikler, isyancının idamı ve cinsel ilişki bu tür tasarruflardandır.

2) Vekâletin câiz olduğu tasarruflar. Örneğin nikâh akdi için vekâlet verilebilir. Bu konuyla ilgili şöyle bir dâbıt bulunmaktadır: Vekîlden almakla müvekkilden almış gibi olunan durumlarda vekâlet câizdir. Böyle olmayan durumlarda vekâlet câiz değildir.³⁸⁰

³⁷⁴ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 52.

³⁷⁵ Kâsânî, *el-Bedâ'i 'u's-Sanâ'i fî Tertîbi's-Şerâ'i*, VII, 426; İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Mûltekâl'l-Ebhur*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, 307; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 338.

³⁷⁶ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 231.

³⁷⁷ Kâsânî, *el-Bedâ'i 'u's-Sanâ'i fî Tertîbi's-Şerâ'i*, VII, 426.

³⁷⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VI, 211.

³⁷⁹ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitab*, II, 136-137.

³⁸⁰ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 52.

2.3.7. Akidler

2.3.7.1. Lâzım (Bağlayıcı) Akidler

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا مَصْلَحَتُهُ مِنَ الْعُقُودِ فِي الْإِجْرَاءِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا مَصْلَحَتُهُ مِنْهَا فِي عَدَمِ الْإِجْرَاءِ

1) Bağlayıcı Olması Maslahat Olan Akidler Kuralı ile Bağlayıcı Olmaması Maslahat Olan Akidler Kuralı Arasındaki Fark.³⁸¹

Akidlerin lâzım olması, taraflar için bağlayıcı olmasıdır. Yani tarafların akidleri feshedememesidir.³⁸² Akidler luzûm bakımından üçe ayrılmaktadır: 1) Her iki taraf için bağlayıcı olan akitler. Bey' akdi her iki taraf için de bağlayıcıdır. 2) Taraflardan biri için bağlayıcı diğeri için bağlayıcı olmayan akidler. Rehin akdi taraflardan birisi için bağlayıcı iken diğeri için bağlayıcı değildir. 3) Her iki taraf içinde bağlayıcı olmayan akidler. Karz akdi her iki taraf için de bağlayıcı değildir.³⁸³

Karâfi'ye göre akidlerle bir şeylerin elde edilmesi veya ihtiyaçların giderilmesi amaçlanmaktadır. Bundan dolayı akidler bağlayıcı olmalıdır. Ancak maslahat gereği bazı akidlerin bağlayıcı olması, bazı akidlerin ise bağlayıcı olmaması gerekir. Karâfi bu açıdan akidleri ikiye ayırmaktadır:

1) İki taraf için bağlayıcı olması maslahât olanakidler:

- 1) Bey'.
- 2) İcâre.
- 3) Nikâh.
- 4) Hibe.
- 5) Sadaka.
- 6) Velâyet.

2) Her iki taraf için bağlayıcı olmaması maslahâta uygun olan akidler beş tanedir: Bu akidlerin sonunda bir şeyin elde edileceği kesin olmaması ve bağlayıcı olduklarında ise kişiye yarardan çok zarar vereceği için bağlayıcı değildir.

³⁸¹ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 29-30.

³⁸² Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımeşkî, *Hâşiyetü Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî ve Evlâdühû, Mısır 1966, IV, 565; Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 375.

³⁸³ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 151.

- 1) Cuâle akdi.
- 2) Karz.
- 3) Muğârase.
- 4) Vekâlet.
- 5) Hakem tayin edilmesi.³⁸⁴

2.3.7.2. İcâb

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْإِجَابَاتِ الَّتِي يَتَقَدَّمُهَا سَبَبٌ تَامٌّ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْإِجَابَاتِ الَّتِي هِيَ أَجْزَاءُ الْأَسْبَابِ

1) Tam Sebeplerin Kendisinden Önce Geldiği İcâblar Kuralı ile Sebeplerin Bir Parçası Olan İcâblar Kuralı Arasındaki Fark.³⁸⁵

Satım akdi icâb ve kabulle kurulur.³⁸⁶ Mecelle’de icâb şöyle tarif edilmiştir: “İcâb, İnşâ-i tasarruf için ibtidada söylenen sözdür ki tasarruf onunla ispat olunur.”³⁸⁷ Hanefîler göre icâb “Tarafların birinden başlangıçta sadır olan, rızaya delâlet eden hususi fiil veya onun yerine geçen şeyi ispat etmektir.”³⁸⁸ Cumhûra göre, temlik edenden çıkan her söz icâbtır.³⁸⁹ Kabul, Mecelle’de şöyle tarif edilmiştir: “İnşâ-i tasarruf için ikinci söylenen sözdür ki onunla akit tamam olur.”³⁹⁰ Yani kabul kişinin icâba razı olduğunu, icâba onay verdiğini beyan ettiği sözdür.³⁹¹

Karâfî bu kuralda icâb ile kabulün bitişik olmasını ele almaktadır. İcâb ile kabul arasındaki ilişkiyi üçe ayırmaktadır.

³⁸⁴ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 578-579; Karâfî, *el-Furûk*, IV, 29.

³⁸⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 300-301.

³⁸⁶ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, II, 9; Ebü'l-Hasen Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., III, 23; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 248; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, Matbaatü'l-Halebî, Kahire 1937, II, 4.

³⁸⁷ Mecelle, md., 101.

³⁸⁸ Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü'l-Fikihî Lüğaten ve Istilâhen*, Darü'l-Fikr, Dimaşk 1988, 372; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 76; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 232.

³⁸⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 324; Ahmed b. Muhammed b. Alî b. Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1983, IV, 216; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 76.

³⁹⁰ Mecelle, md., 102.

³⁹¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 324; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 232.

1) Tam sebep olan icâb: Bey' akdinde malda var olan ayıp ya da nikâhta bulunan ayıp³⁹² gibi sebeplerden dolayı geciktirmenin icmâ ile câiz olduğu kısımdır.

2) Sebebin parçası olan icâb³⁹³: İcâre, hibe, bey' akitlerinde icâbtan sonra kabulün gerekli olması gibi geciktirmenin câiz olmadığı kısımdır.

3) İkisi arasında kalan icâb.³⁹⁴

2.3.7.3. Akidlerde Bedel

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَصِحُّ اجْتِمَاعُ الْعُوضَيْنِ فِيهِ لِشَخْصٍ وَاحِدٍ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَصِحُّ أَنْ يَجْتَمِعَ فِيهِ الْعُوضَانِ لِشَخْصٍ وَاحِدٍ

1) Bir Kişide İki Bedelin (İvaz) Toplanması Kuralı ile Bir Kişide İki Bedelin Toplanmaması Kuralı Arasındaki Fark.³⁹⁵

İvaz, iki tarafa borç yükleyen akidlerde karşılıklı bedellerden her birine denir.³⁹⁶ Akidlerde mebî', "satım akdi ile alıcının mülkiyetine geçen bedeldir."³⁹⁷ Semen, satım akdinde tarafların mebî' karşılığında razı oldukları şeydir.³⁹⁸

Karâfi, şer'î kâidelerinin çoğunluğu bir kişide iki bedelin birleşmesini, malın haksız yere yenilmesine sebep olacağından dolayı (elinden çıkmış karşılığı alınmış bir şeyi haklı bir sebeple sahiplenilebilir.) câiz olmadığını belirtmiştir. Bir kişide hem mebî'in hem de semenin satıcıya kalması câiz değildir. Örneğin malını kiraya veren kişi, hem kira karşılığında alınan ücrete hem de kiralanan malın menfaatine sahip olamaz. Zarûriyât ve maslahattan dolayı bazı durumlar bu kuraldan istisna edilmiştir. Namaz kılınacak yerin kiralınması bu kâidenin istisnalarından bir tanesidir. Namaz kılınmak üzere arazisini kiraya veren kişi burada namaz kılabilir. Böylece kiraya veren

³⁹² Ayıp Muhayyerliği, "Bir şeyi temellük eden tarafın, o şeye ait bir kusur bulması halinde sahip olduğu akdi feshetme veya onaylama hakkıdır." Örnek olarak bir kişi ev aldıktan sonra evin duvarının çatlak olduğunu görse o evi geri verme hakkı vardır. Ayıp muhayyerliği sadece görme muhayyerliği olan yerlerde vardır. Ayıp muhayyerliği satış, kiralama, kıyemî malların taksimi, sulh ve mehirde olur. (Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 424-427.)

³⁹³ "İcâb ve kabul bitişik olmalıdır. Akdin tarafları bir arada ise her biri bir diğerinden çıkan sâdır olan ifadeyi bilmelidir. İcâb ile kabul arasında taraflardan birinin ortaya konan İcâbdan yüz çevirmemelidir." (Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 235.), "Bütün icâblar kabule ihtiyaç duyar." (Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 280.)

³⁹⁴ Karâfi, *el-Furûk*, III, 300.

³⁹⁵ Karâfi, *el-Furûk*, II, 403-404.

³⁹⁶ Bilal Aybakan, "İvaz", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 488.

³⁹⁷ Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 476.

³⁹⁸ Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü'l-Fıkhî*, 52.

hem ücretten hem de yerden faydalanmış oldu. Yer sahibinin bu arazide namaz kılmasının câiz olmadığını belirtenler de olmuştur.³⁹⁹

2.3.7.4. Temlik ve Muhayyerlik

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ خِيَارِ الْمَجْلِسِ وَقَاعِدَةِ خِيَارِ الشَّرْطِ

1) Meclis Muhayyerliği Kuralı ile Şart Muhayyerliği Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁰⁰

Muhayyerlik, tarafların akdi geçerli kılma ya da feshetme hakkıdır.⁴⁰¹ Şart muhayyerliği, akdin taraflarından birisi veya başka birisinin akidde ileri sürdüğü şarttan dolayı tarafların akdi onaylama ya da feshetme hakkıdır.⁴⁰² Şart muhayyerliği hem alıcı hem de satıcı için câizdir. Şart muhayyerliğinin süresi üç gündür.⁴⁰³ Meclis muhayyerliği, icâb ve kabul yapıp akid tamamlandığı halde taraflar bedenen meclisten ayrılmadıkları müddetçe bu akidden geri dönme hakkına sahip olmalarıdır.⁴⁰⁴ Ebû Hanîfe ile İmâm Mâlik'e göre icâb ve kabulden sonra taraflar bedenen meclisten ayrılmasalar dahi meclis sona erer ve bağlayıcı olur. Karâfi, meclis muhayyerliğinin kendileri için batıl olduğunu belirtmektedir. İmâm Şâfi ile Ahmed b. Hanbel'e göre taraflar bedenen meclisten ayrılmadığı müddetçe ya da onay vermedikçe akid bağlayıcı olmaz.⁴⁰⁵

³⁹⁹ Karâfi, *el-Furûk*, II, 403; Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed el-Bevernû Ebû'l-Hâris el-Ğazî, *Mevsûatü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2003, VIII, 982; Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî el-Şenkîti, *Levâmi'u'l-Dürer fî Hetki Estâri'l-Muhtasar*, Darü'l-Rıdvan, Moritanya 2010, V, 562.

⁴⁰⁰ Karâfi, *el-Furûk*, III, 413-419.

⁴⁰¹ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Dekîku Üli'n-Nühâ li Şerhi'l-Müntahâ*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1993, II, 35; Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 395.

⁴⁰² Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 464; Hasan Şahin, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2016, 191.

⁴⁰³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, VI, 691; Bâbertî, *el-İnâye*, VI, 298.

⁴⁰⁴ Hayrettin karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 86.

⁴⁰⁵ Karâfi, *el-Furûk*, III, 413; Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, VI, 28; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, Darü'l-Fikr, b.y. 1992, IV, 410; Hayrettin karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 86-87.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ خِيَارِ التَّمْلِكِ فِي الرُّوَجَاتِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ تَخْيِيرِ الْإِمَاءِ فِي الْعَنْقِ

2) Eşlerde Temlik Hıyârı Kuralı ile Itkda (hür bırakılma) Câriyelerin Tahyîri Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁰⁶

Evliliklerde kadına hıyâr hakkı tanınması câizdir. Koca; eşine bir gün kaybolursam işlerinden kendin sorumlu olursun dedikten sonra, kadın da kocasına kaybolursan kendi işlerimi kendim yürüteceğim derse bu artık erkek için bağlayıcı olur. Bu senaryonun gerçekleşmesi halinde, kadın kendi işlerini yürütme hakkına sahip olur. Cârîye, hür kadının sahip olduğu bu hakka sahip değildir. Efendi ile cârîye arasında geçecek böyle bir diyalog efendi için bağlayıcı olmaz.⁴⁰⁷

2.3.7.5. Bey' Akdi

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يَجُوزُ بَيْعُهُ وَقَاعِدَةِ مَا لَا يَجُوزُ بَيْعُهُ

1) Satılmaları Câiz Olan Şeyler Kuralı ile Satılmaları Câiz Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁰⁸

Satım akdi (bey'), Temlik (mülk olarak vermek) ve temellük olmak (mülk olarak almak) üzere mütekavvim malın mütekavvim mal ile mübâdelesidir.⁴⁰⁹ Mergûb (istenilen) bir şeyin mergûb bir şey ile mübâdelesidir.⁴¹⁰ Akde konu olan şeyde aranan şartlar: Mebî'; mal olmalıdır, akid esnasında mevcut olmalıdır, mütekavvim olmalıdır, akid esnasında teslim edilebilir olmalıdır, mülk edinilebilen bir şey olmalıdır.⁴¹¹

Karâfi'ye göre satım akdine konu olan şeyin satılmasının câiz olması için beş şart taşınması gerekir. Bu beş şarttan bir tanesini taşımayan şeyin satılması câiz değildir.

⁴⁰⁶ Karâfi, *el-Furûk*, III, 302-303.

⁴⁰⁷ Karâfi, *el-Furûk*, III, 302-303.

⁴⁰⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 370-374.

⁴⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 3; Ebû Muhammed Muvafakkaddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 1969, III, 480; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 247; Serahsî, *Mebisûl*, XXI, 203.

⁴¹⁰ Kâsânî, *el-Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, V, 133.

⁴¹¹ Kâsânî, *el-Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, V, 138-140; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 248; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, V, 254.

1) Satılacak ürünün temiz olması gerekir. Şu hâdisi şerîf delil olarak verilmiştir. إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالْأَصْنَامِ فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ شُحُومَ الْمَيْتَةِ فَإِنَّهَا يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ وَيُسْتَصْبَحُ بِهَا فَقَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الشُّحُومَ فَبَاعُوهَا وَأَكَلُوا أَتَمَّانَهَا⁴¹²

“Allah Rasûlü şarabın, laşenin, domuzun ve putların satılmasını haram kılmıştır. Bunun üzerine “Ya Rasûlallah, ölü hayvanın iç yağları hakkında ne dersiniz? Onunla gemiler boyanır, insanlar onlarla kandillerini yakarlar” diye soruldu. Rasûallah (sav): Hayır o haramdır diye cevap verdi. Allah Yahudileri kahretsin Allah onlara iç yağını haram edince onu erittiler. Sonra da satıp parasını aldılar.”

2) Ücret karşılığında faydalanılabilecek cinsten olması gerekir.

3) Teslim edilebilir olması lâzım. Havadaki kuş, denizdeki balık vb. şeylerin satılması garar barındırmasından dolayı Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

4) Her iki taraf için satılacak şeyin mâlûm olması gerekir.

5) Satıcının satılacak mala, müşterinin ise ücrete ya da bunların yerine geçen şeylere sahip olması gerekir.⁴¹³

Karâfî bu kuralda insan sütünün satışını da ele alıp imâmların bu konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. İmâm Şâfiî ile Ahmed b. Hanbeli; insan sütünü, hayvan sütüne kıyâslayarak satışının câiz olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hanîfe’ye göre insanların şerefli varlık olmasından dolayı hayvanlarla kıyâs edilmesi doğru değildir ve insan sütünün satışı ve içilmesi câiz değildir. Emzirme bu tartışmlardan ayrı tutulmuş, zarûrî olmasından dolayı câiz görülmüştür.⁴¹⁴

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَجُوزُ بَيْعُهُ جُزْأً مَا لَا يَجُوزُ بَيْعُهُ جُزْأً

2) Cüzâfen Satışı Câiz Olan Şeyler Kuralı ile Cüzâfen Satışı Câiz Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴¹⁵

Cüzâfen satış, kilosu, ölçüsü, adedi bilinmeyen şeyin satışıdır.⁴¹⁶ Ebû Hanîfe, “misli mallarda miktarı bilinmeyen bir yığında tek bir ölçü biriminin satışını câiz kabul

⁴¹² Müslim, “Buyû”, 71.

⁴¹³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 370-371; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, II, 338-352.

⁴¹⁴ Karâfî, *el-Furûk*, III, 370-371; Serahsî, *Mebsût*, XXIII, 229.

⁴¹⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 375-376.

⁴¹⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylû'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Darü b. el-Cevzî li'l-Neşri ve't-Tevzî', Su'ûdiyye h. 1427, X, 116; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, V, 478; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 81.

etmiş, kıyemî mallarda bu satışı câiz kabul etmemiştir.” Örneğin bir yığın buğdayın bir kafzı bir dirhem karşılığında anlaşılırsa bu bütün buğday yığını için geçerli olmaz sadece bir kafz⁴¹⁷ buğday için geçerli olur. Bir kişi her birisi bir dirhem olmak üzere bir sürü koyun satsa câiz değildir. İmâm Yusûf ile İmâm Muhammed, Ebû Hanîfe’ye muhalefet edip İster misli ister kıyemî olsun tüm bu satışların câiz olduğunu kabul etmişlerdir.⁴¹⁸ İmâm Mâlik’ göre bir yığının aslı ölçülmek üzere satışı câizdir.⁴¹⁹

Karâfî bu kuralda bir malın cüzâfen satılabilmesi için altı şart taşıması gerektiğini ve bu şartlardan bir tanesinin eksik olmasıyla cüzâfen satışın yapılamayacağını belirtmektedir. Cüzâfen satışın şartları:

1) Muayyen olmalı.

2) Hem satıcı hem de müşteri mebinin miktarını bilmemeli.

3) Her iki tarafın bu mala bir kıymet biçmesi gerekir. Taraflar ya da taraflardan birinin kıymeti hakkında bir tahmini yoksa bu satış câiz olmaz.

4) Satılacak ürün tartılabilen ve ölçülebilen bir şey olmalı. Âdet ile satılan bir şey cüzâfen satılamaz.

5) Ribânın oluşabileceği durumlarda cüzâfen satış câiz değildir. Örnek olarak nakitlerden biri, diğeri ile cüzâfen satılamaz. Aynı cins yiyecekler de cüzâfen satılamaz.

6) Muzâbene⁴²⁰ olmaması gerekir.⁴²¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَجُوزُ بَيْعُهُ عَلَى الصِّفَةِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَجُوزُ بَيْعُهُ عَلَى الصِّفَةِ

3) Sıfatları Üzere Satılması Câiz Olan Şeyler Kuralı ile Sıfatları Üzere Satılması Câiz Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴²²

Hanefilere göre gâib olan ayn’ın nitelikleri belirtilerek satılması câizdir. Ebû Hanîfe “من اشترى ما لم يره فه بالخيار اذا راه” “Görmediği bir malı satın alan kişi, o malı

⁴¹⁷ “Hem ölçülen hem de yüzeysel ölçü birimidir.” Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Hukuku Terimler Sözlüğü* 118.

⁴¹⁸ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi 'l-Kitâb*, II, 6-7.

⁴¹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, III, 182.

⁴²⁰ Miktarı, ölçüsü ve adedi bilinmeyen bir şeyin ölçüsü bilinen bir şey ile satılmasıdır. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 441.)

⁴²¹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 375-376.

⁴²² Karâfî, *el-Furûk*, III, 377-379.

gördüğü zaman muhayyerdir”⁴²³ hadîsi şerîfine dayanarak müşteri'nin hıyâr hakkının bulunduğunu belirtir.⁴²⁴ Mâlikîler de nitelikleri üzere satışı câiz kabul etmekle beraber bunu şartlara bağlamışlardır.⁴²⁵ Mâlikîler nitelikleri üzere satışın câiz olması için beş şart belirtmişlerdir: Ayn uzakta olmamalı, yakında da olmamalı, sıfatları satıcı dışında birisi tarafından belirlenmeli, maksat olarak gözetilen bütün nitelikler belirtilmeli ve semen ödenmemiş olmalı.⁴²⁶ İmâm Şâfiî'ye göre akid meclisinde bulunmayan mal satılamaz.⁴²⁷

Karâfi, gâib olan ayn'ın sıfatlarından yola çıkılarak satılabilmesi için üç şart taşıması gerektiğini belirtmiştir.

1) Mebî'in çok yakın bir yerde olmaması lâzım. Çünkü yakınlarda bulunan malın görülmesi zor değildir. Yakınlarda bulunan bir ürünü görmekten kaçınmak garara yol açar.

2) Mebî'in çok uzakta da olmaması gerekir. Uzakta bulunan malın teslim edilmesinde sıkıntılar çıkabilir. Çok uzaklarda bulunan malda, teslim edilmeden önce değişiklikler meydana gelebilir.

3) Sıfatları üzere satılan mal, elde edilmek istenen amaca uygun sıfatlar taşıması gerekir.⁴²⁸

⁴²³ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, el-Müessetü'r-Risale, Beyrut t.y., III, 382.

⁴²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 335; Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhü'l-Kebîr*, Hecerü li'l-Tabâati ve'l-Neşri ve'l-Tevzi' ve'l-İ'lân, Kahire 1995, XI, 95; Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 81.

⁴²⁵ Heyet, *Kitabü'l-Mevsûati'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, XX, 65; Hasan Şahin, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*, 126.

⁴²⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, V, 321.

⁴²⁷ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 81.

⁴²⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 377.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْأَثْمَانِ فِي الْبَيَاعَاتِ تَتَقَرَّرُ بِالْعُقُودِ بِلاَ خِلَافٍ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الصَّدَقَاتِ فِي الْأَنْكَحَةِ لَا يَتَقَرَّرُ شَيْءٌ مِنْهَا بِالْعُقُودِ مُطْلَقًا عَلَى الْمَشْهُورِ مِنْ مَذْهَبِ مَالِكٍ

4) Tartışmasız Bey’de Semenlerin Akid Esnasında Kesin Bir Şekilde Belirlenmesinin Gerekli Olması Kuralı ile Mâlikî Mezhebinin Meşhur Görüşüne Göre Mehrin Nikâh Esnasında Belirlenmesinin Gerekli Olmaması Kuralı Arasındaki Fark.⁴²⁹

Semen, “satım akdinde tarafların mebi’ için semen olması konusunda rızalarını beyan ettikleri şeydir.”⁴³⁰ Mehir, Evlenme için kadına verilen para veya maldır.⁴³¹ Mehir, akdin rükün ve şartlarından değildir. Mehir evlilikte ya önceden belirlenmekle ya da belirlenmediği halde kendiliğinden meydana gelen haktır. Mehirsiz kıyılan nikâh geçerlidir.⁴³² Mâlikî mezhebine göre mehirsiz nikâh geçerli değildir.⁴³³ Kadının mehrin tamamına şu durumlarda hak kazanır: Sahîh halvet⁴³⁴, cimâ (cinsel temas), eşlerden birisinin ölümü ve Mâlikîlere göre kocasının evinde bir yıldan fazla kalan kadın mehrin tamamına hak kazanır. Sahîh evlilik, sahîh halveten önce kocanın fiili ile bitmişse⁴³⁵ veya cinsel temas olmadan bitmişse kadın mehrin yarısına hak kazanır.⁴³⁶

Mehirde var olan cehâlet nikâh akdinin sıhâtına engel değildir. Mehirdeki cehâlet çok ise mehri misil verilir, cehâlet çok değilse ortalama mehir verilir. Satım akdinde mebi’ veya semende cehâletin olması akdin sahîh olmasına engel olur.⁴³⁷

Karâfî mehrin belirlenme zamanıyla ilgili üç görüş bulunduğunu belirtmiştir:

- 1) Meşhur görüşe göre nikâh esnasında mehrin kararlaştırılması şart değildir.
- 2) Nikâh esnasında mehir mutlak olarak kararlaştırılmalıdır.

⁴²⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 247-248.

⁴³⁰ Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 491.

⁴³¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 101.

⁴³² Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 198; Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*, Darü'l-Kütübî'l-Alemîyye, Beyrut 2004, III, 84; Serahsî, *Mebisûl*, V, 96.

⁴³³ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüî (İbn Rüşd), *el-Mukkadimât*, Darü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, I, 468.

⁴³⁴ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Ru'ûsü'l-Mesâil*, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, Beyrut 1987, 401.

⁴³⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 221-231.

⁴³⁶ Neseî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 258.

⁴³⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 700; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 198.

3) Mehrin yarısı akidle, geriye kalan yarısı da talâk, ölüm ya da cimâ (cinsel temas) ile belirlenir.⁴³⁸

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يَجُوزُ اجْتِمَاعُهُ مَعَ الْبَيْعِ مِنْ نَحْوِ الْإِجَارَةِ وَقَاعِدَةِ مَا لَا يَجُوزُ اجْتِمَاعُهُ مَعَهُ

5) Kira Akdi Gibi Bey' Akdi ile Bir Arada Olmaları Câiz Olan Akidler Kuralı ile Bey' Akdi ile Bir Arada Olmaları Câiz Olmayan Akidler Kuralı Arasındaki Fark.⁴³⁹

Bey' akdi ile bir arada bulundurulmaları câiz olmayan akitler جص مشق şeklinde şifrelenmiştir. Şifrede yer alan “Ce” harfi, cuâ’la akdini; “Sad” harfi, sarf akdini; “Mim” harfi, musâkât akdini; “Şin” harfi, şirket; “Nun” harfi, nikâh akdini; “Kaf” harfi ise kırâz akdini belirtmektedir.⁴⁴⁰ Aralarında zıtlık bulunan iki akid, bir akidde bir araya getirilemez. Bundan dolayı bey' akdi ile yukarıda ismi zikredilen akidlerin bir arada bulundurulmaları uygun değildir. Örneğin İcâre akdi ise ğarar ve cehâlet'in olmaması şartlarıyla kurulur. İcâre akdinin bu şartları taşıması, bey' akdi ile uygun düşmektedir. Cuâ’la akdinde ise cehâlet vardır. Cehâlet, bey' akdini olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı bey' akdi ile cuâ’la akdi bir arada bulunamaz. Nikâh akdi ve bey' akdi, taşıdıkları zıtlıklardan dolayı bir arada bulundurulamaz. Bey' akdi ile maddi karşılık hedeflenirken, nikâh akdinde ise sevgi hedeflenmektedir. Bu iki akid amaç bakımından birbirlerine zıt düşmektedir. Sarf akdi; hıyâr hakkını, geciktirmeyi yasaklamakta ve bey' akdinin şart koşmadığı şartları şart koşmaktadır. Bu noktalarda bey' akdi, sarf akdi ile zıt düşmektedir. Kırâz ve musâkâtta da cuâle akdinde olduğu gibi cehâlet ve ğarar bulunmaktadır. Bu durumlar bey' akdine zıt düşmektedir. Şirket ise usûl yönü ile bey' akdi ile zıt düşmektedir. Aralarında zıtlık bulunmayan akitlerin bey' akdi ile cemedilmesi câizdir.⁴⁴¹

⁴³⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 247-248.

⁴³⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 249.

⁴⁴⁰ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn), *el-Müdevvene*, Darü'l-Kütübü'l-Aleмиyye, b.y. 1994, III, 17; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım el-Nemerî el-Kurtubî, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîne*, Mektebetü'l-Riyâdî'l-Hadîsiyye, Riyad 1980, II, 640.

⁴⁴¹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 247-248.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْبَيْعِ تَوْسَعِ الْعِلْمَاءِ فِيهِ حَتَّى جَوَزَ مَالِكٌ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَابْنُ حَنْبَلٍ الْبَيْعَ بِالْمُعَاطَةِ وَهِيَ الْأَفْعَالُ دُونَ شَيْءٍ مِنَ الْأَقْوَالِ وَزَادُوا عَلَى ذَلِكَ حَتَّى قَالُوا: كُلُّ مَا عَدَّهُ النَّاسُ بَيْعًا فَهُوَ بَيْعٌ نَعَمْ قَالَ الشَّافِعِيُّ لَا تَكْفِي الْمُعَاطَةُ دُونَ قَوْلٍ وَقَاعِدَةُ النِّكَاحِ وَوَقَعَ التَّشْدِيدُ فِيهَا فَقَدْ اتَّفَقُوا عَلَى اسْتِثْنَاءِ الصِّغَةِ فِيهِ حَتَّى لَا يُعْلَمَ أَنَّهُ وَجَدَ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ قَوْلًا بِالْمُعَاطَةِ فِيهِ

6) Bey' Akdinin Kurulduğu Sîgalar Kuralı ile Nikâh Akdinin Kurulduğu Sîgalar Kuralı Arasındaki Fark. (Âlimler Bey' Akdinin Kurulacağı Sigaların Alanını Geniş Tutmaktadırlar. İmâm Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'e Göre Muâtayla Bey' Akdinin Kurulması Câizdir. Bazıları da İnsanların Bey' Saydığı Her Şeyi Bey' Saymışlardır. İmâm Şâfiîye Göre Sözsüz Muâta Yeterli Değildir. Nikâh Akdi ise Sıkı Tutulmuş ve Sığâ Şart Koşulmuştur. Muâta ile Nikâh Olmayacağı Konusunda İttifak Edilmiştir.)⁴⁴²

Sîga, akdin meydana gelmesini sağlayan icâb ve kabul şeklinde ortaya çıkan şeydir.⁴⁴³ Tarafların iradelerinin akid yapmaya yöneldiğine delâlet eden şeydir. Bu irade söz, fiil, işaret ya da yazı ile ortaya çıkar.⁴⁴⁴

Satım akdi söz, muâtâ (icâb ve kabul telaffuz edilmeden rızaya işaret eden fiilî değişimdir)⁴⁴⁵ yazı⁴⁴⁶ ve işaret ile olabilir.⁴⁴⁷ Satım akdi geçmiş ve şimdiki zamanla kurulur. Akid, soru ve gelecek zamanla kurulmaz.⁴⁴⁸

Nikâh akdinin kurulacağı sîgalarla ilgili iki görüş bulunmaktadır:

1) Nikâh akdi ancak nikâh ve evlendirme lafızları ile kurulabilir. Bu görüş Şâfiî mezhebine aittir. 2) Nikâh akdi ebedi temlik gerektiren her türlü lafızla kurulabilir. Bu görüş Hanefî mezhebi ile Mâlikî mezhebinin görüşüdür.⁴⁴⁹

Karâfi bu kuralda nikâh akdinin kurulacağı sigalar üzerinde durmuştur. Karâfi; İbn Rüşd ve İbn Arabî'nin eserlerine atıfta bulunarak Hanefî mezhebi ile Mâlikî mezhebine göre mubâh olan sözlerle nikâh akdinin geçerli olacağını ve mehrin gerekeceğini, Şâfiî

⁴⁴² Karâfi, *el-Furûk*, III, 250-255.

⁴⁴³ Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 246.

⁴⁴⁴ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 76.

⁴⁴⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 4; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 3; Kâsânî, *el-Bedâ'î u's-Sanâ'î fî Tertibi's-Şerâ'î*, VI, 528; Mecelle, md., 173-174.

⁴⁴⁶ Mecelle, md., 69.

⁴⁴⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, 82,

⁴⁴⁸ Kâsânî, *el-Bedâ'î u's-Sanâ'î fî Tertibi's-Şerâ'î*, VI, 528; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 249.

⁴⁴⁹ İbn Rüşd, *el-Mukkadimât*, I, 480-481; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (İbnü'l-Arabî), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübü'l-Alemye, Beyrut 2003, III, 496.

mezhebine göre sadece nikâh ve evlilik lafızlarıyla nikâh akdinin geçerli olacağını belirtmiştir. Nikâh akdinin muâta ile olabileceğini söyleyen kimse olmadığını eklemiştir.⁴⁵⁰

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَتَعَيَّنُ مِنَ الْأَشْيَاءِ وَقَاعِدَةٍ مَا لَا يَتَعَيَّنُ فِي الْبَيْعِ وَنَحْوِهِ

7) Bey' ve Benzeri Akidlerde Eşyada Belirlenmesi Gereken Şeyler Kuralı ile Bey' ve Benzeri Akidlerde Eşyada Belirlenmesi Gerekmeyen Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁵¹

Mebî' (satım akdinin konusu) üç çeşittir: 1) Gâib, 2) Mevcut 3) Zimmete sabit olup muayyen olmayan mebî'. Mevcut malın satışı ittifakla câizdir.⁴⁵² Mevcut olmayan malın sıfatları üzere satışı câizdir.⁴⁵³ İmâm Şâfiî'ye göre mevcut olmayan malın sıfatları üzere satış câiz değildir. Rü'yet ya da sıfatları bilinmeyen malın da satışı câiz değildir. Ebû Hanîfe'ye göre görülmeyen ve sıfatları belirtilmeyen malın satışı câizdir.⁴⁵⁴ *el-Müdevvene'de* rü'yet muhayyerliği şart koşulursa bu tür malların satışı câiz olacağı belirtilmiştir.⁴⁵⁵

Karâfi de bu kural bağlamında akidleri üç kısma ayırmıştır.

1) Bir türe ait bütün ürünleri kapsayacak şekilde yapılan akid. Bu türe ait olan bütün ürünlerle bu akdin gerekleri yerine getirilmiş olur. (Bir örnekle⁴⁵⁶ açıklanacak olursa bir kişi manavda bulunan elma dolu kasalardan herhangi bir tanesini belirlemeden almak isterse, satıcı manavda bulunan o kasalardan herhangi bir tanesini verebilir. Bu elma dolu kasalardan bir tanesinin verilmesiyle akid tamamlanmış olur.)

2) Belirlenen bir ürünü satın alınması. (Örneğin bir kişi manavda bulunan elma dolu kasalardan bir tanesini belirleyip onu almak isterse, satıcı belirlenen bu elma kasasını vermelidir.) Satılan ürün kabzedilmeden önce yok olsa ittifak ile akid fesh olur.⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ Karâfi, *el-Furûk*, III, 251.

⁴⁵¹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 383-389.

⁴⁵² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî el-Kurtubî, *Merâtibü'l-İcmâ'*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut t.y., 84.

⁴⁵³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, b.y. 1994, III, 255.

⁴⁵⁴ Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, II, 979.

⁴⁵⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 255.

⁴⁵⁶ Örnekler tez yazarına aittir.

⁴⁵⁷ Karâfi, *el-Furûk*, III, 383.

3) Akdin bir açıdan belirli olması diğer bir açıdan ise belirsiz olması. Mecliste bulunmayan ve özelliklerinden yola çıkılarak satılan ürünler bu türe örnektir. Sıfatlar üzerine yapılan satış bir yönüyle zimmete yer edinen akidler gibidir. Diğer açıdan ise akid cinsi üzere değil fiziki varlığı üzerinde kurulmuştur. Bu açıdan da muayyen akde benzemektedir.⁴⁵⁸

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَجُوزُ بَيْعُهُ قَبْلَ قَبْضِهِ وَقَاعِدَةٍ مَا لَا يَجُوزُ بَيْعُهُ قَبْلَ قَبْضِهِ

8) Kabz Edilmeden Önce Satılmaları Câiz Olan Şeyler Kuralı ile Kabz Edilmeden Önce Satılmaları Câiz Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁵⁹

Ebû Hanîfe ile Şâfiî'lere göre kabzedilmemiş mallarla tasarrufta bulunulamaz. Ebû Hanîfe akârı (gayrimenkûl) bu yasağın dışında tutmuştur.⁴⁶⁰ Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî, Hz. Peygamber'in Attâb b. Esîd'i Mekke'ye emir olarak atadığında, ona Mekkelileri ellerinde bulunmayan bir şeyi satmalarını yasaklaması emrini delil olarak sunarlar.⁴⁶¹ İmâm Mâlîk'e göre keylî olan ta'âm (yiyecek) ürünleri dışında her türlü ürün kabzedilmeden önce satılabilir.⁴⁶²

Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî'ye göre mal nakilden önce cüzâfen satılamaz. Mâlîkîlere göre cüzâfen satışlarda satıcı ile alıcı malın tahliyesinde bir karara varmaları durumunda nakilden önce satılması câzdir.⁴⁶³

Karâfi, hadislerin kişinin yanında bulunmayan ve başkasının mülkünde olan malların satılmasını yasaklandığını belirtmektedir. Karâfi de Mâlîki mezhebinin görüşünü kabul etmiş, ta'âm dışındaki ürünlerin kabzedilmeden satılabileceği görüşünü kabul etmiştir. el-A'bdî'ye göre ta'âm'ın (yiyecek ürünleri) kabzedilmeden önce satışı beş durumda câizdir:

- 1) Hibe.
- 2) Mîrâs.
- 3) İstihlâk.

⁴⁵⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 388.

⁴⁵⁹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 423-426.

⁴⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 86.

⁴⁶¹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 424.

⁴⁶² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillber en-Nemerî, *el-Kâfi fî Fûrû'î'l-Mâlîkiyye*, II, 661; Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî, *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne fî Mezhebi 'Âlimi'l-Medine*, Mektebü Riyâdî'l-Hadîsiyye, Riyad 1980, II, 661.

⁴⁶³ Karâfi, *el-Furûk*, III, 423; Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, II, 972.

4) Sukûk. (Beytü'l-maldan insanlara verilen mallardır.)

5) Karz.⁴⁶⁴

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَتَّبِعُ الْعَقْدَ عَرَفًا وَقَاعِدَةٍ مَا لَا يَتَّبِعُهُ

9) Örfen Akde Tâbi Olan Şeyler Kuralı ile Örfen Akde Tâbi Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁶⁵

Karâfi bu kuralda, örfte akarın (gayrimenkul) satışına dahil olan şeyler üzerinde durmuştur. Mallar, “*mahallinde istikrâr edip etmemesi bakımından menkûl ve gayrı menkûl olmak üzere ikiye ayrılır.*”⁴⁶⁶ Menkûl mal, bir yerden başka yere taşınılabilen mallardır.⁴⁶⁷ Taşınma esnasında malda değişikliğin meydana gelip gelmemesi önemli değildir.⁴⁶⁸ Gayrı menkûl mal, bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olmayan maldır.⁴⁶⁹ Mâlikîler’e göre, menkûl mal aslı ve şekli bozulmadan bir yerden başka bir yere taşınılabilen maldır. Gayrı menkûl mal ise bir yerden başka bir yere taşınılmayan ya da aslı ve şekli bozularak taşınılan maldır. Mâlikîler bu tanımla menkûl malın kapsamını daraltıp gayrı menkûl malın kapsamını genişletmektedir.⁴⁷⁰ Örf ise “*insanların benimseyip alışkanlık hale getirdiği işler veya duyulduğunda hatıra başka anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanmayı âdet edindikleri lafızlardır.*”⁴⁷¹

Ekili arazilerin satışında ekinen bahsedilmemişse ekinler satıcıya kalır. Ağaçlık yerlerin satışında ağaçlardan bahsedilmemişse ağaçlar satış akdine dâhil olur. Kural olarak ekinler toprağa bağlı değil ama ağaçlar toprağa bağlıdır. Ağaç satımında şart koşulmamışsa meyveler satıcıya kalır. Ev satışında evin altı üstü vb. yerler hepsi satışa dâhildir.⁴⁷² Rivayetlerin birine göre yerin altındaki ziraî ürünler, yerin altındaki taşlara benzetilerek satışa dahil olduğu belirtilmiştir. Yani yerin üstüne sahip olan yerin altına

⁴⁶⁴ Karâfi, *el-Furûk*, III, 424-426.

⁴⁶⁵ Karâfi, *el-Furûk*, III, 427-430. “*Âdet muhakkemdir.*”, “*Kullanım ve âdetin delâleti ile lafzın hakikat manası terk edilir.*”, “*Eşyada hüküm, âdetin zâhirine göredir.*” (İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 286-306; Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 89.)

⁴⁶⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 40.

⁴⁶⁷ *Mecelle*, md.,128.

⁴⁶⁸ Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 67.

⁴⁶⁹ *Mecelle*, md., 129.

⁴⁷⁰ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 42.

⁴⁷¹ İbrahim Kâfi Dönmez, *Fıkıh Usulü İncelemeleri*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014, 371; Muhsin Koçak, *Fıkıh Usûlu*, 153.

⁴⁷² Karâfi, *el-Furûk*, III, 427; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 27; Ali Şafak, *İslâm Arazi hukuku ve Tatbikatı*, TÜRDAV Basım, İstanbul 1977, 282-283.

da sahip olur. İmâm Şâfi'ye göre yerin satışına binalar ile fidanlar dâhil değildir. Yerin satışına madenler dâhildir ancak gömüler dâhil değildir. İmâm Ahmed b. Hanbel, yerin satışına binanın ve ağaçların dâhil olduğunu belirtir. Bu satışa yerin altında kendiliğinde bulunan taşlar ile madenler de dâhildir. Gömüler, bu satışa dâhil değildir. Bina satışına yer de dâhildir. Kölenin üstündeki kıyafetlerde satım akdine dâhildir. Karâfi, ağaçların satışında toprağında dâhil olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel'e göre toprak, ağaç satışının kapsamına girmez. Ebû Hanîfe, ağaçların satışında ürünlerin satıcıya ait olduğunu belirtir. Peygamber efendimizin konuyla ilgili şöyle bir hadîsi bulunmaktadır. ⁴⁷³ “مَنْ بَاعَ نُخْلًا قَدْ أُتِرَتْ فَتَمَرُتُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَهَا الْمُتَبَاعُ” *“Kim aşılantmış meyve ağacı satarsa, müşteri kendisi için şart koşmamışsa, mal satıcıya aittir.”* Bu hadîsten anlaşıldığı üzere ürünün satıcıya ait olabilmesi için satıcı tarafından aşılantmış olması lâzım. Karâfi bu kuralda ortaklık, yer, binâ, ev, kazanç ve meyveler hakkında ileri sürülen görüşlerde örfün esas alındığını belirtmiştir. Bu hükümlerin, insanların örf ve adetlerinin değişmesine bağılı olarak değişeceğini ifade etmiştir. ⁴⁷⁴

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُوجِبُ اسْتِحْقَاقُ بَعْضِهِ إِبْطَالُ الْعَقْدِ فِي الْكُلِّ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَقْتَضِي إِبْطَالُ الْعَقْدِ فِي الْكُلِّ

10) Bir Kısımının İstahkâk Edilmesiyle Akdin Tamamını İptal Eden Şey Kuralı ile Bir Kısımının İstahkâk Edilmesiyle Akdin Tamamının İptalini Gerektirmeyen Şey Kuralı Arasındaki Fark. ⁴⁷⁵

Karâfi bu kuralda safka muhayyerliğini ele almıştır. Safka, satım akdinde alıcı ile satıcının el sıkışmasıdır. ⁴⁷⁶ Safka muhayyerliği, mebî'nin (satılan şeyin) parçalara bölünmesiyle müşterinin sahip olduğu muhayyerliktir. ⁴⁷⁷ *Tamamı kabzedilmeden önce mebîin bir kısmı istihkâk edilse, istihkâk edilen miktara ait satım akdi batıl olur ve kalan miktarda da alıcı muhayyerdir. İsterse o miktarı, ona tekabül eden semen karşılığında alır, isterse safkada bölünme olduğu için, o kalan miktara ait akdi fesheder.* ⁴⁷⁸ Tefrîkü

⁴⁷³ Müslim, “Buyû”, 80.

⁴⁷⁴ Karâfi, *el-Furûk*, III, 427-428.

⁴⁷⁵ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 62.

⁴⁷⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb, İdâratü'l-Tabâti'l-Müniriyye*, Kahire h. 1347, IX, 379.

⁴⁷⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, V, 381.

⁴⁷⁸ Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 483; Adem Yığın, “Hanefî Hukuk Düşüncesinde Akdin Bölünmezliği İlkesi: Mahiyeti ve Uygulamadaki Yansımaları”, *Kırkkale Hukuk Mecmuası*, 3,(2), 2023, 592-599.

safka muhayyerliğini Hanefî ile Mâlikîler kabul ederken Şâfiî ile Hanbelîler câiz görmezler.⁴⁷⁹

Karâfi, Satın alınan şeyin bir kısmının istihkâk edilmesi ya da malda aybın görülmesinde malın çeşidine göre yani malın mislî, kıyemî, muayyen ve şâyî' olması farklı sonuçlar ortaya çıkarttığını ifade etmektedir. Mislî (keylî ve veznî olabilir) malın az bir kısmında hak talebinde bulunuluyorsa, malın kalan kısmının alınması lazımdır. Mislî malın çoğu için istihkâk talebinde bulunuluyorsa müşteri hissesi oranında malı almak ile akdi sonlandırmak arasında muhayyerdir. Mütekavvim ve kıyemî malın az bir kısmı için hak talebinde bulunuluyorsa istihkâk talebinde bulunana ücreti verilir ve akid devam ettirilir. Kıyemî malda istihkâk talebinde bulunanın maldaki hakkı fazlaysa akid batıl olur. Kıyemî malın asıl unsurlarında hak talebinde bulunulursa akid sonlandırılır. Muayyen malın istihkâk talebi de kıyemî malın istihkâk talebi gibidir.⁴⁸⁰

2.3.7.6. Selem

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يَجُوزُ مِنَ السَّلَمِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لَا يَجُوزُ مِنْهُ

1) Selemde Câiz Olan Şeyler Kuralı ile Selemde Câiz Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁸¹

Selem akdi, peşin semen (ücret) karşılığında müslemün fihin (satım konusu) veresiye olması şartıyla yapılan akiddir.⁴⁸² Selem akdi için selef ismi de kullanılmaktadır.⁴⁸³ Kitap, sünnet ve icmâ ile meşrûdur.⁴⁸⁴ Selem akdinin rüknü, icâb ve kabuldür.⁴⁸⁵ Selem akdi mekilât (tartılabilen), mevzunât (ölçülebilen), ma'dûdât (sayılabilen) ve mevrûat (uzunluk ölçüsü ile ölçülebilen) gibi sıfatları bilinen, tespiti yapılabilen, ölçülebilen ve tartılabilen mallarda geçerlidir.⁴⁸⁶ Selem şartları 1) Bedel tam olarak belirlenmeli ve mecliste kabzedilmeli. 2) Satım konusu mal piyasada mevcut

⁴⁷⁹ Hasan Şahin, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*, 143.

⁴⁸⁰ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 62.

⁴⁸¹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 431-442.

⁴⁸² Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 42.

⁴⁸³ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 183.

⁴⁸⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 70.

⁴⁸⁵ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 42; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut 2000, VIII, 327.

⁴⁸⁶ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 42; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 34; Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, VIII, 330; Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 183.

olmalı. 3) Akid vadeli olmalı. 4) Satım konusu malın cinsi, kalitesi ve miktarı beli olmalı. 5) Taşıma masrafı olan malın ifa yeri beli olmalı.⁴⁸⁷

Karâfî, selem akdinin câiz olması için on dört şart taşıması gerektiğini belirtmektedir. Bu şartlardan bir tanesinin eksik olması selem akdini memnu' eder.

- 1) Re'sü'l-malın (sermaye) tamamı teslim edilmeli.
- 2) Fazlalıktan sakınılmalı.
- 3) Ücretin garantisi verilmeli.
- 4) Rıbe'n-nesie olmamalı.
- 5) Selem akdinde teslim edilecek ürünün sıfatları belirlenmeli.
- 6) Zimmete geçene kadar malın nakli kabul edilmeli.
- 7) Ürünün miktarı bilinmeli.
- 8) Gararı engellemek adına maliyetin değişmesine sebep olan sıfatlar kayıt altına alınmalı.
- 9) Müeccel olmalı.
- 10) Süre belli olmalı.
- 11) Belirlenen zaman, ürünün teslim edilebilecek zaman olmalı. Yaz meyvesinin kışın teslim edilmesi gibi olmamalı.
- 12) Zaman bakımından teslim güvenilirliği olmalı.
- 13) Zimmetteki borç olmalı.
- 14) Ürünün teslim edilecek yer lafzen ya da âdetten belirlenmiş olmalı.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 34; Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 507.

⁴⁸⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 431-432.

2.3.7.7. Karz

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْقَرْضِ وَقَاعِدَةِ الْبَيْعِ

1) Bey' Kuralı ile Karz Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁸⁹

Satım akdi (bey'), Temlik (mülk olarak vermek) ve temellük olmak (mülk olarak almak) üzere mütekavvim malın mütekavvim mal ile mübâdelesidir.⁴⁹⁰ Karz, sözlük anlamı “kesmektir.” Karz, mislî malın daha sonra alınması üzere başkasına verilmesidir. Karz mislî mallarda câizdir.⁴⁹¹ Kıyemî malların karz olarak verilmesi câiz değildir.⁴⁹²

Kârâfî, karz akdinin ribâ, müzâbane ve bey' akidleriyle zıt düştüğünü ancak taşımış olduğu yarar ve faydadan dolayı serbest bırakıldığını ifade etmiştir. Kârâfî, âriyet akdi ile karz akdini karşılaştırmış ve karz akdinin de âriyet akdi gibi yarar sağladığını ancak neden âriyet gibi ücret karşılığında yapılmadığını sormuş ve cevabını vermiştir. Cevap: Âriyet akdi ücret karşılığında yapıldığında, icâre akdine dönüşür. İcâre akdinde ribâ olmamaktadır. Karz akdi ücret karşılığında yapılacak olursa bey' akdine dönüşür. Bunda ribâ olma ihtimali olabilir. Bundan dolayı karz akdi ücret karşılığında yapılamaz.⁴⁹³

2.3.7.8. İcâre

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يُمْلِكُ مِنَ الْمَنْفَعَةِ بِالْإِجَارَاتِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لَا يُمْلِكُ مِنْهَا بِالْإِجَارَاتِ

1) İcâre ile Sahip Olunan Menfaatler Kuralı ile İcâre ile Sahip Olunamayan Menfaatler Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁹⁴

İcâre, “bedel mukabilinde karşı tarafa menfaat temlikî ifade eden bir akittir.” İcâre akdinin mahalli ya bir aynın menfaati ya da iş olur. İş yapana ecîr denir.⁴⁹⁵ Bey' akdinde malın kendisi satılırken, İcâre akdinde ise menfaat satılır.⁴⁹⁶

⁴⁸⁹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 5.

⁴⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 3; Ebû Muhammed Muvafakkaddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 1969, III, 480; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, VI, 247; Serahsî, *Mebisüt*, XXI, 203.

⁴⁹¹ Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Alî b. er-Rahmân el-Hanefî el-Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhü Tenvîrü'l-Ebsâr ve Câmi'ü'l-Bihâr*, Darü'l-Kütübi'l-Alemyye, Beyrut 2002, 429.

⁴⁹² Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 511.

⁴⁹³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 5.

⁴⁹⁴ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 9-14.

Karâfî, bu kuralda kiralanen malın taşınması gereken şartlara değinmektedir. Karâfî, kiralanacak ürüne mâlik olmak için menfaatin sekiz şart taşınması gerektiğini belirtmektedir. Şartlar:

- 1) Kiralanacak mal mubâh olmalıdır. Şarkı, eğlence aletleri gibi yasaklanan şeyler olmamalı.
- 2) Menfaatin takas edilebilir olması gerekir. Örnek olarak nikâh akdi verilebilir. Nikâh akdinin menfaati takas edilemeyeceği için icâre edilemez.
- 3) Menfaatin değerli olması gerekir.
- 4) Mülk edinilebilir olması gerekir. Oturulmak üzere verilen vakıflar, öğrenci yurtları icâre edilemez.
- 5) Ürünün, ödemesini kapsamaması gerekir. Bundan dolayı meyveleri için ağaçlar kiralanmaz, kuzusu için koyun kiralanamaz. Hadâne zarûri durum söz konusu olduğundan dolayı sağılan hayvanın sütü için kiralanması istisna edilmiştir.
- 6) Kiralanan şeyin, amaçlanan hizmeti yerine getirebilecek güce ve sıfatlara sahip olması gerekir. Örnek olarak dilsiz bir kişi, konuşma yapması için kiralanamaz.
- 7) Tahsil edilebilmesi gerekir. Oruç gibi ibâdetler tahsil edilemeyeceği için kiralanamaz.
- 8) Malum olması gerekir.⁴⁹⁷

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مِنْ عَمَلٍ مِنَ الْأَجْرَاءِ النَّصْفِ مِمَّا أُسْتُوجِرَ عَلَيْهِ يَكُونُ لَهُ النَّصْفُ، وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مِنْ عَمَلٍ
النَّصْفِ لَا يَكُونُ لَهُ النَّصْفُ

2) İşçinin, İşin Yarısını Yapmakla Ücretin Yarısını Almaya Hak Kazanması Kuralı ile İşin Yarısını Yapmakla Birlikte Ücretin Yarısını Almaya Hak Kazanamaması Kuralı Arasındaki Fark.⁴⁹⁸

Kira akdi maldan yararlanma ya da bir kişi iş yapmak üzere yapılabilir.⁴⁹⁹ Bir işi yapmak için yapılan kiralamarlar hâs ecîr ve müşterek ecîr olmak üzere ikiye ayrılır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ İbrâhîm el-Halebî, *Mültekal'l-Ebhur*, 511; Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, X, 221; Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 512-517.

⁴⁹⁶ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 188.

⁴⁹⁷ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 9-10.

⁴⁹⁸ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 22-23.

Karâfi bu kuralda bir iş yapmak için kiralanan işçinin alacağı ücreti ele almaktadır. Karâfi'ye göre işin yarısını yapan işçiye ücretin yarısını vermek gerekir. Bazıları da 10x10 ebatlarında kuyu kazmak ya da sandık yapmak üzere kiralanan kişinin yaptığı iş oranında ücret alacağını söylemiştir. Bu kişiler olayı matematiksel olarak şöyle açıklamaktadır: Kuyu da her bir zirâ' aşağı inildiğinde 10x10 alanda toprak kaldırılmış olur. Bu ise 100 eder. Her zirâ' inildiğinde aslında 100 zirâ' inilmiş olur. Anlaşma ise 10 zirâ' kazmak üzere yapılmıştı. $10 \times 100 = 1000$ zirâ' olur. İş alan kişi aslında 1000 zirâ' üzere anlaşmıştır. Bu kuyu 5x5 ebatında kazıldığında her zirâ'da 25 zirâ' inmiş olur. $25 \times 5 = 125$ zirâ' olacağından bu $(1000/125=8)$ kimseye 1/8 oranında ücret gerekmektedir. Sandık ise altı parça levhanın birleştirilmesinden ibarettir. Her bir levha ise 10 zirâ'dır. Sandık 10x10 ebatında olduğundan dolayı toplam 100 zirâ' olmaktadır. Sandık altı parçadan oluştuğundan dolayı işçiyle $6 \times 100 = 600$ zirâ' iş için anlaşmış olur. İşçi 5x5 ebatında iş yaptığından toplam 25 zirâ' iş yapmış olur. Sandık altı parçadan oluşur. Bundan dolayı $6 \times 25 = 150$ yapmaktadır. Yani işçi 600 zirâ'lık işin 150 zirâ'lık kısmını yapmıştır. Bu da işin 1/4 oranında yapıldığını ortaya koymaktadır.⁵⁰¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لِلْمُسْتَأْجِرِ أَخْذُهُ مِنْ مَالِهِ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْإِجَارَةِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لَيْسَ لَهُ أَخْذُهُ

3) Kiranın Bitiminde Kiracının Malından Alması Gerekenler Kuralı ile Kiranın Bitiminde Kiracının Malından Alamayacakları Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁰²

Karâfi bu kuralda kiralama süresi biten arazilerin tahliyesini konu edinmektedir. Müste'cir (kiralayan), kiraladığı araziden faydalanma hakkına sahiptir. Müste'cir, icâre sözleşmesinde belirlenen süre içinde tarlaya ağaç dikebilir veya bir yapı inşa edebilir. Akid bittikten sonra mal sahibi, müste'cirin diktiği ağaçları sökme ve müste'cirin inşa ettiği yapıyı yıkma hakkına sahiptir. Müste'cir bundan dolayı mûciri (kiraya veren) şikayet edemez ve mûcirden zararın kıymetini ödemesi talebinde bulunamaz. Çünkü

⁴⁹⁹ Serahsî, *Mebsût*, XV, 102.

⁵⁰⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 352.

⁵⁰¹ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 22-23; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 770.

⁵⁰² Karâfi, *el-Furûk*, IV, 15-16.

mûcir şer' en arazisini temizleme hakkına sahiptir. İcâre akdi bittiği için müste'cirin bu yer üzerindeki hakkı bitmiştir.⁵⁰³

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْأَرْزَاقِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْإِجَارَاتِ

4) Erzâk Kuralı ile İcâre Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁰⁴

Rızık; dünyadaki ve ahiretteki bağış, pay ve kendisinden beslenen şeydir.⁵⁰⁵ Erzâk, yöneticinin (imâm) bazı kimselere yaptıkları işlerden dolayı beytü'l-malden aylık veya günlük yaptığı yardımdır.⁵⁰⁶ Erzâk ile icâre arasındaki farklardan bir tanesi; erzâk artırılabilir, azaltılabilir ve kesilebilir. Kişi aldığı erzâğı istediği gibi harcayabilir. Erzâk alanlar, iş yapanlar gibi kiralansaydı, bu icâre akdi olurdu ve ücrette artma, azalma olmadan anlaşılan ücret verilmeliydi. İcâre ile erzâk arasındaki bir diğer fark ise ücret karşılığında çalışanların çalışma ücreti mîrâsçılara kalır. Mîrâsçılar bu ücreti isteme hakkına sahiptir. Erzâkta ise mîrâs hakkı yoktur. Mîrâsçılar erzâktan bir şey isteyemez. Erzâğa örnek olarak kâdîların yürütmüş oldukları yargı görevlerinden dolayı imâmın (yöneticinin) onlara yaptığı yardım verilebilir. Kâdîların, yargı işlemleri için kiralınmaları câiz değildir. Çünkü kâdîların kiralınmaları verdikleri kararları töhmet altında bırakır.⁵⁰⁷ Eğitim, İmamlık, yargılama ve benzeri kamu yararı barındıran işlerle uğraşan kişilerin beytü'l-malden erzâk alması câizdir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 15-16; Ali Bardakoğlu, "İcâre", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 382.

⁵⁰⁴ Karâfî, *el-Furûk*, II, 405-413.

⁵⁰⁵ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredat*, 425.

⁵⁰⁶ Karâfî, *el-Furûk*, II, 405; Heyet, *Kitabü'l-Mevsûati'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, XXII, 201.

⁵⁰⁷ Karâfî, *el-Furûk*, II, 405; Âdil b. Şâhîn b. Muhammed b. Şâhîn, *Ahzü'l-Mâli ala A'mâli'l-Küreb*, Darü Küñüzi İşbilya, b.y. 2004, I, 67-68.

⁵⁰⁸ Mustafa b. S'ad b. Abdeh es-Süyûtî er-Ruhaybânî el-Hanbelî, *Metâlibü Ülin el-Nuhâ fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ*, Mektebetü Risale, b.y. 1994, III, 341.

2.3.7.9. Kırâz (Mudârabе)

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَرُدُّ مِنَ الْقِرَاضِ الْفَاسِدِ إِلَى قِرَاضِ الْمِثْلِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَرُدُّ مِنْهُ إِلَى أَجْرَةِ الْمِثْلِ

1) Mislî Kırâz’a Dönüşen Fâsid Kırâz Kuralı ile Mislî Ücrete Dönüşen Fâsid Kırâz Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁰⁹

Kırâz, taraflardan birinin mal, diğerinin çalışma ile oluşturdukları şirkettir. Mudârib; malda emanetçi, tasarruflarda vekîl, kazançta ise ortaktır.⁵¹⁰ “*Mudârebe akdi fâsid olduğunda mudârib, eğer iş yapmışsa bunun için ecr-i misil alır.*”⁵¹¹ Mâlikîlere göre fâsid mudârabeler bazı hallerde mislî mudârebeye dönüşür. Taraflar arasındaki kâr ve zarar, benzer diğer mudârebe akidlerine göre belirlenir.⁵¹²

Karâfî, Kâdî İ’yâz’ın “*el-Tenbîhât*” adlı eserine atıfta bulunarak dokuz durumda fâsid kırâzın mislî kırâza dönüşeceğini belirtmektedir. Fâsid kırâz bu durumlar dışında mislî ücreti gerektirir. Fâsid kırâzın mislî kırâza dönüşeceği durumlar:

- 1) Urûzla⁵¹³ yapılan kırâz.
- 2) Süreli yapılan kırâz.
- 3) Damân üzere yapılan kırâz.
- 4) Mübhem olan kırâz.
- 5) Yabancı birisinden alınacak borç ile yapılan kırâz.
- 6) Malda ortaklık ile yapılan kırâz.
- 7) Borçla satın almak üzere anlaşıp ama peşin satın almak.
- 8) Varlığı çoğalmayan belli ticari ürünle satın almak üzere anlaşıp ama başka bir ürünle satın alınarak yapılan kırâz.
- 9) Kırâz malı ile falan kimsenin kölesinin alınması, satılması ve ücreti ile ticâret yapmak üzere yapılan kırâz.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 31-33.

⁵¹⁰ Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 522.

⁵¹¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 747; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 20; İbn Şâs, ‘*İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne*, III, 902.

⁵¹² Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VI, 123.

⁵¹³ Urûz, “*nakitlerden, hayvanlardan, ölçü ile satılanlar ile diğer tartı ile satılanlardan başka olan kitap, meta, ve kumaş gibi şeylerdir.*” (Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Hukuku Terimler Sözlüğü*, 205.)

“*El-Müdevvene ‘de*”, tarafların ihtilâfa düşmeleri ve farklı şeyler iddia etmeleri halinde de kırâz akdinin mislî kırâz’a dönüşeceği belirtilmektedir.⁵¹⁵

Konuyla ilgili şöyle bir bulunmaktadır: Taraflardan biri diğerine malın dışında olmayan menfaati şart koşmaması ve bu menfaatin şart koşana özel olmaması gerekir. Ne zaman şart malın dışında bir şey olsa ya da garar bulundursa mislî ücret gerekir.⁵¹⁶

İbnü’l-Kâsım; sermaye sahibinin çalışana bir işi şart koşması, onu kendi görüşleri doğrultusunda kısıtlaması, sermaye sahibinin fazla malı kendisi için şart koşması ya da çalışanın fazla malı kendisi için şart koşması gibi durumlarda mislî ücretin gerekeceğini belirtmektedir. Bu şartların koşulmaması halinde akid mislî kırâza dönüşür.⁵¹⁷

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُرَدُّ إِلَى مُسَاقَاةِ الْمَثَلِ فِي الْمُسَاقَاةِ وَبَيْنَ مَا يُرَدُّ إِلَى أَجْرَةِ الْمَثَلِ

2) Mislî Müsâkâta Dönüşen Müsâkât Kuralı ile Mislî Ücrete Dönüşen Müsâkât Kuralı Arasındaki Fark.⁵¹⁸

Müsâkât akdi, “ *birinde ağaç, diğerinden bu ağaçların bakımı olmak ve aralarında paylaşmak üzere ortakların anlaşıp yaptıkları akiddir. Fâsid olan müsâkât akdinde, âmil çalışmasının ücretini bahçe sahibinden alır.*”⁵¹⁹ Ebû Hanîfe’ye göre müsâkât akdi batıldır. İmâm Yûsuf, İmâm Muhammed ve İmâm Şâfiî’ye göre müsâkât akdi, sahîh akiddir.⁵²⁰ Müsâkat ve müzâraat akdi fâsid olunca işçi mislî ücret alır.⁵²¹

Karâfi, Ebû Tâhir b. Beşîr’e (ö. 536/ 1141-1142) atıfta bulunarak aşağıda sıralanacak beş durumda müsâkâtın, mislî müsâkâta dönüşeceğini belirtmektedir:

- 1) Hurmalar olgunlaşıp yiyecek duruma gelene kadar hurma bahçesinin sulanması.
- 2) Mâlik ile çalışanın birlikte çalışmayı şart koşmaları.
- 3) Farklı iki parçanın iki yıl sulanması.
- 4) Toplanmasıyla birlikte satışının da yapılması.

⁵¹⁴ Ebû’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *et-Tenbihâtü ‘l-Müsenbetatü ala ‘l-Kütübi ‘l-Müdevveneti ve ‘l-Mühteledat*, Darü İbn Hazm, Beyrut 2011, III, 1588; Karâfi, *el-Furûk*, IV, 31.

⁵¹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 633; Karâfi, *el-Furûk*, IV, 31.

⁵¹⁶ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 31.

⁵¹⁷ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 31-32.

⁵¹⁸ Karâfi, *el-Furûk*, IV, 34.

⁵¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 79; Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 220.

⁵²⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 343.

⁵²¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 103.

5) İki tarafın anlaşamaması ve farklı şeyler iddia etmeleri.⁵²²

2.3.7.10. Arazilerin İhyâsı

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْأَمْلاكِ النَّاشِئَةِ عَنِ الْإِحْيَاءِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْأَمْلاكِ النَّاشِئَةِ عَنْ غَيْرِ الْإِحْيَاءِ

1) İhyâ Edilecek Araziler Kuralı ile İhyâ Edilemeyecek Araziler Kuralı Arasında Fark.⁵²³

Mevât; suyun yokluğundan, su altında kalmasından veya benzeri bir durumdan dolayı yararlanılamayan arazilerdir.⁵²⁴ İhyâ, İslâm hukukunda sahihsiz ve işlenmemiş toprakların sahiplenilmesidir.⁵²⁵ Sahibi olmayan mallarda mülkiyet kurmanın yollarından bir tanesi de ölü arazileri ihyâ ederek elde etmektir.⁵²⁶ Bir müslümanın veya gayrimüslimin sahip çıktığı arazisini kimse sahiplenemez. Arazi sahibi o bölgeyi terk etse dahi o arazi üzerindeki mülkiyet hakkı kalkmaz. Araya uzun zaman girmesinden dolayı sahibi unutulmuş arazi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır: 1) Bu araziler mevât kabul edilir. İhyâ yoluyla bu araziler sahiplenilebilir. 2) Bu araziler ölü (mevât) değildir, kimse bu arazileri sahiplenemez.⁵²⁷ Ebû Hanîfe'ye göre arazinin ihyâsı için imâmın (yönetici) izni gereklidir.⁵²⁸ Mâlikîlere göre ise ihyâ edilecek arazi şehre yakınsa imâmın izni gereklidir. Mevât arazi şehre uzaktaysa imâmın izni olmadan da ihyâ edilebilir.⁵²⁹

Karâfî bu konunun kendi mezhepleri (Mâlikî mezhebi) için zor bir konu olduğunu belirtmiştir. Kendi mezheplerinde ihyâ edilen yerin son bulması ile mülkiyet hakkınında son bulacağını, eskiden olduğu gibi mevât (ölü) olacağını belirtir. İmâm Şâfiî ile Sahnûn'a göre ihyânın zâili ile mülk zâil olmaz. Görüşlerini şöyle delillendirmişler:

1) Hz. Peygamberin “من احيا ارضا ميتة فهي له”⁵³⁰ “Kim mevât araziye ihyâ ederse arazinin de sahibi olur” hadîsi ile arazi ihyâ eden kimseye aittir.

⁵²² Karâfî, *el-Furûk*, IV, 34.

⁵²³ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 38-41.

⁵²⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, IV, 383.

⁵²⁵ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 217; Hamza Aktan, “İhyâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXII, 7.

⁵²⁶ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-Ahkâm*, 485; İbn Şâs, *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne*, III, 948.

⁵²⁷ Ali el-Hafîf, *İslâm hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 136-141.

⁵²⁸ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, II, 218.

⁵²⁹ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VII, 64.

⁵³⁰ Ebu Dâvûd, “Kitâbü'l-harâc ve'l-Feyi ve'l-İmârât”, 3073.

2) İhyâ da, bey', hibe, ve diğer temlik edici sebebler gibidir.

3) İhyâ, Lukata gibidir.⁵³¹

2.3.7.11. Sulh

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الصُّلْحِ وَ غَيْرِهِ مِنَ الْعُقُودِ

1) Sulh Kuralı ile Onun Dışındaki Akidler Kuralı Arasındaki Fark.⁵³²

Sulh, “hasımlar arasındaki anlaşmazlığı kendi rızaları ile ortadan kaldıran ve husûmete son veren bir akiddir. Bir kişi birisinde hakkı olduğunu iddia edince, iddiaya muhatap olan kişinin onunla sulh yapması câizdir.” sulh’un üç çeşidi bulunmaktadır: 1) İkrâr üzerine sulh. 2) İnkâr üzerine sulh. 3) Sükût üzerine sulh.⁵³³ Karâfî, kendilerine (Mâlikîlere göre) ve Ebû Hanîfe’ye göre ikrâr ve inkâr üzere yapılan sulhun câiz olduğunu, Şafîîler göre inkâr üzerine yapılan sulhun câiz olmadığı belirtmektedir.⁵³⁴ “الصلح جائز بين المسلمين الا صلحا احل حراما او حرم حلالا”⁵³⁵ “Müslümanlar arasında, helâli harâm, haramı ise helâl kılan sulhlar dışındaki, sulhlar câizdir.”⁵³⁶

Mallarda ise Sulh beş konuda olur.

- 1) Bey’.
- 2) Sarf.
- 3) İcâre.
- 4) Husumet.
- 5) İhsân.⁵³⁷

⁵³¹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 38.

⁵³² Karâfî, *el-Furûk*, IV, 6-8.

⁵³³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n Nezâir*, 742; Nesefî, *Kenzü’l-Dekâ’ik*, 516; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, II, 161; İbrâhîm el-Halebî, *Mültekal’l-Ebhur*, 422; Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 595-600.

⁵³⁴ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 6.

⁵³⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’l-Akdiyye”, 3594.

⁵³⁶ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 6.

⁵³⁷ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 6.

2.3.8. Faiz

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يَدْخُلُهُ رَبَا الْفَضْلِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ مَا لَا يَدْخُلُهُ رَبَا الْفَضْلِ

1) Ribe'l-Fadl'ın Kapsamına Giren Şeyler Kuralı ile Ribe'l-Fadl'ın Kapsamına Girmeyen Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁵³⁸

Faiz (ribâ), sözlük anlamı fazlalıktır. Ribâ, malın mal ile bedelli olarak değiştirilmesinde karşılıksız alınan mal fazlalığıdır.⁵³⁹ Ribâ; kitap, sünnet ve icmâ ile haram kılınmıştır.⁵⁴⁰ Ribânın illeti ise cins birliği ve miktardır (keyil ve vezin).⁵⁴¹ Fakîhlerin cumhuruna göre satış faizi, ribe'l-fadl ve ribe'n-nesîe olmak üzere iki çeşittir.⁵⁴² Ribe'l-fadl, tartılabilen ve ölçülebilen eşyanın kendi cinsi başka bir eşya ile peşin olarak fazlalık karşılığında satılmasıdır. Bir mal kendi cinsi başka bir malla ancak eşit olması halinde satılabilir. Hadîsi şerîfte altı gıda maddesinin ismi zikredilmektedir: Altın, gümüş, hurma, buğday, arpa ve tuz. Bu ürünlerde ve diğer bütün mislî mallarda yapılacak değişimde ölçü ve tartıda eşitlik olması gerekir. Mislî mallar arasında kalite farkı bulunsa dahi eşit olmaları gerekir.⁵⁴³

Ribe'n-Nesîe, “Ribâ illetinin birisine ya da ikisine sahip iki malın elit olup olmamasına bakmaksızın veresiye olarak değiştirilmesi durumunda ortaya çıkan fazlalık ribe'n-nesîe olarak ifade edilir.” Cahiliye döneminde uygulanan ve Kur'an-ı Kerîmde yasaklanan faiz, ribe'n-nesîedir.⁵⁴⁴ İbni Abbas (ö. 68/687-688) “انما ربا في”⁵⁴⁵ “Ribâ ancak nesîededir” hadîsine dayanarak harâmliğin nesîede olduğunu belirtir.⁵⁴⁶

Mâlikî mezhebine göre aynı cins olan gıda ve stoklanacak ürünler ribe'l-fadl kapsamında değerlendirilir. Zahîreler ribe'l-fadlı, hadîsi şerîfte geçen, “لَا تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةَ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرَّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرَ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرَ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحَ بِالْمِلْحِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ سَوَاءٌ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ،

⁵³⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 390-398.

⁵³⁹ İbrâhîm el-Halebî, *Mültekal'l-Ebhur*; 119; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 30; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 495.

⁵⁴⁰ Takıyyüddîn Ebû Bekr. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hisnî, *Kifâyetü'l-Ehyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Darü'l-Hayr, Dımaşk 1994, 239; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, V, 495.

⁵⁴¹ Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 431; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 60.

⁵⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, III, 148.

⁵⁴³ Hasan Kayapınar, *İslâm'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştirisi Açık Yönleri*, (Doktora tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2024, 24.

⁵⁴⁴ Hasan Kayapınar, *İslâm'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştirisi Açık Yönleri*, 24.

⁵⁴⁵ Müslim, “Buyû””, 104.

⁵⁴⁶ el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye bi's-Şerhi'l-Nikaye*, II, 356.

وإذا اختلفت الأجناس فبيعوا كيف شئتم إذا كان يداً بيد⁵⁴⁷ “Altınla altını, gümüşle gümüşü, buğdayla buğdayı, arpayla arpayı, hurmayla hurmayı, tuzla tuzu birbirine eşit ve elden ele peşin olmadan satmayın. Cinsleri farklı olursa elden ele olması kaydıyla istediğiniz gibi satın”, altı şeyle kısıtlamaktadır. Bu altı şeyde ribe’l-fadl harâm kılınmıştır. Bunların dışındaki ürünlerde câizdir.⁵⁴⁸

Ebû Hanîfe’ye göre cinsleri bir olan tartılabilen ve ölçülebilen ürünlerde ribâ olur.⁵⁴⁹ İmâm Mâlik’e göre ribe’l-fadlın illeti besin ürünü olması ile birlikte stoklanabilir olmasıdır. Bundan dolayı mısır, ceviz ve yumurtada ribe’l-fadl olmaz. Çünkü bu ürünler stoklanamıyor. Ama kurutulmuş meyvelerde ribe’l-fadl olabilir. Stoklanabilme ömrü az olan nar, şeftali gibi ürünlerde ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. İmâm Şafiî’ye göre cinsleri bir olan yeme ve içme ürünlerinden tartılabilen ve ölçülebilen ürünlerde ribe’l-fadl olur. Çünkü hadîsi şerîfte geçen ürünlerin ortak noktası tartılabilmeleri ve ölçülebilmeleridir. Gül, reyhan gibi insanların gıdalanmadığı ürünlerde ribâ olmaz.⁵⁵⁰

Karâfî ribe’l-fadl olabilecek ürünlerin özellikleriyle ilgili on görüş ileri sürüldüğünü belirtmektedir:

- 1) Cinslerin bir olması.
- 2) Zekât verilebilir ürün olması.
- 3) Ürünlerin ölçülebilir ve tartılabilir olması.
- 4) Tartılabilir olması.
- 5) Yiyilebilir olması.
- 6) Besin ürünü olması.
- 7) Depolanabilen ve besin değeri olan ürün olması.
- 8) Cinsleri bir olan ve stoklanabilir olması.
- 9) Mali ürün olması.
- 10) Çoğunlukla stoklanabilen ve besin değeri olan özellikte olması.

⁵⁴⁷ Müslim, “Buyû”, 81.

⁵⁴⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, V, 501.

⁵⁴⁹ el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye bi's-Serhi'l-Nikaye*, II, 356.

⁵⁵⁰ Serahsî, *Mebsût*, XII, 210; Karâfî, *el-Furûk*, III, 392-393.

Karâfî en önemli vasıf olan gıdalanmanın ihmal edildiğini ve gıdalanma özelliğine sadece İmâm Mâlik'in dikkat çektiğini belirtmektedir.⁵⁵¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ تَحْرِيمِ بَيْعِ الرِّبَوِيِّ بِجِنْسِهِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ عَدَمِ تَحْرِيمِ بَيْعِهِ بِجِنْسِهِ

2) Ribevi Malın Kendi Cinsiyle Satılmasının Yasak Olması Kuralı ile Ribevi Malın Kendi Cinsiyle Satılmasının Yasak Olmaması Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁵²

Cinsleri bir ancak ölçüleri ve miktarları birbirine eşit olmayan mallar arasında yapılan satış câiz değildir.⁵⁵³ Ebû Hanîfe'ye göre başka cins bir malla karışık olan malın, kendi cinsi bir malla satışı câizdir. İmâm Mâlik, İmâm Şâfî ve Ahmed b. Hanbel'e göre câiz değildir. Çünkü ribevi mala karışmış ürün ayrıştırıldığında, ribevi ürünler arasında eşitlik olmadığı ortaya çıkacaktır.⁵⁵⁴

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ اتِّحَادِ الْجِنْسِ وَتَعَدُّدِهِ فِي بَابِ رَبَا الْفَضْلِ فَإِنَّهُ يَجُوزُ مَعَ تَعَدُّدِهِ

3) Ribe'l-Fadl Babında Cinslerin Bir Olması ve Çeşitlilik. Ribe'l-Fadlda Cinsleri Bir Olan Ürünlerde Çeşitliliğin oluşmasıyla Satışlarının Câiz Olması Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁵⁵

Gıda ürünleri, ribevî mal olarak kabul edilmektedir. Bu ürünlerde sıfatlar çoğalabilir, araya çok zamanın girmesiyle ürünlerin tek cinslilik özelliği kaybolabilir ve bu ürünler birden fazla cins olma özelliği kazanabilir. Gıda ürününe bir şey eklenmeden ateş gibi bir sebeple miktarında azalma olsa, tek cinslilik özelliği değişmez. Örnek olarak bir şey eklenmeden etin kurutulması, bir şey eklenmeden etin pişirilmesi, hurma ve zeytinin kurutulması verilebilir. Gıda ürününe bir şey eklenirse ürün tek cinslilik özelliğini yitirir. Örnek olarak etin baharat ile kurutulması, etin terbiye edilerek pişirilmesi, miktarlarında değişme olmasa dahi cinsleri değişmiş olur. Buğday ve ekmek gibi ateşle ürünlerin miktarında değişme olmasa da tek cins olma özelliğini kaybeder. Üzüm sirkesi, hurma sirkesi gibi ateşsiz yapılan ürünlerde ve araya uzun zaman girmesiyle (meşhur olan görüşe göre) cinsten değişiklik olmuş olur.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 394.

⁵⁵² Karâfî, *el-Furûk*, III, 380-382.

⁵⁵³ İbrâhîm el-Halebî, *Mültekal'l-Ebhur*; 120; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 60; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 431.

⁵⁵⁴ Karâfî, *el-Furûk*, III, 380-382.

⁵⁵⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 401-402.

⁵⁵⁶ Karâfî, *el-Furûk*, III, 399-400.

Başlıktan hareketle cinsleri bir ve çeşitliliği olmayan ürünlerde ribe'l-fadl olacağı ve bundan dolayı yapılacak işlemlerin câiz olmayacağı neticesi çıkartılır. Ancak ürünün çeşitlenmesiyle birlikte tek cinslilik özelliğinin yitirilmesi ve meydana gelen değişikliklerden dolayı yapılacak işlemlerin câiz olacağı sonucuna varılır.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مَا يُعَدُّ تَمَازُلًا شَرْعِيًّا فِي الْجِنْسِ الْوَاحِدِ وَقَاعِدَةِ مَا لَا يُعَدُّ تَمَازُلًا فِيهِ

4) İttihâdü'l-Cinste⁵⁵⁷ Şer'i Olarak Temâsül (Benzerlik) Sayılan Şeyler Kuralı ile İttihâdü'l-Cinste Şer'i Olarak Temâsül (Benzerlik) Sayılmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁵⁸

Benzerlik keylî ve veznî ürünlerde olur.⁵⁵⁹ Nass ile keylî olarak belirlenen buğday, arpa, hurma, tuz ebediyen keylî; veznî olarak belirlenen altın ve gümüş de ebediyen veznîdir.⁵⁶⁰ Buğday satım anında keylî, zekâtta ise evsâk⁵⁶¹ (Hz. Peygamber döneminde Medine'de katı madde ölçüğü) ile ölçülür. Nakitler ise veznî olarak değer görür. Hakkında şer'i ölçü ve tartı birimi bulunmayan ürünlerde ise âdet esas alınır. Âdetlerde ihtilâf varsa o bölgenin âdeti dikkate alınır. Bir toplumda birden fazla âdet uygulanıyorsa onlardan bir tanesi tercih edilir. Ebû Hanîfe de bu görüşü benimsemektedir. İmâm Şafî'ye göre hicaz bölgesinin ölçü birimi esas alınır. Karâfi de ihtiyaç durumunda âdetlerle hüküm verileceğini belirtmektedir. Örneğin buğdayın, unla veznî olarak satılması batıldır. Çünkü buğday âdet üzere keylî üründür. Buğdayın veznî bir ürüne benzetilmesi, ribâyâ sebebiyet vereceğinden dolayı doğru değildir.⁵⁶²

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ مُعَامَلَةِ أَهْلِ الْكُفْرِ وَقَاعِدَةِ مُعَامَلَةِ الْمُسْلِمِينَ

5) Müslümanların İşlemleri Kuralı ile Ehli Küfrün İşlemleri Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁶³

İmâm Mâlik'e göre Müslümanların en hoş olmayan işlemi, dâru'l-harpte harbîler⁵⁶⁴ ile yaptıkları faizli işlemlerdir. Ebû Hanîfe ile İmâm Muhammed harbîler ile

⁵⁵⁷ İttihâdü'l-cins, cinslerin birliği anlamında olup faizin illetlerinden bir tanesidir. Hanefî mezhebinde faizin illeti cinslerin birliği ile ölçü ve tartıda eşitliklerdir. (Alpaslan Alkış, "İslâm Hukukunda Faizin illeti", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2018, 117.)

⁵⁵⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 401-402.

⁵⁵⁹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 401.

⁵⁶⁰ Hamdi Çilingir, "Hanefî Mezhebine Göre Ribevî Mallarda Ebediyen Veznilik ve Keylilik Meselesi", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 2023, 64.

⁵⁶¹ Cengiz Kallek, "Vesk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, XXXXIII, 70.

⁵⁶² Karâfi, *el-Furûk*, III, 401-402.

⁵⁶³ Karâfi, *el-Furûk*, III, 345-346.

yapılan faizli işlemlere izin vermektedir. Ebû Yûsuf, İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre faizli işlemler herkes için yasaklanmıştır. Çünkü nasslar genel olup sadece Müslümanları değil harbîleri de kapsamaktadır.⁵⁶⁵

el-Lahmî ve bazı ulemâ, zimmîlerin ribevî işlemlerini iki açıdan Müslümanların ribevî işlemlerinden daha kârlı olduğunu ifade etmektedir:

1) Zimmîler, şerîatin muhatabı olmadıklarından dolayı faizin harâm olma emrine de muhatap değiller.

2) Kâfirler, Müslüman olsa dahi küfür döneminde faiz veya başka haram yollarla kazanmış oldukları bütün mallar mülklerinde kalmaya devam eder. Müslümanlar, “وان...Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.”⁵⁶⁶ âyeti kerîmesi gereği tövbe ettikten sonra şerîatin harâm kıldığı yollardan kazandıkları malları mülklerinde çıkarmak zorundadır.⁵⁶⁷

2.3.9. Evlenme Engelleri

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ تَحْرِيمِ الْمُصَاهَرَةِ فِي الرَّتَبِ الْأُولَى وَبَيْنَ قَاعِدَةِ لَوَاحِقِهَا

1) Eşlerin Birinci Derece Yakınlarıyla Evlenmenin Harâm Olması Kuralı ile Eşlerin Birinci Derece Yakınlarıyla Bağlı Bulunanlarla Evlenmenin Harâm Olması Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁶⁸

Musâhareten harâm, evlilikten doğan hısımlık türüdür. Nasslar, eşlerin annelerini ve eşlerin kızlarını harâm kılmaktadır:

“...وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِبُكُمُ الَّذِينَ فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّذِينَ دَخَلْتُمْ...”

“...eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı...”⁵⁶⁹.

⁵⁶⁴ Harbi, “Müslümanlarla aralarında mütareke ve müsâlehe bulunmayan gayri Müslimlere ait ülke ahalisinden her biri.” (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 179.)

⁵⁶⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 345; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye bi's-Şerhi'l-Nikâye*, II, 367; Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, IX, 390-391; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, V, 75.

⁵⁶⁶ Bakara, 2/279.

⁵⁶⁷ Karâfî, *el-Furûk*, III, 346.

⁵⁶⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 197-201.

Nikâh akdiyle kişiye, babaların ve çocukların eşleri harâm olur. el-Lahimî dedelerin eşleri, babalara; dedelerin de, annelere harâm kılındığını belirtmektedir. Kadının anneleri, annenin neneleri, anne veya baba tarafı “امهات نسائكم” “...eşlerinizin anneleri...”⁵⁷⁰, eşinin kızının kızı, oğlunun kızı tamamı ise “وَرَبَائِكُمْ” “...evlerinizde bulunan üvey kızlarınız...”⁵⁷¹ kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁷² Musâhareten harâm dört grupta toplanabilir:

- 1) Usûlün eşleri.
- 2) Furûun eşleri.
- 3) Karının usûlü.
- 4) Karının Furûu.⁵⁷³

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَحْرُمُ بِالنَّسَبِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يَحْرُمُ بِالنَّسَبِ

2) Nesep Sebebiyle Evlenilmesi Harâm Olan Kişiler Kuralı ile Nesep Sebebiyle Evlenilmesi Harâm Olmayan Kişiler Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁷⁴

Nesep sebebiyle harâmlıktan, kan hısımlığı kastedilmektedir.⁵⁷⁵ İnsana nesebi sebebiyle usûlü ve fusûlü harâm kılınmıştır. Usûl: Babalar, anneler ve istediği kadar yukarıya gitsin hepsi usûl sayılır. Fusûl: çocuklar, torunlar ve aşağıya inebildiği kadar hepsi fusûl sayılır. Usûlün ilk fusûlü de harâm kılınmıştır. Usûlün ilk fusûlü ile erkek kardeşler, kız kardeşler onların evlatları ve o evlatların devamı kastedilmektedir. Usûlün ilk fusûlü denilerek, usûlün ikinci fusûlü ve üçüncü fusûlünden ayrılmış oldu. Yani amca, hala, dayı, teyze çocuklarıyla evlenmek harâm değildir. Bütün usûllerin ilk fusûlleri yani amcalar, halalar, teyzeler, dayılar neseben harâm olan kimselerdir. Şu

⁵⁶⁹ Nisâ, 4/23.

⁵⁷⁰ Nisa, 4/23.

⁵⁷¹ Nisa, 4/23. (“Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Nisa, 4/23)

⁵⁷² Karâfî, el-Furûk, III, 199.

⁵⁷³ Kâsânî, el-Bedâ’i’u’s-Sanâ’i fî Tertîbi’s-Şerâ’i, III, 411-417; Meydânî, el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb, III, 6-8; Nihat Kahveci, İslâm Aile Hukuku, 92.

⁵⁷⁴ Karâfî, el-Furûk, III, 202-204.

⁵⁷⁵ Vehbe Zuhaylî, İslâm Fıkhu Ansiklopedisi, IX, 105.

hususlara dikkat etmek gerekir: Bütün teyzeler harâmdır.⁵⁷⁶ Ancak teyzenin kız kardeşi olup annenin kardeşi olmayan ve teyze hüviyetine sahip olmayan kimseyle evlenmek harâm değildir. Bütün halalar harâmdır ancak babanın ve dedenin kardeşi olmayan ve hala kimliğine sahip olmayan kadınlarla evlenmek harâm değildir. Evli bir çiftin önceki eşlerinden olan çocuklarıyla diğer eşin ilk evliliğinden olan çocukları da evlenebilir.⁵⁷⁷

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يَحْرُمُ الْجَمْعُ بَيْنَهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ وَقَاعِدَةٍ مَا يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَهُنَّ

3) Aynı Erkeklerle Evlenmeleri Haram Olan Kadınlar Kuralı ile Aynı Erkeklerle Evlenmeleri Câiz Olan Kadınlar Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁷⁸

Hangi kadınların, aynı erkeklerle evlenemeyeceği şöyle formülize edilmiştir: Kadınlardan biri erkek diğer kadın olarak düşünüldüğünde nesep veya radâ' sebebiyle evlenmeleri yasak ise bu kadınlar aynı kişiyle evlenemezler. Burada nesep ve radâ' ile kayıtlandırıldı. Çünkü kadın, eşinin kızıyla veya eşinin annesiyle (onlardan biri erkek diğeri kadın olarak düşünüldüğünde birinin diğeri ile evlenmesi câiz değildir.) birlikte aynı kişiyle nikâhlanabilir.⁵⁷⁹

Bir kişi eşini bâin talâk ile boşadıktan sonra kadın iddet dönemindeyken, kadının kız kardeşi o kişiye helâl olur. Hadîsi şerifte bunu yasaklamaktadır: “من كان يؤمن بالله و يوم ” “Kim Allah'a ve ahret gününe inanıyorsa iki kız kardeşin rahminde suyunu birleştirmesin.”⁵⁸⁰ Bu kişiye, eşi iddet bekleme dönemindeyken, beşinci eşi almakta helâl olur. Çünkü iddet nesebi garanti altına alır. Karâfi ise hadîsi şerîfin bâin talâk gerçekleşmeden önceki süreçle ilgili olduğunu kabul ettiklerini belirtmektedir. Ric'î talâk ile yapılan ayrılıkların iddetinde iki kardeşi bir arada bulundurulmayacağı konusunda diğer mezheplerle hem fikir olduklarını açıklamaktadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise iddet bitmeden beşince eş veya eşinin kız kardeşi ile evlenmek helâl değildir. Çünkü iddet Nikâhın eseridir.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 6-7; Abdülkerîm b. Alî b. Muhammed en-Nemle, *Teyşîrû Mesâilü'l-Fıkh*, Mektebü'r-Rüşd, Rıyad 2005, IV, 285-287.

⁵⁷⁷ Karâfi, *el-Furûk*, III, 202-203.

⁵⁷⁸ Karâfi, *el-Furûk*, III, 223-225.

⁵⁷⁹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 223-224; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 8.

⁵⁸⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Telhîsü'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîssi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1989, III, 361.

⁵⁸¹ Karâfi, *el-Furûk*, III, 223; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 132-133.

Bir erkek câriye olan iki kız kardeş ile aynı anda evlenemez. “و ان تجمعوا بين”⁵⁸². “...iki kız kardeşi almak size haram kılındı...” Bu âyeti kerîme bir erkeğin iki kız kardeşi aynı nikâhla bir arada bulundurmasını harâm kılarken “او ما ملكت إيمانكم”⁵⁸³ “... mülkiyetinizin altında bulunan câriye...” âyeti kerîme ise bir erkeğin câriye olan iki kız kardeşi aynı nikâhla bir arada bulundurmasını helâl kılmaktadır. Serahsî ihtiyaten haram olmalarını tercih ettiklerini belirtmektedir.⁵⁸⁴

2.3.10. Kadınların İbzâ'da ve Malda Kısıtlanmaları

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْحَجْرِ عَلَى النِّسْوَانِ فِي الْإِبْضَاعِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ عَدَمِ الْحَجْرِ عَلَيْهِنَّ فِي الْأَمْوَالِ

1) Kadınların İbzâ'da Kısıtlanmaları Kuralı ile Kadınların Malda Kısıtlanmamaları⁵⁸⁵ Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁸⁶

Kadınların velîsinin izni olmadan kendi başlarına evlenmeleri ihtilâfıdır. İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed b. Hanbel'e göre kadın, velîsinin izni olmadan evlenemez. Ebû Hanîfe'ye göre kadın velîsinin izni olmadan evlenebilir.⁵⁸⁷

İmâm Mâlik'e göre bekar kızların mali tasarrufları geçersizdir.⁵⁸⁸ Reşit dul kadınlar ile diğer kadınlar arasında ayırım yapılmaktadır. Dul ve reşit olan kadın, malında tasarruf hakkına sahiptir.⁵⁸⁹

Kadınların ibzâ'da kısıtlanmaları ile malda kısıtlanmaları arasındaki temel fark, velîlerde oluşacak utançlık ve rezillik duygusudur. Çünkü kadınların denk olmayan birisi ile yapacağı evlilikten dolayı (ibzâ'da) oluşacak kusur velîlerin utanmalarına ve

⁵⁸² Nisâ, 4/23.

⁵⁸³ Nisâ, 4/3.

⁵⁸⁴ Karâfî, *el-Furûk*, III, 224; Serahsî, *Mebûsât*, XIII, 225-226.

⁵⁸⁵ Hacr, “Bir şahsı belli sebeplerden ötürü kavli tasarruflarından men etmektir... Kavli tasarruflardan men etmek kaydından anlaşıldığına göre, hacredilen (mahcur) kimsenin akit ve sözleşmede bulunması engellenmektedir. Mahcur'un yaptığı akit ve sözleşmeler geçerli değildir. Bunlardan dolayı aleyhine hiçbir şey terettüp etmez. Yani kavli tasarrufları hükümsüzdür; fakat mahcur'un fiilî tasarruflarından aleyhine herhangi bir hüküm doğabilir. Sözgelisi, mahcur bir küçük, birisinin bir malını telef etse bu, onun mahdandan tazmin edilir. Birisini öldürse, İslam hukukuna göre cezalanması gerekir. Şu kadar var ki, kısas gerekmez; sadece diyet lazım gelir.” (Abdülkadir Şener, “İslâm Hukunda Hacr”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXI, 1973, 345-356.)

⁵⁸⁶ Karâfî, *el-Furûk*, III, 236-246; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 61; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 214.

⁵⁸⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 255; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 239; Serahsî, *Mebûsât*, V, 15-16.

⁵⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, IV, 63.

⁵⁸⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 236.

rezil olmalarına sebep olacaktır. Ancak malda oluşacak kusur velîlerde bu duygu ve düşüncelere sebep olmayacaktır.⁵⁹⁰

2.3.11. Nikâh⁵⁹¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ أَنْكَحَةِ الصَّبِيَّانِ تَنْعَقِدُ إِذَا كَانُوا مُطِيقِينَ لِلْوُطْءِ وَلِلْوَلِيِّ الْإِجَارَةُ وَالْفَسْخُ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ طَلَاقِهِمْ فَإِنَّهُ لَا يَنْعَقِدُ

1) Cimâ Yapabilecek Güce Sahip Çocuğun Nikâhlanabilmesi ve Velînin⁵⁹² Bu Nikâhı Onaylama ile Feshetme Hakkına Sahip Olması Kuralı ile Çocuğun Boşanmasının (Talâk) Geçerli Olmaması Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁹³

Bu iki kâide arasındaki fark çocukların nikâhlanabilmesi ama boşanma hakkına sahip olamamasıdır. Temyiz dönemindeki çocuk eksik eda ehliyetine sahiptir. Tamamen yararına olan tasarruflara ehildir. Tamamen zararına olan tasarrufları da geçersizdir. Hem yararına hem de zararına olan tasarruflarda ise temsilcisinin izni gereklidir.⁵⁹⁴ Nikâh akdi, cimâ'yı mubâh kılan bir akittir.⁵⁹⁵ Çocuk ise mubâh, mendûb, mekrûh olan konularda söz hakkına sahiptir ve bu akidleri yapabilir. Ancak çocuk vücûb ve tahrîm gerektiren akidlerde söz hakkına sahip değildir, tek başına bu akidleri yapamaz. Talâk ile evlilik bağı çözülür ve taraflar arasında cimâ harâm olur. Çocuk ise tahrîm gerektiren işlemlere ehil olmadığından dolayı talâğı geçerli değildir.⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Karâfî, *el-Furûk*, III, 236.

⁵⁹¹ Nikâh, “kasden milk-i müt'ayı ifade eden akittir.” (Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 234.); Nikâh, “şer'an evlenme engeli bulunmayan bir kadının, cinsel yönlerinden yararlanmayı erkeğe mübah kılan rizaî bir akittir.” (Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 149.)

⁵⁹² Velî, “küçük yaştaki çocuk, akıl hastası, ölüme götüren bir hastalığa yakalanan ya da bunama gibi bir nedenle kendi şahsı veya malı ile ilgili iş ve muamelelerini bizzat gücü yetmeyen kimseler adına bizzat muameleler yapan onun yapacağı bazı muamelelere icazet veren kişidir.” (Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 280.); Velâyet ise “akid yapan kişinin, o akdi doğrudan yapma ve onu üstlenme yetkisini kaseder.” (Ali el-Hafif, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 326.)

⁵⁹³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 168-170.

⁵⁹⁴ Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Darü'l-Hayr, Dimeşk 2006, I, 494; Muhsin Koçak, *Fıkıh Usûlu*, 243-244.

⁵⁹⁵ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 5.

⁵⁹⁶ Karâfî, *el-Furûk*, III, 168-169; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, 516; Serahsî, *Mebûsât*, IV, 80.

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْوَكَالَةِ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْوَلَايَةِ فِي النِّكَاحِ

2) Vekâlet⁵⁹⁷ Kuralı ile Nikâhta Velâyet Kuralı Arasındaki Fark.⁵⁹⁸

Velâyet, bir kişinin akdi doğrudan yapma ve bu akdi üstlenmesidir. Yani akdi yapan kişinin hiçbir engel olmaksızın akdi uygulama ve akdin sonuçlarını üstlenmeyi sağlayan hukuki yetkidir.⁵⁹⁹ Evlendirme velâyeti, müstehâb velîlik (kişiyi ancak rızası ile evlendirme) ile zorlayıcı velîlik (kişiyi rızası olmadan evlendirme) olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁰⁰

Karâfî, iki vekilin ve iki velinin yaptıkları işlemlerden hangisinin geçerli olacağına bu kuralda ele almış ve şöyle açıklamaktadır: Bir kişi; iki kişiyi malını satmak üzere vekîl kılrsa, iki vekilde müvekkilin malını satacak olursa, ilk satan vekîlin satışı geçerli olur. Bir kadın; iki velîsinden kendisini evlendirmelerini istese, o iki velî de kadını evlendirecek olursa, ilk evlendiren velînin yaptığı nikâh geçerli olur. Hangi velînin ilk evlendirdiği bilinmezse, kadınla en son cimâda bulunan kişinin evliliği geçerli olur.⁶⁰¹

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْإِمَاءِ يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَ عَدَدٍ أَيْ عَدَدٍ شَاءَ مِنْهُنَّ كَثُرَ أَوْ قَلَّ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الزَّوْجَاتِ لَا يَجُوزُ أَنْ يَزِيدَ عَلَى أَرْبَعٍ مِنْهُنَّ

3) Bir Erkeğin Az ya da Çok İsteddiği Kadar Câriyeye⁶⁰² Sahip Olmasının Câiz Olması Kuralı ile Bir Erkeğin Aynı Anda Dörtten Fazla Kadınla Evlenmesinin Yasak Olması Kuralı Arasındaki Fark.⁶⁰³

Bir erkek aynı anda en fazla dört kadınla evli olabilir.⁶⁰⁴ Aynı zamanda bu geçici evlenme engelidir.⁶⁰⁵

⁵⁹⁷ 63. sayfaya bkz.

⁵⁹⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 175-189.

⁵⁹⁹ Ali el-Hafîf, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, 321.

⁶⁰⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 255; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 289-290.

⁶⁰¹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 175.

⁶⁰² Cârîye, "bir kimsenin kölesi olan genç veya yaşlı kadın." (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 66.)

⁶⁰³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 190-196.

⁶⁰⁴ "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır." (Nisâ, 4/3.); Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire 1964, V, 17; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 25.

⁶⁰⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177.

Câriyeler, asıl itibari ile hizmet ve yardım için alınırlar. Câriyelik sistemindeki asıl amaç bu kadınlardan cinsi menfaat sağlamak değildir. Bununla birlikte câriyelerle cimâ edilebilir. Câriyelerle bu birlikteliğin kurulabilmesi için nikâh akdine de gerek yoktur. Evlilikte olan çekişmeler, kinleşmeler câriyeler arasında oldukça az olduğu için sayılarında sınırlandırılma yapılmamıştır.⁶⁰⁶

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُقَرُّ مِنْ أَنْكِحَةِ الْكُفَّارِ وَقَاعِدَةٍ مَا لَا يُقَرُّ مِنْهَا

4) Kâfirlerin Geçerli Olan Nikâhları Kuralı ile Kâfirlerin Geçerli Olmayan Nikâhları Kuralı Arasındaki Fark.⁶⁰⁷

Kâfirlerin şahitsiz ya da kendi adetleri üzere kıydıkları nikâhları kendileri için câizdir.⁶⁰⁸ İbnü Yûnus, kâfirlerin nikâhlarının fâsid olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁹ İmâm Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'e göre kâfirlerin akidleri sahîhtir. Karâfi'ye göre nikâhta şart koşulan şartlar ile şeriatın öngördüğü durumlar birbirine uygun olursa Müslüman, kâfir fark etmeksizin kıyılan bütün nikâh akidleri sahîhtir.⁶¹⁰

Bir kâfir, Müslüman olmadan önce anne ile kızı bir nikâhta birleştirmişse ve bunlarla cimâ' (cinsel ilişki) etmişse, Müslüman olduktan sonra ayrılırlar.⁶¹¹ Karâfi, kızın nikâhı önce kıyılmışsa, nikâhın sahîh olacağını belirtmektedir.⁶¹²

Bir kâfir Müslüman olmadan önce on kadın ile evliyse, Müslüman olduktan sonra Ebû Hanîfe'ye göre nikâhı önce kıyılan dört eş tutulur diğerleri ise serbest bırakılır.⁶¹³ Kâfir olan kişi, on kadınla aynı anda nikâh kıymışsa bu kadınlardan istediği dört tanesini seçme hakkı bulunmaktadır. Leğaylân Müslüman olduğunda on eşi bulunduğu belirtilmektedir. Hz. Peygamber (sav), ona eşlerinden dört tanesini seçmesini, diğerlerinden ise ayrılmasını emretmiştir. Kays b. el-Hâris Müslüman olduğunda sekiz eşi olduğunu, bu durumu Hz. Peygamber'e anlattığında Hz. Peygamberin dört tanesini

⁶⁰⁶ Karâfi, *el-Furûk*, III, 190-192; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Tenvirü'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan t.y., 485.

⁶⁰⁷ Karâfi, *el-Furûk*, III, 229-235.

⁶⁰⁸ Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 264.

⁶⁰⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sikilî, *el-Câmi' li Mesâilî'l-Müdevvene, İhyâi Tûrasi'l-Arabi*, b.y. 2013, IX, 366.

⁶¹⁰ Karâfi, *el-Furûk*, III, 229-230.

⁶¹¹ Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 30; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbih fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Alimü'l-Kütüb, Beyrut 1983, 64.

⁶¹² Karâfi, *el-Furûk*, III, 230.

⁶¹³ Karâfi, *el-Furûk*, III, 230; eş-Şîrâzî, *et-Tenbih*, 64.

tutmasını diğerlerini ise boşamasını emrettiğini söyler. “اختار اربع منهن”⁶¹⁴ “o kadınlardan dört tanesini seç.” Bu hadîsi şerîf, önceki akidlerin fâsîd olduğunu göstermektedir. Tahyîr hakkı ise sadece aynı anda kıyılmış akidler için geçerlidir. İslâm, küfür döneminde oluşan mefsedâtı ve etkilerini yasaklar. Örneğin beş evlilik İslâm’da fâsiddir. Kâfir, Müslüman olduktan sonra İslâm dininin emirlerine göre hareket etmelidir.⁶¹⁵

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ زَوَاجِ الرَّجُلِ الْإِمَاءِ فِي مَلِكٍ غَيْرِهِ وَالْمَرْأَةِ الْعَبْدَةِ فِي مَلِكٍ غَيْرِهَا وَقَاعِدَةُ نِكَاحِ الرَّجُلِ الْإِمَاءِ فِي مَلِكِهِ وَالْمَرْأَةِ الْعَبْدَةِ فِي مَلِكِهَا فَإِنَّ الْأَوَّلَ صَحِيحٌ بِشَرْطِهِ وَالثَّانِي بَاطِلٌ

5) Bir Erkeğin Mâlik Olmadığı Cârîyelerle veya Mâlik Olduğu Cârîyelerle Evliliği Kuralı ile Bir Kadının Mâlik Olduğu Bir Köle veya Mâlik Olmadığı Bir Köleyle Evliliği Kuralı Arasındaki Fark. İlki Şartlar ile Sahîhtir, İkincisi Bâtıldır.⁶¹⁶

Bir kişinin, cârîyesi ile aile hayatı yaşaması (cimâ) için nikâhlanması gerekmemektedir. Çünkü kişi nikâh ile elde edecek her şeye, cârîyeye sahip olmakla, sahip olur. Nikâh akdi ile alınacak bir şey geriye kalmadığından dolayı cârîyeler ile nikâh kıyılması şartı bulunmamaktadır. Kocanın; eşinin ahlakını ıslah etmesi, eşinin terbiyesi ile meşgul olması ve eşini koruması evliliğin gerekleri arasındadır. Bir kişiyi köle olarak almak ise o kişiyi boyunduruk ve emir altına almaktır. Bir şeyi sahiplenmek, sahiplenilen şeye karşı üstünlük kurmaktır. Bundan dolayı bir kişinin cârîyesi ile evlenmesi, bir kadını kölesi ile evlenmesi bu kimseler için oldukça zor bir durum olup beraberinde bazı sıkıntılar getirmektedir.⁶¹⁷ Hanefîlere göre, “kölenin, efendisi olan kadınla veya mülkiyetinde pay sahibi olan bir kadınla evlenmesi helal olmaz.”⁶¹⁸

⁶¹⁴ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 25; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Darü-l’-Sadîk li’l-Neşr, es-Suû’ dîyye, 2014, “Nikâh”, 1952.

⁶¹⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 231.

⁶¹⁶ Karâfî, *el-Furûk*, III, 234-235.

⁶¹⁷ Karâfî, *el-Furûk*, III, 234-235; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hükkâm fî Şerhi Gureri’l-Ahkâm*, Darü İhyâi’l-Kütübi’l-İlmiyye, b.y., t.y., I, 333.

⁶¹⁸ Serahsî, *Mebsût*, V, 201.

2.3.12. Eşlerin Nafakasının Ödenmemesi

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُعْسِرِ بِالَّذِينَ يُنْظَرُ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُعْسِرِ بِنَفَقَاتِ الزَّوْجَاتِ لَا يُنْظَرُ

1) Borcunu Ödeyemeyen Kimseye Zaman Tanınması Kuralı ile Eşlerinin Nafakasını Ödemeyen Kocaya Zamanın Tanınmaması Kuralı Arasındaki Fark.⁶¹⁹

Hanefî mezhebine göre nafaka ödeyememek boşanma sebebi değildir.⁶²⁰ Çünkü Allah (c.c) borcunu ödeyemeyen kimseye vakit tanımayı ona yardımcı olmayı emretmiştir. “و ان كان ذو عسرة فنظرة الى ميسرة” “Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir...”⁶²¹ Nafakasını ödeyemeyen kimseye de aynı kolaylık tanınmalıdır. Şâri’, evliliğin devamını esas görmektedir. Mâlikîler ve Şâfiîlere göre kadın, nafakasını ödemeyen kimseden bir talâk ile ayrılabilir.⁶²²

2.3.13. Eşlerin Birbirlerinden Davacı Olmaları

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُتَدَاعِيَيْنِ شَيْئًا لَا يُقَدَّمُ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ إِلَّا بِحُجَّةٍ ظَاهِرَةٍ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُتَدَاعِيَيْنِ مِنَ الزَّوْجَيْنِ فِي مَتَاعِ الْبَيْتِ يُقَدَّمُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِيمَا يُشْبِهُهُ أَنْ يَكُونَ

1) Davacıların Birbirlerine Delil Sunmaları Kuralı ile Eşlerin Ev Eşyası İçin Birbirlerine Delil Sunmaları Kuralı Arasındaki Fark.⁶²³

Mâlikîlere ve Hanefîlere göre eşler arasında talâk ya da mîrâs konusunda ihtilâf yaşanması halinde, (her iki eşin hür, köle, eşlerden birisinin köle olması, her iki eşin Müslüman olması ya da eşlerden birisinin Müslüman olması fark etmeksizin) ihtilâf yaşanan konu kadınların kullandığı bir şey hakkında ise kadının lehine olacak şekilde karar verilir. İhtilâf yaşanan konu erkeklerin kullandığı bir şey hakkında ise erkeğin lehine olacak şekilde karar verilir. İhtilâf yaşanan konu hem erkeğe hem de kadına ait olabilecek şeylerde ise erkeğin lehine karar verilir. Örneğin ev âdet üzere erkeğin malıdır ve erkeğe kalır.⁶²⁴ Şâfiîlere göre eşler de diğer davacılar gibi delil sunmalıdır. Bu konuyu boyacı ile koku satan (attâr) meselesine kıyaslayarak açıklamaktadır. Boyacı

⁶¹⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 256-257.

⁶²⁰ Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, 313; Serahsî, *Mebûsût*, V, 298.

⁶²¹ Bakara, 2/280.

⁶²² Karâfî, *el-Furûk*, III, 256; Serahsî, *Mebûsût*, V, 298; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 403; Hamdi Döndüren, *Delileriyle Aile İlmihali*, 246.

⁶²³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 261-269.

⁶²⁴ Karâfî, *el-Furûk*, III, 261; Serahsî, *Mebûsût*, IV, 339-341.

ile koku satanın birbirinden şikâyetçi olmaları halinde delillere bakılarak karar verilir. Âdet üzere koku malzemeleri koku satana, boya malzemeleri de boyacıya verilir.⁶²⁵

2.3.14. Talâk⁶²⁶

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا هُوَ صَرِيحٌ فِي الطَّلَاقِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَيْسَ بِصَرِيحٍ فِيهِ

1) Talâkta Sarîh Olan Şeyler kuralı ile Talâkta Sarîh Olmayan Şeyler Kuralı Arasındaki Fark.⁶²⁷

Sarîh, taşıdığı anlamdan başka bir anlama hamledilmeyen lafızlara denir. Lügavî anlamına delâlet lafız, sarîh lafız olarak kabul olur. Talâk böyle bir lafızdır. Talâk lafzının bütün formlarıyla talâk gerçekleşir. “أَنْتِ طَالِقٌ وَأَنْتِ مُطَلَّقَةٌ، وَقَدْ طَلَّقْتُكَ أَوْ الطَّلَاقُ لَازِمٌ لِي” “أَوْ قَدْ أَوْقَعْتَ عَلَيْكَ الطَّلَاقَ وَأَنَا طَالِقٌ مِنْكَ” Bu tür lafızların kullanılmasıyla talâk meydana gelir. Kinâye ise kendisinden kastedilen anlam, kapalı olan lafızlardır. Kinâyenin aslında gizlilik, kapalılık vardır. Kinâye, söyleyen kişinin niyetine bağlıdır.⁶²⁸ Kinâye, sözlük anlamı taşımayan, aralarında bulunan yakın ilişkiden dolayı mecâz olarak kullanılan lafızlardır. (أَنْتِ خَلِيَّةٌ أَوْ بَرِيَّةٌ أَوْ بَائِنٌ أَوْ بَتَّةٌ أَوْ بَتْلَةٌ أَوْ حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ أَوْ أَنْتِ حَرَامٌ أَوْ كَالْمَيْتَةِ أَوْ الدَّمِ أَوْ لَحْمٍ) (الْخَنْزِيرِ أَوْ الْفِرَاقِ أَوْ السَّرَاحِ أَوْ اعْتَدَى) Bu lafızların tamamı mecâz anlamda kullanılmaktadır. Kinâyeli sözlerle talâk ancak niyetle gerçekleşir.⁶²⁹

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre niyet bulunmadıkça kinâyeli kelimelerle talâk (Boşanma) olmaz.⁶³⁰

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا يُشْتَرَطُ فِي الطَّلَاقِ مِنَ النِّيَّةِ وَبَيْنَ قَاعِدَةٍ مَا لَا يُشْتَرَطُ

2) Talâkta Niyetin Şart Koşulması Kuralı ile Talakta Niyetin Şart Koşulmaması Kuralı Arasındaki Fark.⁶³¹

Sarîh sözlerde niyetin gerekliliği konusunda iki görüş bulunmaktadır:

⁶²⁵ Karâfî, *el-Furûk*, III, 261; Begavî, *et-Tehzîb*, VIII, 350.

⁶²⁶ Talâk, nikâh akdinin sona erdirilmesidir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 363; Hamdi Döndüren, *Delileriyle Aile İlmihali*, 342.)

⁶²⁷ Karâfî, *el-Furûk*, III, 270-284.

⁶²⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 270-272; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 41-42; Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 207; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 385.

⁶²⁹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 273; Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 41-42; Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 214; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 385.

⁶³⁰ Karâfî, *el-Furûk*, III, 273.

⁶³¹ Karâfî, *el-Furûk*, III, 285-289.

- 1) Sarîh sözlerde niyetin icmâ' ile şart olduğunu savunanlar.
- 2) Sarîh sözlerde niyetin şart olmadığını savunanlar.

Sarîh sözlerde niyet tedbir amacıyla şart koşulmaktadır. Fakîhler, dil sürçmelerine önlem almak amacıyla sarîh sözlerde niyeti şart koştuklarıdır. Örneğin ismi Tarık olan bir kimseye “يا طالق” diye seslenildiğinde bununla talâk meydana gelmez. Çünkü bu sözde talâk niyeti bulunmamaktadır. Sarîh sözlerde niyeti şart koştukları, kullanılan sigalarla doğrudan talâk kastedileceğinden dolayı niyete gerek olmadığını savunmaktadırlar. Niyetin kinâyeli sözlere ait bir özellik olduğunu belirtmişlerdir.⁶³² Niyetten kastedilen şey ise kişinin düşüncesi, iç sesidir. Ancak eşini boşamayı düşünen bir kişi, sadece düşüncesinden dolayı eşinden boşanmış olmaz. Bu konu da fikir birliği bulunmaktadır.⁶³³

الْفَرْقُ بَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُطْلَاقَاتِ يَقْضِي قَبْلَ عِلْمِهِنَّ بِالطَّلَاقِ وَأَمْدِ الْعِدَّةِ فَلَا يُلْزَمُهُنَّ اسْتِثْنَاهَا وَيَكْتَفِينَ بِمَا تَقَدَّمَ قَبْلَ
عِلْمُهُنَّ وَبَيْنَ قَاعِدَةِ الْمُرْتَابَاتِ يَتَأَخَّرُ الْحَيْضُ وَلَا يُعْلَمُ لِتَأَخُّرِهِ سَبَبٌ

3) Haberi Olmadan Boşanmış Kadınların Geçirdikleri İddetten Sonra Tekrar İddet Beklemeleri Gerekmez, Geçirdikleri İddetle Yetinirler Kuralı ile Temizliği Uzayıp Giden Kadının Durumu Kuralı Arasındaki Fark.⁶³⁴

İddet, evlilik bittikten sonra sınırları şer'an belirlenmiş ve kadınların beklemesi gereken süredir.⁶³⁵ Boşanmış bir kadın hamile değilse ve ay hali görecektir ya da üç kurû bekler. Kurû ise Hanefî ve Hanbelîlere göre üç ay halidir. Şâfiî ve Malikîlere göre ise üç temizlenme dönemidir. Kocasını vefat eden veya boşanan kadın hamile ise iddeti doğum ile sona erer. Kocasını vefat eden kadın hamile değilse iddeti dört ay on gündür. Küçüklerin ve yaşlıların iddeti ise üç aydır.⁶³⁶

İmâm Mâlik'e göre ay hali uzayan kadınlar dokuz ay bekler. Bu kadınlar hiç hayız görmeden dokuz ayı tamamladıktan sonra üç ay daha bekleyip bir yılı tamamlar. Bu

⁶³² Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Vesîd fî'l-Mezheb*, Darü's-Selâm, Kahire h. 1417, V, 385; Karâfî, *el-Furûk*, III, 285; Begavî, *et-Tehzîb*, VI, 33.

⁶³³ Karâfî, *el-Furûk*, III, 285-289; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 385; Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefrî' ve Şerhu'l-Müdevvene*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, II, 12.

⁶³⁴ Karâfî, *el-Furûk*, III, 335-337.

⁶³⁵ Haskefî, *ed-Dürü'l-Muhtâr*, 245; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rumî el-Mısırî, *el-Înâye*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Müsafi el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, Mısır 1970, V, 306.

⁶³⁶ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 83-84; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 459-462.

kadınlar bir yıl dolmadan hayız görececek olursa, hayız olmadıkları bir yıl geçene kadar tekrar beklemeye devam ederler. Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî'ye göre ay hali uzayan kadınlar hayızdan kesilen yaşa kadar bekler.⁶³⁷ Kocasının boşadığından haberi olmayan kadınlar (üç kur) ile kocasının ölümünden haberi olmayan kadınlar (dört ay on gün) normal iddet dönemini beklemeleriyle iddetleri tamamlanmış olur.⁶³⁸

⁶³⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 501.

⁶³⁸ Karâfî, *el-Furûk*, III, 337.

SONUÇ

Bu çalışma ile hicri 7. Yüzyılın Mâliki Mezhebi âlimlerinden olan Şehâbeddîn el-Kârâfî'nin, günümüzde “*el-Furûk*” ismiyle şöhret bulmuş eserinde yer alan muamelat kâideleri tespit edildi. Bu amaçla gerek ilk dönem eserleri gerek günümüzde Karâfî'nin hayatı ve küllî kâidelerle ilgili yapılan çalışmalar incelenerek konuyla ilgili bilgi toplandı.

Fıkıhın özü olarak kabul edilen kâidelerin ilk örneklerine Hz. Peygamber (sav) döneminde rastlanmaktadır. Bazı âyeti kerîmeler ile bazı hadîsi şerifler yapıları gereği kâidelere zemin hazırlamıştır. Kâideyle ilgili ilk çalışmaları başlatanlar ise Hanefî fakîhleridir. Kâidelere dair ilk eser h. IV. asırda Kerhî'nin yazmış olduğu “*el-Usûl*” adlı kitap kabul edilmektedir. H. VIII. asır kâidenin altın çağı olarak kabul görmektedir. Suyûtî ile İbn Nüceym'in h. X. asırda yazmış oldukları “*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*” adlı eserler kendinden sonra yazılmış eserlere yön vermiştir.

Karâfî, İslâm dünyasında siyasi istikrarsızlığın yaşandığı bir dönemde yaşamasına rağmen ilimle uğraşmış, öğrenciler yetiştirmiş ve birçok alanla ilgili eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden bir tanesi de “*el-Furûk*” adlı eseridir. Müellifimizde “*el-Furûk*” yazma düşüncesi “*ez-Zehîra*” adlı eserini yazarken oluşmuştur. Çünkü “*ez-Zehîra*’da” kâideler dağınık bir biçimde yer almaktadır. Kâidelerin dağınık olması okuyuculara yeteri kadar fayda sağlamadığı düşüncesi, müellifimizi kâidelerin derli toplu bir biçimde yer aldığı bir eser yazmaya sevk etmiştir. Karâfî, bu fikirden yola çıkarak kâidelerin bir arada yer aldığı “*el-Furûk'u*” yazmıştır.

Karâfî'nin “*el-Furûk*” adlı eseri toplam 548 kâideden oluşmaktadır. Asıl itibariyle kâideler arasındaki farkları açıklamayı konu alan bu eser her maddede iki farkı veya konuyu ele almaktadır. Bundan dolayı 548 kâide aslında 274 kâidedir. Bu 274 kâidenin 58 tanesi muâmelâtla ilgili olduğu tespit edildi.

Karâfî, kâideleri ve aralarındaki farkları ele alırken ayrıntıya dikkat ederek örneklere yer vermiştir. Kimi kâidelerin hükmünü doğrudan kâidede açıklarken kimi kâidelerin hükmünü şerhte açıklamıştır. Bazen kâidelerde ele aldığı bütün konuları tartışırken bazen sadece tartışmalı konu üzerinde durup diğer konuya pek yer vermemiştir. Karâfî, bir konuyu ele alırken sadece hükmünü belirtmekle yetinmemiş, hükmün nedenini de açıklamıştır. Karâfî, ayrıca muhtemel durumları da ele almış ve bu

durumların hükmünü de belirtmiştir. Karâfî, kâidelerin şerhini yaparken mensubu olduğu Mâlikî mezhebini esas almıştır. Bazı yerlerde de kendi görüşünü belirtmiştir. Bununla birlikte diğer mezheblerin ve âlimlerin de görüşlerine yer vermiştir. Karâfî, konuyla ilgili görüşleri açıklarken bu görüşlerin dayanağı olan delilleri de zikretmiştir. Kâideleri açıklarken bazı fıkıh kitaplarına atıfta bulunmuştur.

Küllî kâidelerle ilgili hem ülkemizde hem de yurt dışında yapılan literatür çalışmaların bir çoğunda “*el-Furûk’un*” ismi küllî kâideler literatürü listesinde yer almaktadır. Yani “*el-Furûk’un*” küllî kâidelere ait bir eser olduğu kabul edilmektedir. “*Envârü’l-Burûk fî Envâi’l-Furûk*”, ilk dönemlerde “Kavâid” ya da “Kavâidü’l-Karâfî” diye şöhret bulmuşken, günümüzde “*el-Furûk*” diye şöhret bulmuştur. “*Envârü’l-Burûk fî Envâi’l-Furûk’u*” ilk dönemlerde aldığı isim, bu eserin o dönemlerde küllî kâidelerle ilişkilendirildiğini sonucuna ulaştırmaktadır. Ayrıca küllî kâideler kavramı ile furûk kavramı arasındaki ilişki dikkate alındığında da “*el-Furûk*”, küllî kâideye dair yazılmış bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü furûk türü eserler ya kâideler arasındaki farkları konu edinirler ya da meseleler arasındaki farkları konu edinirler. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında küllî kâideleri konu alan furûk türü eserler aynı zamanda küllî kâideler literatüründe de yer almalıdır. Çünkü bu tür eserlerin asıl mevzusu kâidelerdir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerîm.

Kur'an Yolu Meali.

Abdüşşekûr, Muallim Abdu Fârih, *el-Kavâidu'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyesser*, Mektebetü's-Sünne, Mogadişu t.y.

Akaydın, Mehmet Akif, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 234-235.

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.

Akyüz, Mehmet (ed.), *İslâm Tarihi ve Medeniyeti (I-XV)*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

Aktan, Hamza, "İhyâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXII, 7-9.

Algül, Adnan, "Kavâid İlmi ve İzzüddîn B. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 2016, 43-67.

Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde, *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Mecelletu'l-Ahkam (I-V)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

Alioğlu, Muhammed Ali, *Müslüman Türk Devletleri*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

Alkış, Alpaslan, "İslâm Hukukunda Faizin illeti", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2018, 113-160.

Alp, Talha, *Mantık İsâgocî Tercümesi*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2012.

Apaydın, H. Yunus, "İzzeddin b. Abdüsselâm", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIX, 284-287.

Apaydın, H. Yunus, "Karâfi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 394-401.

Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammi et-Tunisî, *el-Muhtasar fi'l-Fıkh (I-X)*, Müessesetü Halfe Ahmed el-Habtur li'l-Amali Hayriyye, b.y. 2014.

- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Telhîsü'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdissi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr (I-IV)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1989.
- Askalânî Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *ed-Durreru'l-Kamnie fî E'yâni'l-Mieti'l-Sâmine (I-IV)*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad t.y.
- Aybakan, Bilal, "İvaz", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 488.
- Aydın, Mehmet Âkif, "İtlâf", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 466-469.
- Aydın, Mehmet Âkif, "Cuâle", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 77-78.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye (I-XIII)*, Darü'l-Kütübi'l-Aleмиyye, Beyrut 2000.
- Babe Ahmed, Ahmed, *el-Furûk Adlı Eseri Çerçevesinde Karâfî'nin Akitlere İlişkin Görüşlerinin Katılım Bankacılığı Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2024.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rumî el-Mısırî, *el-İnâye (I-X)*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Müsafî el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, Mısır 1970.
- Bardakoğlu, Ali, "İcâre", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 379-388.
- Bardakoğlu, Ali, "Butlân", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 476-478.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferra', *et-Tehzîb (I-VIII)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1997.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn fî Esmâi'l-Müellifîn ve Âsâri'l-Musannifîn (I-II)*, Müessesetü't- Târihi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Bâhüseyn, Yakub Bin Abdulvehhâb, *el-Muffasal fî'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Darü't-Tedmüriyye, Riyad 2011.

- Baktır, Mustafa, “Kâide”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 205-210.
- Bekûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim el-Bekûrî, *Tertîbü’l-Furûk ve İhtisâruhâ (I-II)*, Vizâratü’l-Evkâfi ve’ş-Şûnü’l-İslâmiyye, Mağrîb 1994.
- Bigiyef, Musa Carullah, *el-Kavâidi Fıkhiyye*, Ankara Yayınları Okulları, Ankara 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamus (I-VIII)*, Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *İslam Hukuku Terimler Sözlüğü*, (haz. Abdullah Kahraman) Nizamiye Akademi, İstanbul 2016.
- Bingöl, Abdulkuddüs, “İstikrâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIII, 358-359.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *el-Câmi‘u’s-Sahîh (I-VI)*, Darü İbni Kesîr, Dimaşk 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Keşşâfu’l-Kınâ’ ‘ani’l-Mütüni’l-İknâ’ (I-V)*, (tah. İbrahim Ahmet Abdülhamî), Alemü’l-Kütüb, Rıyad 2003.
- Bûrûnî, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vecîz fî İzâhi Kavâidi’l-Fıkhi’l-Küllîyye*, er-Risâletü’l-Alemiyye, Beyrut 1996.
- Cihangir, Mahmut, “İzz b. Abdusselam’ın Hayatı ve İlmi Kişiliği”, *Edebali İslamiyat Dergisi*, 2 (4), 2018, 179-203.
- Cürcânî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta’rîfât*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî, *el-Furûk (I-III)*, (thk. Abdurrahman bin Selâme b. Abdullah el-Mezîni), Darü’l-Cîl, Beyrut 2004.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî, *Telhis fî Usûli’l-Fıkıh*, Darü’l-Beşâiri’l-İslamiyye, Beyrut t.y.
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akidler*, A.H.İ Yayıncılık, İstanbul 2006.

- Çelebi, Katib Mustafa b. Abdullah, *Kesfî'z-Zunûn (I-II)*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut 1153.
- Çilingir, Hamdi, “Hanefî Mezhebine Göre Ribevî Mallarda Ebediyen Veznilik ve Keylilik Meselesi”, *Uluslar arası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 2023, 61-76.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, el-Müessetü'r-Rîsâle, Beyrut t.y.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. Îsâ, *Te's'isü'n-Nazar*, (thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî ed- Dîmeşkî), Darü İbni Zeydun, Beyrut t.y.
- Demir, Abdullah, “Küllî Kâideler Ekolü”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 2007, 129-48.
- Demir, Abdullah, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 525-546.
- Dîmeşkî, Müslim bin Alî, *el-Furûku'l-Fıkhiyye*, (thk. Muhammed Ebü'l-Ecfan, Hamza Ebû Faris), Darü'l-Hikme, Trablus, 2007.
- Dîmeşkî, Abdülganî b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb (I-IV)*, Darü'l-Hadis, Kahire 2008.
- Dîmeşkî, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî, *Hâşiyetü Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr (I-VI)*, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî ve Evlâdühû, Mısır 1966.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam yayınları, İstanbul 2018.
- Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukûkuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfi Dönmez, *Fıkıh Usulü İncelemeleri*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.
- Durusoy, Ali, “Hüsrevşâhî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, XIX, 58-59.

- Ebû Ceyb, Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-Fıkhî Lüğaten ve Istılâhen*, Darü'l-Fıkr, Dımaşk 1988.
- Ebü'l-Hüseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekerıyya, *Mu'cemu Mekâyisü'l-Luğa (I-IV)*, Darü'l-Fıkr, Beyrut 1979.
- Ebü Zehrâ, Muhammed, *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akdi fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Darü'l-Fıkrî'l-Arabî, Kahire 1996.
- Emiroğlu, İbrahim, *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık*, Asa Kitabevi, Bursa, 1999.
- Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvattâ*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Erdem, Sami, "Türkçede Mecelle Literatürü", *TALİD*, III, 709-721.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *Misbahu'l-Münîr (I-II)*, Darü'l-Meârif, Kahire t.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Tenvirü'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan t.y.
- Gânim, Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecmu'l-Damânât fi Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Darü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Kahire 1999.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Vesîd fi'l-Mezheb (I-VII)*, Darü's-Selâm, Kahire h. 1417.
- Gazzâlî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbûrî, *Telhîs fi Usûli'l-Fıkıh (I-III)*, Darü'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, Beyrut t.y.
- Gürkan, Menderes, *Karâfî'nin Fıkıh Usûlü Görüşler*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, İstanbul 1990.
- Ğazî, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed el-Bevernû Ebü'l-Hâris, *Mevsûatü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye (I-XI)*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2003.
- Hafîf, Ali, *İslâm Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.

- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Buldan (I-II)*, Darü's-Sadr, Beyrut 1993.
- Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî, *Ğamzu 'Uyûni'l-Besâir Şerhü Kitâbu'l-Eşbâhi ve'n-Nezâir (I-IV)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *Mültekal'l-Ebhur*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Halîl, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn (I-IV)*, Darü'l-Kitabi'l-İlmiye, Beyrut 2003.
- Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa (I-XV)*, Darü İhyâi't- Tûrasi'l-Arabi, Beyrut 2001.
- Herevî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnaye (I-III)*, Darü'l-Erkâm b. Ebî Erkâm, Beyrut 1997.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Alî b. Hacer el-Heytemî, *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc (I-X)*, el-Mektebetü'l-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1983.
- Hısnî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdilmü'min, *Kitâbu'l-Kavâid (I-IV)*, Mektebetü'l-Rüşd, Rıyad 1997.
- Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî, *Kifâyetü'l-Ehyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Darü'l-Hayr, Dimaşk 1994.
- Hüseyn, Safiye, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyetü'l-Müstehricetü min Kitabi'l-Zahiretü li'l-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfî*. (Doktora Tezi), Cezair Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 2002.
- Hüsrev, Molla, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm (I-II)*, Darü İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y., t.y.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dimaşkî, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-enâm (el-Kavâ'idü'l-kübrâ)*, (trc. Süleyman Kaya, Soner Duman), İz Yayıncılık, İstanbul 2006.

- İbn Abdillber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillber en-Nemerî, *el-Kâfî fî Fûrû'î'l-Mâlikiyye (I-II)*, Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadise, Riyad 1980.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım el-Nemerî el-Kurtubî, *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîne (I-II)*, Mektebetü'l-Riyâdi'l-Hadîsiyye, Riyad 1980.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (İbnü'l-Arabî), *Ahkamü'l-Kur'ân (I-IV)*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut 2003.
- İbnü'l-Cellâb, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen el-Cellâb el-Basrî, *et-Tefrî' ve Şerhu'l-Müdevvene (I-II)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- İbn Dokmak, Sârimüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî el-Mısrî, *el-İntisâr li-Vâsitatı Ikdi'l-Emsâr*, el-Mektebetü'l-Ticariyye li'l-Tabâtı ve'l-Neşri ve'l-Tevzi', Beyrut t.y.
- İbn Ferhûn, Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed, *ed-Dîbâcü'l-Müzheb (I-II)*, (thk. Muhammed el-Ahmadî en-Nûr), Dârü't-Turâs, Kahire 1972.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Merâtibü'l-İcmâ'*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut t.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *et-Tahrîr fî'l-Usûli'l-Fıkıh*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladühü, Mısır h.1351.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-Kadîr (I-VII)*, Şirketü Mektebetü ve Matbatü Müsafî el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, Mısır 1970.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvafakkaddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Makdisî, *el-Muğnî (I-X)*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 1969.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Darü'l-Sadık li'l-Neşr, es-Suû'diyye 2014.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fâdıl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî Manzûr, *Lisânü'l-Arab (I-XIV)*, Darü Sadır, Beyrut h. 1414.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Eşbâh ve'n Nezâir*, (trc. Osman Bayder), İmak Ofset Basım Yayın (T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı), İstanbul 2022.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid (I-IV)*, Darü'l-Hadis, Kahire 2004.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüî (İbn Rüşd), *el-Mukkadimât (I-III)*, Darü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *el-Menhelü's-Sâfi (I-XIII)*, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kütâb, Kahire 1984.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî, *'İkdü'l-Cevâhiri's-Semîne fî Mezhebi 'Âlimi'l-Medine (I-III)*, Mektebü Riyâdî'l-Hadîsiyye, Riyad 1980.
- İbn Yûnus, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sikilî, *el-Câmi' li Mesâili'l-Müdevvene (I-XXIII)*, Darü İhyâi't-Türasi'l-Arabi, b.y. 2013.
- İsfehâni, Rağîb, *Müfredât*, Çıra yayınları, İstanbul 2012.
- John L. Esposito, *Oxford İslam Sözlüğü*, (trc. Nurullah Koltas), Ayrıntı yayınları, İstanbul 2013.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî, *el-Ma'ûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine (I-III)*, (thk. Hamîş Abdülhak), el-Mektebütü'l-Ticariyye, Mekke t.y.
- Kâdî İ'yâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *et-Tenbihâtü'l-Müsenbetatü ala'l-Kütübi'l-Müdevveneti ve'l-Mühteledat (I-III)*, Darü İbn Hazm, Beyrut 2011.
- Kahveci, Nuri, *İslam Hukuk Başlangıcı*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2018.
- Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.

- Kallek, Cengiz, “Vesk”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, XXXXIII, 70.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *el-Ümniyye fî İdraki'n-Niyye*, (thk. Musâid b. Kâsım el-Felâh), Mektebü'l-Haremeyn, Rıyad 1988.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâva ani'l-Ahkâm ve Tasarrufati'l-Kâdî ve'l-İmâm*, (thk. Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde), Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1995.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî el-Karâfi, *el-Ikdü'l Manzum (I-II)*, (thk. Ahmed el-Hatem Abdullâh), el-Mektebetü'l-Mekkiyye, b.y.1999.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *el-İstiğnâ fî'l-İstisnâ*, (thk. Tâha Muhsin), Matbâtü'l-İrşâd, Bağdat 1982.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *Şerhu Tenkihi'l-Fusûli fî İhtisâri'l-Mahsûli fî'l-Usûl*, Darü'l-Fıkr, Beyrut 2004.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *ez-Zahîra (I-XIII)*, (thk. Muhammed Haccî), Darü'l-Ğarbi İslâmi, Beyrut 1994.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *el-Furûk*, (thk. Ömer Hasan el-Kıyâm), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2011.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî, *Nefâisü'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl (I-IX)*, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Âlimuhammed Muavviz), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1995.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku (I-III)*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *el-Bedâ'i'u's-Sanâ'i fî Tertîbi's-Şerâ'i (I-X)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Kayapınar, Hüseyin, “Muğârese”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 371-372.

- Kayapınar, Hasan, *İslâm'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştirisi Açık Yönleri*, (Doktora tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2020.
- Kılıç, Hulusi, “İbnü'l-Hâcib”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XXI, 55-58.
- Kızılkaya, Necmettin, *Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi*, (Doktora tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.
- Kızılkaya, Necmettin, *Kâsânî'nin Bedâyâ' İsimli Eserinde Kavâ'id'in Yeri*, (Yüksek Lisans) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Koçak, Muhsin, *Fıkıh Usûlu*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.
- Kömürcü, Kamil, *Mantık*, Sertan yayıncılık ve Dağıtım, Bursa 2018.
- Köse, Salih, *Karâfi'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1997.
- Kûfî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd, *Kitabu'l-Harâc*, Darü'l-Maruf, Beyrut 1979.
- Kurban, Yasin, *Kâsânî ve "Beda'i'u'Sanâ'i"sindeki Genel Hukuk Kuralları (Küllî Kâideler)*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân (I-V)*, Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1964.
- Kurtuluş, Rıza, “Külliyat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 540-541.
- Kûteh, Âdil b. Abdulkadîr b. Muhammed Velî, *el-Kavâ'idü ve'l-Davâbıdu'l-Fıkhiyyeti'l-Karâfiyye*, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2004,
- Kürdî, Ahmet el-Haccî, *el-Kavâ'idü'l-Fıkhiyyetü'l-Külliyeye*, Darü'z-Zahiriyye, Kuveyt, 2017.

- Lâhim, Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim, *el-Mu'âmelâtü'l-Mâliyye (I-V)*, Darü Küñüzi İşbilya, Rıyad 2008.
- Mahluf, Muhammed Hasaneyn, *Şeceretü'n-Nûru'z-Zekiyye*, Matbâtü's-Selefiyye ve Mektebetühâ, Kahire h.1349.
- Makdisî, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhü'l-Kebîr (I-XXX)*, Hecerü li'l-Tabâati ve'l-Neşri ve'l-Tevzî' ve'l-İ'lân, Kahire 1995.
- Makkarî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Kavâid*, Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslamiyye, Mekke t.y.
- Matkarimov, Vohid, *el-Umniye Adlı Eseri Bağlamında Karâfî'nin Niyyetle İlgili Görüşler ve İbâdetlerde Niyyet*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr (I-XIX)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l- Mübtedî (I-IV)*, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Mergînânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-Fıkhi'n-Nu'mânî (I-IX)*, Darü'l-Kütübi'l-Alemiyye, Beyrut 2004.
- Merînî, Cîlâlî, *el-Kavâidu'l-Usûliyyetü I'nde'l-İmâmü's-Şâdibî min Hilâli Kitâbü'l-Muvâfakât*, Darü İbnü A'ffân, Kahire 2001.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr (I-V)*, Matbaatü'l-Halebî, Kahire 1937.
- Minyâvî, Ebü'l-Münzir Mahmûd b. Muhammed b. Mustafâ b. Abdi'l-Ladîf, *el-Mu'tasar min Şerhi Muhtasar'l-Usûl min İlmi'l-Usûl*, el-Mektebetü's-Şamile, Mısır 2011.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Darü'l-Tabiati'l-Amira, Türkiye, h. 1334.

- Nedvî, Ali Ahmet, *el-Kavâid el-Fıkhiyye Mefhûmuhâ, Neş'etuhâ, Tatavvuruhâ, Dirâsetu Müellefâtihâ, Edilletuhâ, Mehemmetuhâ, Tatbîkâtuhâ*, Darü'l-Kalem, Dimeşk 1991.
- Nemle, Abdülkerîm b. Alî b. Muhammed, *Teysirü Mesâilü'l-Fıkıh (I-V)*, Mektebü'r-Rüşd, Rıyad 2005.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâ'ik*, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, b.y. 2011.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb (I-IX)*, İdâratü'l-Tabâti'l-Müniriyye, Kahire h. 1347.
- Öner , Necati, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986.
- Özdemir, Recep, *İslâm Eşya Hukuku*, Hiper Yayın, İstanbul 2019.
- Özel, Ahmet, *Hanevî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- Özen, Şükrü, "Furûk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, XIII, 223-227.
- Pala, Ali İhsan, "Es'ad el-Kerâbîsî ve el-Furûk Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, 5, 2005, 453-464.
- Pınar, Adem, *İslam Hukukunda Karâfî', İbni Kayyim İbni Âbidî'nin Örf Nazariyesinin Gelişimine Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Katip Çelebi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.
- Recrâcî, Ebû'l-Hasan Alî b. Saîd, *Menâhicü't-Tahsîl ve Netâicü Letâifi't-Tevîl Şerhi'l-Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ (I-X)*, Darü İbn Hazm, b.y. 2007.
- Ruhaybânî, Mustafa b. S'ad b. Abdeh es-Süyûtî er-Ruhaybânî el-Hanbelî, *Metâlibü Ülin el-Nuhâ fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ (I-IV)*, Mektebetü Risale, b.y. 1994.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefâyat (I-XXVIII)*, Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 2000.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvene (I-IV)*, Darü'l-Kütübü'l-Alemiyye, b.y. 1994.

- Salah, Abdullâh İbrâhîm, *el-İmâm Şehâbüddîn el-Karâfî ve Eseruhû fî'l Fıkhi'l- İslâmî*, Merkezü Dirâsâtî'l-Âlemi'l-İslâmî, Malta, 1991.
- Samî, Şemseddîn, *Kâmûsi Türkî*, İkdâm Matbası, Dersaâ'det (İstanbul), h.1317.
- San'anî, Ebû Bekir Abdurrezâk bin Hemmâm b. Nâfi', *Musannef (I-IX)*, Darü't-Tesîl, b.y. 2013.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhamed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût (I-XXX)*, (ed. Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul t.y.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ (I-III)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Haçlı Seferleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi (I-V)*, Beyan, İstanbul 2017.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, Darü'l-Rîsâleti'-Alemiyye, b.y. 2009.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî, *Tabakütü'l-Şâfi'yeti'l-Kübra (I-X)*, (thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî ve Abdülfettah Muhammed el-Hul.), Darü'l-Kitabi'l-Arabiyye, b.y. t.y.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî, *el-Eşbâh ve'n-Nezair (I-II)*, (thk. Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Avad), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut1991.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Furuu' Fıkhi'l-Şâfi'iyye*, Darü'l-Kitabi'-İlmiyye, b.y. 1983.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısri ve'l-Kâhire (I-II)*, Darü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1967.
- Şaban, Zekkiyüddin, *Usûl-ı Fıkıh*, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Şafak, Ali, *İslâm Arazi hukuku ve Tatbikatı*, TÜRDAV Basım, İstanbul 1977.

- Şafî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs, *el-Üm*, Darü'l-Fıkr, Beyrut 1990.
- Şahin, Hasan, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, Samsun, 2016.
- Şâhîn, Âdil b. Şâhîn b. Muhammed, *Ahzü'l-Mâli ala A'mâli'l-Küreb (I-II)*, Darü Künûzi İşbilya, b.y. 2004.
- Şelebi, Muhammed Mustafa, *el-Medhal fi'l-Fıkhî'l-İslâmî Ta'rîfuhu ve Târîhuhu ve Mezâhibuhu Nazariyyetü'l-Mülkiyyeti ve'l-Akd*, Darü't-Te'lîf, İskenderiyye 1962.
- Şener, Abdülkadir, "İslâm Hukunda Hacr", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXI, 1973, 345-356
- Şenkardeşler, Hatice, *Şehâbeddîn Karâfî'nin Fıkıhtaki Yeri*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- Şenkîfî, Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî, *Levâmi'u'l-Dürer fî Hetki Estâri'l-Muhtasar (I-XIV)*, Darü'l-Rıdvan, Moritanya 2010.
- Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995, XII, 20-31.
- Şevkânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr (I-XV)*, Darü b. el-Cevzî li'l-Neşri ve't-Tevzî', Su'ûdiyye h. 1427.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc (I-VI)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y. 1994.
- Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâidü'l-Külliyetü ve'l-Davâbitü'l-Fıkhîyye*, Darü'n-Nefâis, Ürdün, 2007.
- Şûşâvî, Ebû Alî Hüseyin b. Alî b. Talha er-Recrâcî, *Ref'un-Nikâb an Tenkîhü's-Şihâb (I-VI)*, Mektebü'r-Rüşd, Riyâd 2004.
- Taylan, Necip, *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

- Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *Şerhu’t-Telvîh alâ’t-Tavdîh li Metni’t-Tenkîh fî Usûli’l-Fıkh (I-II)*, Darü’l-Kütübi’l-Arabiyyeti’l-Kübra, Mısır t.y.
- Tehânevî, Muhammed A‘lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşafu Istılahati’l-Fünûn (I-II)*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1992.
- Tenbekî, Ahmed Baba, *Nilü’l-İbtihac bi Tedrizi’l-Dibâc*, Darü’l-Katip, Trablus 2000.
- Tûfî , Ebü’r-Rebî‘ Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî el-Hanbelî, *Şerhu Muhtasari’r-Ravda*, (thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Turkî), Vizâratu’s-Şuûnil’l-İslâmiyye ve’l-Evkaf ve’d-Da’ve ve’l-İrşad, b.y. 1998.
- Vekîlî, Sagîr b. Abdisselâm, *Halkatü’l-Vasl beyn el-Meşrik ve el-Magrib fî Mezheb Mâlik fî’l-Karn es-Sabi’ (I-II)*, y.y., Rabat 1996.
- Vizâratü’l-Evkâfi ve’l-Şuûni’l-İslâmiyye, *Kitabü’l-Mevsûati’l-Fıkhiyyeti’l-Kuveyyiyye (I-XXXXV)*, Darü’l-Selâsil, Kuveyt h. 1427.
- Yaman, Ahmet, “Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kâideleri” ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 2001, 49-75.
- Yeşilyayla, Şeyma, Kavâidi Fıkhiyye’nin Gelişim Sürecinde Şâfiî Fakihlerin Rolü, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 19, 2024, 61-78.
- Yiğit, İsmail, “Memlükler”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2004, XXVIII, 90-97.
- Yığın, Adem, “Hanefî Hukuk Düşüncesinde Akdın Bölünmezliği İlkesi: Mahiyeti ve Uygulamadaki Yansımaları”, *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 3(2), 2023, 581-614.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Ru’ûsü’l-Mesâil*, Darü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1987.
- Zerkâ, Muhammed Ahmed, *Şerhü’l-Kavâidi’l-Fıkhiyye*, Darü’l-Kalem, Dimeşk t.y.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalu’l-Fıkhiyyu’l-Âmm*, Darü’l-Kalem, Dimeşk 2004.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır, *el-Mensûr fî’-Kavâidi’l-Fıkhiyye (I-III)*, Vizâratü’l-Evkâfî’l-Kuveyyiyye, Kuveyt 1975.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbü'r-Râye li-Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, Müessetü'r-Reyân, Beyrut 1998.

Zirikli, Hayreddîn, *A'lam*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâidü'l-Fıkhiyyetü ve Tatbîkâtühâ fî Mezâhibi'l-Erbea' (I-II)*, Darü'l-Fikr, Dimeşk 2006.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkhi'l-İslâmî (I-II)*, Darü'l-Hayr, Dimeşk 2006.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi (I-X)*, Risale Yayın, İstanbul 1994.

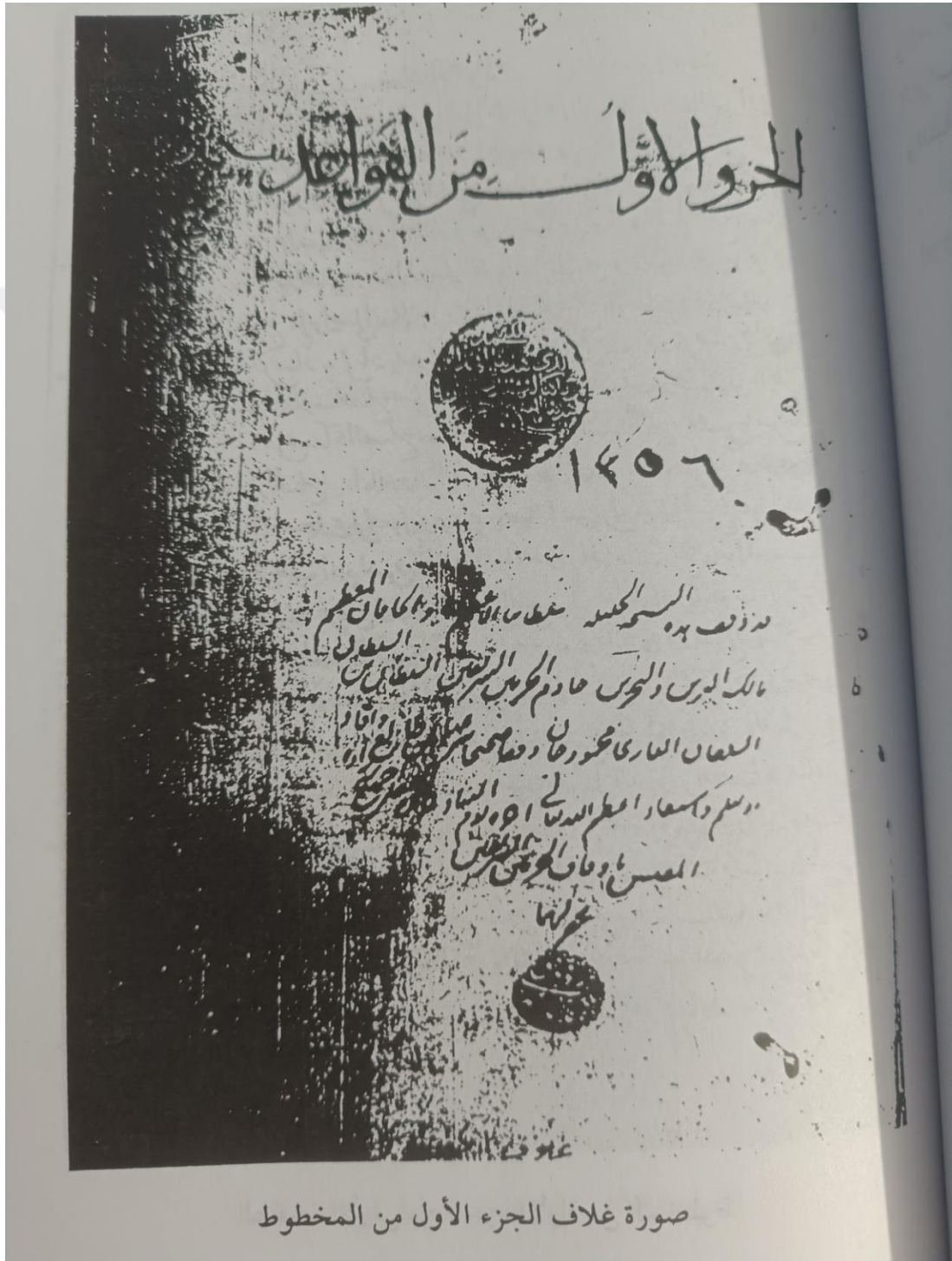
İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (Erişim tarihi: 21.08.2024).

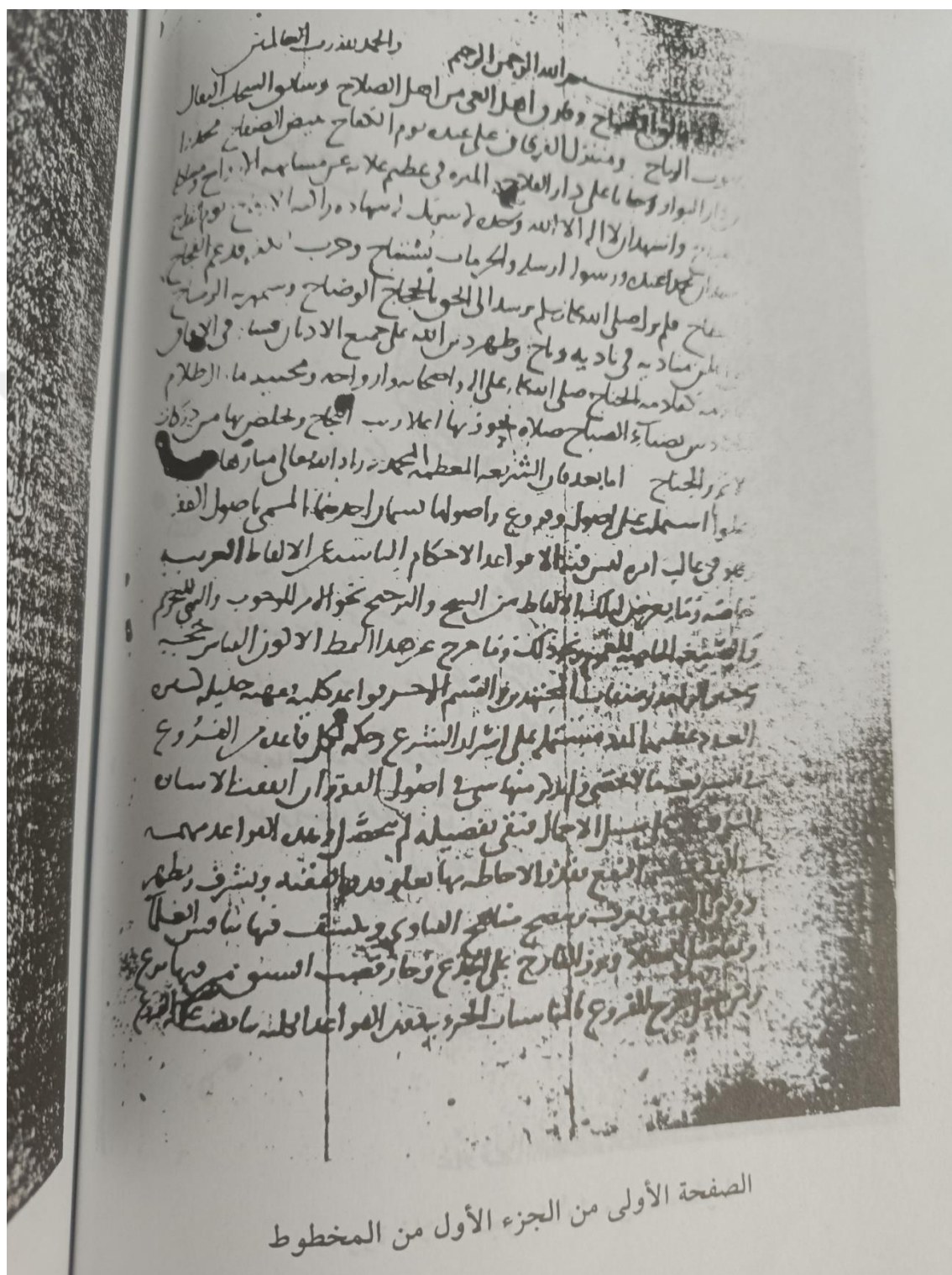
<https://sozluk.goö.tr/> (Erişim tarihi: 21.08.2024)

EKLER

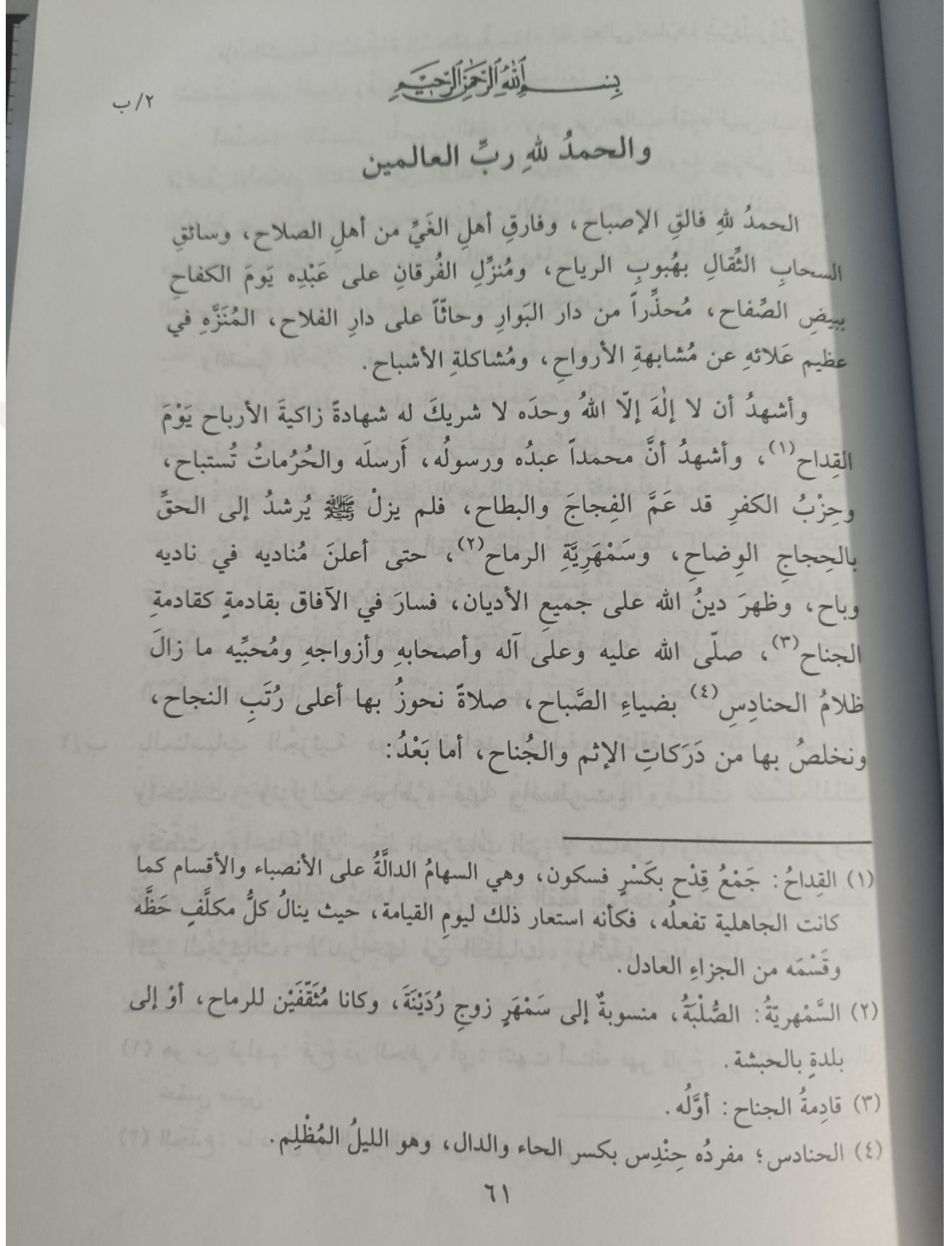
EK 1. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabında Mahtût Baskının Kapak Fotoğrafi

EK 2. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabında Mahtût Nüshanın İlk Sayfasının Fotoğrafi

EK 3. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabının İlk Sayfası

EK 4. Tez Çalışmasında Esas Alınan el-Furûk Kitabının Son Sayfası

ذلك على ألسنة السَّماسرة في الأسواق عند افتتاح النداء على السَّلَع،
كقولهم: الصلاة والسلام على خير الأنام، قال مالك: كم يقولون هذا
على سبيل العادة من غير قصد الدعاء والتقرب إلى الله تعالى! وهو خير
ومعناه الدعاء، وكما يقول المتحدثون في مجالسهم: ما أقوى فرس
فلان، أبلهاها الله بدنيّة أو سبع ونحو ذلك ممّا يجري هذا المجرى، ولا
يريدون شيئاً من حقيقته، فهذا كله مكروه، وقد أشار بعض العلماء إلى
تحريمه، وقال: كل ما يُشرع قُرْبَةً لله تعالى لا يجوز أن يقع إلا قُرْبَةً له
على وجه التعظيم والإجلال لا على وجه التلاعب^(١).

فإن قلت: / قد كان رسول الله ﷺ يقول نَحْوَ من هذا الدعاء،
ومنصبه ﷺ مُنَزَّه عن المكروهات، بل يجب اتّباعه في أقواله وأفعاله،
وأقلّ الأحوال أن يكون مُباحاً، فمن ذلك قوله ﷺ لعائشة رضي الله
عنها: «تَرَبَّتْ يداك ومن أين يكون الشُّبُه؟»^(٢) لَمَّا تَعَجَّبت ممّا لم تعلم من
كون المرأة تُنْزَلُ المَنِي كما ينزل الرجل، ومعلوم أنه عليه السلام ما أراد
إذابتها بالدعاء، وكذلك قوله ﷺ: «عليك بذات الدين تَرَبَّتْ يداك»^(٣)
ليس من الإرشاد ما يقتضي قصد الإضرار بالدعاء، فقد استعمل الدعاء لا
على وجه الطلب والتقرب، وهو عين ما نحن فيه.

قلت: لفظ الدعاء إذا غلب استعماله في العُرف في غير الدعاء انتسخ
منه حكم الدعاء، ولا ينصرف بعد ذلك إلى الدعاء إلا بالقصد والنية،
فإذا استعمله مستعمل في غير الدعاء، فقد استعمله فيما هو موضوع له
عُرفاً، ولا حرج في ذلك، وإنما الكلام في الألفاظ التي تنصرف

(١) انظر «القواعد الكبرى» ٢/ ٣٣٢ لابن عبد السلام.

(٢) سبق تخريجه.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şükrü BORA
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Eğitimi	İstanbul Üniversitesi
Y. Lisans Eğitimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	17.01.2025